

BİR İÇE KAPALILIK VE DIŞA AÇIK OLMA HALİ OLARAK
ADALIK VE “ADA HAKKI”
İSTANBUL ADALARI VE BURGAZADA ÖRNEĞİ

Aylin Çankaya

Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi
Yüksek Lisans Programı

İstanbul Bilgi Üniversitesi

2016

BİR İÇE KAPALILIK VE DIŞA AÇIK OLMA HALİ OLARAK
ADALIK VE “ADA HAKKI”; İSTANBUL ADALARI VE BURGAZADA ÖRNEĞİ
“RIGHT TO THE ISLAND”: ISLANDNESS
AS A STATE OF INTROVERSION AND EXTRAVERSION.
THE CASES OF İSTANBUL’S ISLANDS AND BURGAZADA

AYLİN ÇANKAYA

113823008

Tez Danıőmanı: Yrd. Doç. Dr Emrah Altınok

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Uğur Tanyeli

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hatice Kurtuluş

Tezin Onaylandığı Tarih :

Toplam Sayfa Sayısı:

Anahtar Kelimeler

- 1) Adalık
- 2) İstanbul Adaları
- 3) Burgazada
- 4) Kent Hakkı
- 5) Ada Hakkı

.....

.....

.....24.06.2016.....

.....116.....

Keywords

- 1) Islandness
- 2) İstanbul’s Islands
- 3) Burgazada
- 4) Right to the City
- 5) Right to the Island

ÖNSÖZ

İstanbul Adaları'yla ilişkim, yüksek lisans yapmak üzere tekrar İstanbul'a dönüş kararı almamla başladı. Ondan önce 3 ay Mallorca'da, kesintili olmak üzere 7-8 ay kadar Kıbrıs'ta bulundum. İstanbul'a dönüşün benim için bir tek koşulu vardı: hem yakın hem de uzak olmak. Bu açıdan Adalar eşsiz bir fırsattı. İlk olarak Heybeliada'ya taşındım. 8 ay kadar orada yaşadıktan sonra Burgazada'ya taşınmaya karar verdim. Hâlâ Burgazada'da yaşamaktayım. Üç sene gibi kısa bir zamanda ada, dünyaya açılan kapım haline geldi. Bu çalışmanın kendisi de bunun bir sonucu olarak ortaya çıktı.

'Ada' olma hali üzerine merakımı ve hayretimi benimle paylaşan, büyük bir sabırla içine gömük olduğum durumdan çıkma çabalarımın eşlik eden, motivasyonumu kaybettiğim zamanlarda verdiği fikirlerle heyecanımı geri çağıran, biricik tez danışmanım Emrah Altınok'a teşekkürü bir borç bilirim. O olmasa bu tezi yazamazdım.

Bütün bu süreçte yardım ve desteklerini esirgemeyen dostlarım Bengi Nar, Sıla Tanilli, Gökçe Deniz Balkan, Gülçin Kocabuğa, Sedef Özge, Yeşim Uçer, Olcayto Art, Ali Kesgin ve Yunus Emre Aydın'a, bu tezi yazabilmem için ellerinden gelen tüm imkânları bana sunmuş olan aileme çok teşekkür ederim.

ÖZET

‘Adalık’, adanın mutlak ıssızlığı ile fiziki, toplumsal ve sosyal olanı kendi içinde eritecek bütünlükte tanımlayan bir düşünme aracı / kavramsallaştırması olarak bu tezin merkezinde yer almaktadır. Kavramın kapsadığı alan ile mekânsal olanın sınırlarının birebir örtüşmesi, konu edinilen meselenin özgünlüğünü oluşturmaktadır. İlk bölümde sözü edilen kavramsallaştırmanın bizatihi kendisi yazınsal bir pratiğe dönüşmüştür. İkinci bölümde ise, İstanbul Adaları’nın tarihsel anlatısına, takımadanın ıssızlığının zedelendiği 18.yy’dan itibaren genel tarih anlatısının konsantre hallerini sunduğu biçimiyle yaklaşmıştır. Anlatı içinde beliren temalar bu konsantre hallerin ifadeleridir. Takımadanın bir parçası olmasına karşın kendine ait başka türden bir sosyolojik, mekânsal ve duyumsal bütünlüğe sahip Burgazada’da yapılan mülakat ve gözlemler, ‘adalık’ın biricik ve aynı zamanda evrensel halini kavramsal, tarihsel ve güncel içeriklerle ortaya koymaktadır. Bir bütün olarak tez, adalık’ı, ada ütopyasını ve en temel yaşam hakkı olan ‘ıssızlık hakkı’ını mekânsal bir içerik olarak dillendirmeyi hedeflemiştir. 2001 krizinden itibaren prekaryanın adalara yönelen hareketi, kent hakkı sorunsalı içinde değerlendirilmiştir. Deleuze’ün sunduğu haliyle “yersel bir çekirdek” olan adanın kentle olan güncel ilişkisi dâhilinde tercih edilmesinin, mekânla yeniden ilişkilenenin, bir kopuş ve yeniden doğuş fikri temelinde kurgulanma çabası olduğu ortaya konmuştur. Yeni türden bir kentliliğin arayışı, mekân temelli bir kimlik inşası olarak insanları adaya taşıyan harekete yakından bakılması ve buradan doğan hak talebinin anlaşılması bu tezin amacını oluşturmaktadır. Ada hakkı, bir ıssızlık talebidir.

Anahtar Kelimeler: adalık, ada hakkı, kent hakkı, Burgazada, İstanbul Adaları

ABSTRACT

“Islandness” lies at the center of this thesis as a thought-provoking concept that addresses the absolute desolation of the island together with the relevant social and physical aspects in a melting pot. Overlapping boundaries of the conceptual scope and the physical space constitutes the uniqueness of the subject matter. The first chapter transforms the conceptualization into a literary practice. The following chapter approaches the historical accounts of Istanbul Islands in the way that they have been presented in their reduced terms in the prevalent historical discourse since the deterioration of desolation of the archipelago in the 18th century. Themes that appear in this narrative are expressions of these reduced terms. Interviews and observations that have been carried out in Burgazada which is despite a part of the archipelago, it is a sociological, spatial and sensuous whole in itself, present the unique but at the same time universal manifestation of “islandness” through conceptual, historical and actual contents. This thesis aims to present the islandness, the utopia of the island and “right to desolation”, which is a fundamental individual right, as spatial issues. The precariat’s interest in moving to the islands since the 2001 crisis have been assessed as a part of the question of the right to the city. The preference of the island, which Deleuze states as a "terrestrial nucleus", with respect to its actual relationship to the city is addressed as an effort built around primarily a break away and a rebirth in order to reestablish one’s own relationship with the space. Right to the island is a demand for desolation.

Keywords: islandness, right to the island, Burgazada, İstanbul's (Prince) Islands

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
1. GİRİŞ	1
2. BİR İÇE KAPALILIK VE DIŞA AÇIK OLMA HALİ OLARAK ADALIK	4
2.1. KARA GÖRÜNDÜ! : KIYI.....	5
2.2. BÜYÜKLÜK / BÜTÜNLÜK	7
2.3. DİKEY KESİTTE ADA.....	10
2.4. İSİM NE DEMEK İSTİYOR?	13
2.5. ISSIZ ADA VE ÜTOPYA	14
3. İSTANBUL ADALARI'NIN TARİHSEL ANLATISINA YENİDEN BAKMAK	17
3.1. 4. YY- 15. YY ARASI: BİZANS (DOĞU ROMA) İMPARATORLUĞU DÖNEMİ	19
3.1.1. Sürgün.....	19
3.1.2. İnziva	20
3.2. 15.YY- 19.YY ARASI: BİZANS'TAN OSMANLI'YA GEÇİŞ DÖNEMİ.....	21
3.2.1. Tehdit ve İşgal	21
3.2.2. Gezilip Görülesi Bir Yer: “Orijinal, Şeffaf ve Sıcak Bir Manzara”	22
3.3. 19. YY: İSTANBUL'UN ADALARI: YABANCIDAN MİSAFİRE, MİSAFİRDEN YERLİYE.....	23
3.4. 20.YY: “LA BELLE ÉPOQUE ”(GÜZEL ÇAĞ) SAYFIYESİ VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI	26
3.4. ERKEN CUMHURİYET'İN ADALARI	29
3.4.1. “Coşkun Neşe Hakkımızdır, Fakat Azgın Gürültü değil!”	29
3.4.2. Bir Kimlik Savaşı: Modern ve “Milli” Bir Sayfiye.....	32
3.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ADALAR: "ZENGİNLERE NEŞ'E, SİHHAT, GÜNEŞ VE ZEVK, YOKSULLARA AŞ, İŞ!"	36

3.6.	1950'LER: DP İKTİDARI.....	39
3.6.1.	Özgürleştirme mi Kuşatma mı?.....	39
3.6.2.	6-7 Eylül Olayları: “Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı!”.....	42
3.6.3.	1960 Darbesi ve “Hayırsızada”.....	44
3.7.	60'LI VE 70'Lİ YILLAR.....	45
3.7.1.	'En Eski Adalılar'ın Zorunlu Göçü.....	45
3.7.2.	1971: Heybeliada Ruhban Okulu'nun Kapatılması.....	46
3.8.	80'LER: ÖZAL DÖNEMİ.....	47
3.8.1.	Azınlıkların Mülkiyet Krizinin “Çözümü”.....	47
3.8.2.	Metalaşan Kent Mekânı ve Kentsel Mekânın Bir Parçası Olarak Adalar.....	48
3.8.3.	Münasebetsizliği Ortadan Kaldırmanın Zamanı Geldi: “Efendileştirmek”.....	54
3.8.4.	1984 Sit Kararı Sonrası.....	56
3.9.	2000'LER ve SONRASI: AKP DÖNEMİ.....	56
3.9.1.	Cemaat Vakıflarına Mülkiyet İadeleri: “Kusura Bakmasınlar; Biz Bir Şeyin İadesini Yaparken, Bir Şeylerin İadesini Bekliyoruz”.....	56
3.9.2.	“Demokrasi ve Özgürlükler Adası”.....	58
3.9.3.	Adalar Kimin?.....	63
4.	BURGAZADA ÖRNEĞİ.....	68
4.1.	ESKİ ADA - YENİ ADA.....	71
4.2.	YAZ ADASI - KIŞ ADASI.....	79
4.3.	KÖY MÜ ŞEHİR Mİ?.....	83
4.4.	ADAYA GİDEN YOL: BİR MÜŞTEREK MEKÂN OLARAK ‘ADA VAPURU’.....	90
4.5.	KENTİN VE KENTLİLİĞİN YENİ BİÇİMLERİ : “ADA KAFASI” VE“ADA TAYFASI”.....	94
4.6.	ENDÜSTRİYEL ŞEHİR VE ‘ISSIZ ADA’.....	103
5.	SONUÇ.....	107
	KAYNAKLAR.....	110

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Venn'in ada diyagramı	8
Şekil 2.2. Europa Regina	9
Şekil 2.3. Dikey kesitte ada ve anakara	11
Şekil 2.4. Katman tektonikleri	12
Şekil 3.1. Yassıada eylemi	59
Şekil 3.2. Yassıada hava fotoğrafı (2016).....	60
Şekil 3.3. Büyükada-Kartal arası köprü	62
Şekil 3.3. Gezi sonrası forumlar tarafından hazırlanmış afişler	63
Şekil 4.1. Kentleşme eksenini.....	100
Şekil 4.2. Endüstriyel şehir ve mümkün-ımkânsız olarak ada.....	102

1. GİRİŞ

“Yaşamı yargılamak için üretimi değil yeniden üretimi bekleriz” (Deleuze, 2009, s.23)

Şimdiye dek 'ada' üzerine yüzlerce tasvir yapılmış; bir yersel nitelik olarak edebiyat, felsefe ve politika alanlarında pek çok hikâye ya da meseleye konu edilmiştir. ‘Ada’ isim ya da sıfat olmanın ötesinde bizzat kendi başına bir kavram olarak yeniden düşünülmelidir. Deleuze (2005) ‘ada’ kavramını, tüm adalar için geçerli evrensel bir bütünlük içine koyar: “ıssız ada”.

Bu tezde, Deleuze’ün kavramsallaştırmasının bir başka ifadesi olarak da görülebilecek ‘adalık’ kavramı kullanılacaktır. Adalık, bir zaman-mekân durumu olarak yer’in kendiliğini ve onunla kurulan ilişkiyi aktüel olan içinde görünür kılan bir ifade olmanın yanı sıra, potansiyel olarak barındırdığı olanaklılıkları da ifade etmektedir. İssiz ada, yersel bir çekirdek, “ikinci bir kökendir.” (Deleuze, 2005, s.23) İnsanları adalara taşıyan hareket bu ifadeyi daha anlamlı ve açık hale getirecektir: “*Sevinçle ya da kaygıyla adalar düşlemek, ayrıldığımızı, zaten ayrı olduğumuzu, kıtalardan uzakta, yalnız ve kayıp olduğumuzu düşlemektir- veya sıfırdan başladığımızı, yeniden yarattığımızı, yeniden başladığımızı düşlemek*” (a.g.e., s.18). Deleuze (2009), ıssız adadan hareketle oluşan şeyin yaratma değil yeniden-yaratma, başlangıç değil yeniden başlangıç olduğunu söyler. Adalar, yeniden yaratma ya da yeniden başlangıç düşüncesini her zaman ve her an görünür kılan bir “deniz yumurtası / bir çekirdek” (a.g.e., s.23) olarak nitelenir. Byron’ a göre, “*adalar inatla özerk zihnin temsilidirler*”¹(aktaran Brinklow, 2010, s.130) Bu da ütopyalara, yeni ufuklara ve tahayyüllere açık olmak anlamına gelir. Buradan hareketle, İstanbul Adaları özelinde, yeniden doğuş düşüncesinin mekânsal ve toplumsal varoluş biçimleri araştırılacak; potansiyel olanın inşası ve bu inşanın çağrısına kulak verilecektir. Adalar, dünyanın geri kalanını yeniden doğuş ve başlangıç temelinde teşvik etmekte;

¹ Çeviri yazara aittir.

nitekim kendilerini “ çağın mutsuz ve muhalifleri”² olarak tanımlayan bir grup insanı da bu nedenle kendisine çekmektedir. 2000’li yıllarda İstanbul Adaları’na taşınmış olan insanların, mekânları ve toplumları bir yığın haline getirmiş olan kentten ayrılmak ve kendi öznelliklerini yeniden inşa edebilmek adına İstanbul kentinin merkezinden Adalar’a sürüklendikleri söylenebilir. Bu özelliğin belirgin bir hali, neredeyse tüm adalıların ortaklaştığı biçimde “en az bozulan ada” olarak nitelenen, Burgazada’da görülür. 4. bölümde ele alınacak olan Burgazada, 3. Bölüm’de olanın aksine kaynakların aktardığı biçimiyle değil, doğrudan doğruya burayı yaşayanların dilinden aktarılacaktır. Temel olarak, 2001 krizinden sonra Adalar’a göçmüş olan kentli nüfusun, bu hareketteki temel güdülenmelerinin ve ‘kentliliğin terk edilmiş ve yeni bir biçimi olarak’ oluşturmakta oldukları kimliğin inşasına değinilecektir. Deleuze’e göre (2009, s.19), “*insanın adaya doğru ve ada üzerindeki hareketinin, adanın insanlardan önceki hareketini sürdürdüğü doğruysa, birçok insanın ada üzerinde oturması adanın ıssız, hatta daha da ıssız olmasını engellemez*”. Bu anlamda adalar, kentsel bir yığına dönüşmeyeceği kesinliği taşırlar. Küresel sermayenin ve ileri teknolojinin saldırılarından (Hay, 2006), özerk bir bütünlük olarak korunma, kendine özgü olanı üretme yetisine sahiptirler. 2000’lerle başlayan dönem sonrasında mekânsal üretim ilişkileri içinde varlıkları iyice belirginleşen, yarın ne olacağını bilmeden yaşayan, güvencesiz ve geleceksiz çalışan kent işçilerinin³ (Harvey, 2013) Adalar’a doğru hareketi, adaların ıssızlığını tehdit edecek midir? Ada’ya kentten gelenlerin, adaları oluşturan harekete paralel bir biçimde anakaradan kopuşla başlayan maceralarının nereye doğru evrilebileceği, bunun yaratabileceği olası sonuçlar ve elbette yaşam hakkının özel bir biçimi olarak ‘ada hakkı’ ndan ve ada ütopyasından bahsedilecektir.

Burgazada’nın öznel varoluşunun anlatımından önce, İstanbul Adaları’nın genel anlatısı yeniden yorumlanmıştır. Böylece genel ve özel ikiliği, anlatıların öznelinin farklılaşması nedeniyle görünür hale gelecek; aynı zamanda ada-takımada ikiliği ortaya konabilecektir. Tarih anlatısının öncesinde ise kavramsal olarak ‘ada’ ve ‘kıtalar’ ya da ‘anakaralar’

² Olcayto Art (44 yaşında, müzisyen ve oyuncu) ile yapılan mülakat. 2011’de Cihangir’den Burgazada’ya taşındı. Adalar Savunması’nın eylemlerinde ve Adalar forumlarında aktif olarak yer aldı. Hala Burgazada’da yaşamaktadır.

³ Harvey (2013) özelleşmiş bir kavram olarak prekarya’yı kullanır.

arasındaki akrabalık ve farklılıklara değinilecek ve ‘adalık’ kavramının içeriği derinleştirilecektir.

Marc Shell (2014) *Islandology*'nin⁴ giriş bölümünü Rachel Carson'dan bir alıntıyla başlatır: “*Adalar her zaman insan aklını büyülemişlerdir. Belki bu büyülenmenin nedeni; bir kara hayvanı olan insanın içgüdüsel cevabını bulmasından kaynaklanır: engin denizlerin içinde samimi bir toprak parçası*”⁵ (aktaran Shell, 2014, s.1). Shell'in bu başlangıcı yapması elbette rastlantısal değildir. Çünkü hepimiz için adalar başta bir büyülenmenin / bir etkinin imgesidir. *Islandology* bir metin olarak, ada / adalık meselesine engin denizler içinde bir kara parçasını görmenin yarattığı ilk heyecanla başlar. Bu, konuya yaklaşımın ilk adımıdır ve metni okuyanın (sonradan bakanın, yani bir başka pratik içinde olanın) görebileceği üzere bir yöntemdir.⁶

Bu tezin kendisi de yazma pratiği (düşünme pratiği) olarak bu ilk etkinin / şaşkınlığın üzerine temellenecektir. Esasında, yazma faaliyetinin kendisi, insan kavrayışının düzensizliği ve süreksizliğinin, kendi içinde bir düzene erişme sürecidir. Süreklilik ise bu düzenin (tamamlanmış ya da durdurulmuş bir sürecin) tamamlanmasından sonra okunabilecek ve tekrardan ‘okuyan’ tarafından metne atanan yeni bir pratiktir. Dolayısıyla tez yazmak zaten yazılmış bir metnin yeniden redakte⁷ edilmesi olarak değil, düşünsel pratiğin yazınsal pratikle birlikte yoğrulması olarak düşünülmelidir. Tez yazarının buradaki ikincil pratiği, yazın işleminin ardından başlayan pratiktir; ki o noktadan sonrası paylaşılabilir, ortaklaştırılabilir; yani toplumsallaşmış olandır. Bu tezin kendi içsel dinamiği ve ikincil pratiğe ait pozisyonu bu şekilde özetlenebilir.

⁴ *Islandology* Türkçe'ye *Adabilim* olarak çevrilebilir. Kitap, uygarlık tarihi içinde olan biteni yansıtan bir şekilde, adaların tarihine ve felsefesine dair kapsamlı bir bakışın ürünüdür.

⁵ Çeviri yazara aittir.

⁶ Marc Shell, *Islandology*'nin, Carson'ın tanımladığından çok daha fazlasıyla ilgileneceğini daha metne başlarken belirtir.

⁷ Redaksiyon tanımını Türk Dil Kurumu (2012) şu şekilde verir: “Yazılmış bir metin üzerinde gereken düzeltmeleri yaparak yazıyı yayıma hazır duruma getirme” Bu işi yapan kimse ise “redaktör” olarak tanımlanmaktadır. Redaksiyon burada teknik değil kavramsal bir anlamda kullanılmaktadır.

2. BİR İÇE KAPALILIK VE DIŞA AÇIK OLMA HALİ OLARAK ADALIK

Ada hemen hemen herkesin zihninde bütünüyle kavranabilir bir toprak parçası olarak imgeleşir. Zihinsel olarak kapsanan bu bütünlük için, pek de kullanımda olmayan bir kavram önerilecek: '*Adalık*'⁸. Sadece coğrafi bir referansa sahip olan “ada” sözcüğü yerine, referansları çoğaltan ve düşüncenin ufkunu açan bu kavram (Shell, 2014), yazına rehberlik edecektir. Adalık, bir zaman-mekân durumunu, buna bağlı ilişkiler ağını ve olanaklılıklar açısından virtüaliteyi tarif eder.

Ada, her zaman bir yerden, yolculuk sonucu ulaşılan *bir başka yerdir*. Coğunlukla *bir başka yer*' e yönelen yolculuğun başlangıç noktası *anakara*'dır. Anakara, kıyıda su ile karşılaştığı noktada son bulur; buradan itibaren yaşayan 'su'dur. Karanın öldüğü, insanın su ile karşılaştığı nokta, yani kıyı, 'başka yer'lere ulaşma arzusunun, tasarımsal bir mesele olarak baskılandığı mekândır. Kıyı, bu açıdan bir tür baskı mekânıdır. Hem sonlandırıcı, hem başlatıcı olan bu mekânın baskısı, karasal ya da denizel olmayan bir zaman-mekân türü olarak 'yolculuğun' tasarımıdır. Yolculuğun yapay aracısı olan gemiler hem su yüzeyinin hem de karasal olanın karakterinden parçalar taşırlar. Elbette gemiler bir kıyı ilişkilmesi / baskısı sonucu oluşmuş yapılardır ve her yapı kendi içsel bütünlüğüne dair bir zaman-mekânı içinde taşır. Bu gemi zaman-mekânının birincil karakteristiği, bilinmeyen yerlere adalara / kıtalara erişme arzusunun taşıyan 'yüzen adalar' olmalarıdır. Bu açıdan 'ada' kategorisi içinde yer almaya epey uygundurlar. Hatta bu insan yapımı tasarımların, alt metninin Marc Shell'in 'adalık' tanımında direkt olarak karşılık bulduğunu söyleyebiliriz: “*Adalık, 'suya karşıt olarak kara' tanımı ile tartışmalı bir tanım olan 'kimliğini suyla tanımlayan kara' tanımı arasında değişen bir tansiyona sahiptir*”⁹ (Shell, 2014).

⁸ İngilizce “islandness” olarak ifade edilir.

⁹ Çeviri yazara aittir.

Yolculuk, anakara/merkez ile kurulan ilişki olarak yeniden düşünüldüğünde elbette maddi/kapitalist dünyanın gerçekliği içinde ‘yeniden üretim’in meselesi haline gelir. Buradaki üretim ve tasarlama mantığı doğal bir biçimde insanda verili olarak bulunan ve dünyayla ilişkilenenin katışıksız bir versiyonu olmaktan başka bir şeye denk düşer. Zaman ve mekân alınıp satılabilir, bölüştürülüp pay edilebilir metalar olarak karşımıza çıkarlar. Bu, kıyıyı, kara ve suları ve onlarla ilişkilenmeyi zamansal mekânsal eksenden, meta dünyasının organizasyonel eksenine kaydırır. Zamanı ve mekânı birer organizasyonel semaya indirgeyen bu yaklaşım ‘yersel’ olanın kaybıdır.

2.1. KARA GÖRÜNDÜ! : KIYI

Heraklitos, “*Su toprağın ölümünü, toprak suyunkini yaşar*” demiştir (aktaran Shell, 2014, s. 236). Kıyı, su ile karanın birbirlerine hayat veren 'son'un mekânı olarak belirir. Ada, suyun son bulan hayatının yasını tutarken, aynı anda toprağın (karanın) doğumunun neşesini taşır.

Kara ve su kavramları keskin nitelikler taşırlarken, ‘kıyı’ ve ‘ada’, iki keskin nitelikten de parçalar taşıyan özel yersel durumlardır. ‘Kıyı çizgisi’ suya mı yoksa karaya mı ait bir tanımdır tam olarak kestirilemez. Çizgi, su ve karanın çarpıştığı / karşılaştığı noktada yatay düzlemde belirir. Bu çizginin önemi hem bir karşılaşma yapısı olarak belirmesi, hem de fiziksel bir ‘sınır’ı doğal olarak görünür kılmasıdır. Bu, zihinsel olarak da ‘sınır’ı kavramsallaştırmaya olanak tanır. Kara ile su arasında beliren bu çizgi, bu maddesi belirsiz kesik, 'ada'yı tarifleyen ve onu kuşatan bir faaliyetin tezahürü olacaktır.

Shell’in (2014) tariflediği üzere ada, kıyısında bulunan birinin bir noktadan başladığında kıyı çizgisi boyunca ilerleyerek tekrar aynı noktada turunu tamamladığı yerdir. Bu tur gemiyle de yapılabilir, yürüyerek de. Başlanılan noktaya tekrar ulaşmak esastır. Shell (2014), coğrafi keşifler henüz tamamlanmamışken üzerinde bulunan mekânın ada, yarımada ya da anakara olup olmadığını kestirmenin daha zor olduğunu belirtir. Sınırları kavrayışın, coğrafi büyüklüklerin zihinsel olarak keskinleşmesinin, denizciliğin ve havacılığın olanaklarıyla daha ileri boyutlara taşındığı söylenebilir. Hatta Shell (2014), bu durumu daha da ileriye taşıyacak ve ulus devlet fikrinin ‘adalık’tan nasıl faydalandığını

gözler önüne serecektir. Ulus devletler, yapay olarak sınırlar kurgularlar. Aynı zamanda yapay bir güzergâh olan ‘kıyı çizgisi’ bir noktadan başlamak üzere takip edildiğinde aynı noktaya erişilerek tamamlanır. Bu, hem kendi varlığının vurgusu, hem de yabancının dışarıda bırakılma yoluyla inşa edilmesidir. Johann Gottfried Herder, ulusu, insanların yerel ve dilsel alanlarına tekabül eden kapalı, bağımsız bir ada olarak tahayyül etmiştir (akt. Shell, 2014, s.14).

Fakat gerçek adaların sınırları ulus devletinin sahip olduğu ideolojik ve yapay olarak kurgulanmış sınırlardan epeyce farklıdır. Pete Hay’e göre (2009), adaları belirleyen sınırların keskin kenarlılığı gerçeği yansıtmamaktadır. Harry Baglole de, kıyı şeridini “sabit fakat daima yer değiştiren çeper” olarak tanımlar (aktaran Hay, 2006, s. 21). Bu, hem fiziksel (doğal) bir gerçekliktir hem de “ada” merkezli bir kültürel kimliğin / toplumsallığın ifadesidir.

Hay’e göre (2009, s. 7) kıyı çizgisi, *“adanın kültürel ve biyolojik bütünlüğünün zaman içerisinde korunmasını sağlayan bir bariyer değil, adanın daha büyük ve sınırları giderek belirsizleşen dünyayla birleşerek, etkileşime girdiği ‘kaygan bir eşik’, hareketli, akışkan ya da geçirgen bir sınırdır”*

Adalılık, bu bağlamda ulusal kimliğe aidiyetten ya da küreselleşen kent içinde ‘adalaşma’ olarak tanımlanan (Türkün & Kurtuluş, 2005) cemaatleşme eğilimlerinden bambaşka bir şekilde kendini var eder. Hay (2009), yere ait anlam oluşumunun, uzamın fizikselliğiyle insanların onunla kurduğu ilişki arasındaki sürekli bir diyalogtan kaynaklandığını belirtir ve ekler: *“Adanın belirgin sınırları dâhilinde bu tür etkileşimler bir yere bağlanmayı ve ada merkezli kültürel kimlik oluşumunu sağlayan ve başka yerlerde olduğundan daha yüksek sesle telaffuz edilen yoğun ve dolaysız bir hâl alır”* (2009, s. 7).

Ada içi toplumsallık, anakaradakinden çok farklı biçimlerde kendine özgü bir şekilde ve her zaman ‘sabit fakat daima yer değiştiren’ sınırlar dâhilinde üretilir ve yaşanır. Baglole bunu şöyle ifade eder: *“Kıyı şeridinin içinde yaşayanlar, coğrafyanın hükmettiği güçlü bir toplumsallık -müşterek mesken- bilincine sahiplerdir. Ada asli parçacıdır. Tanrının bir*

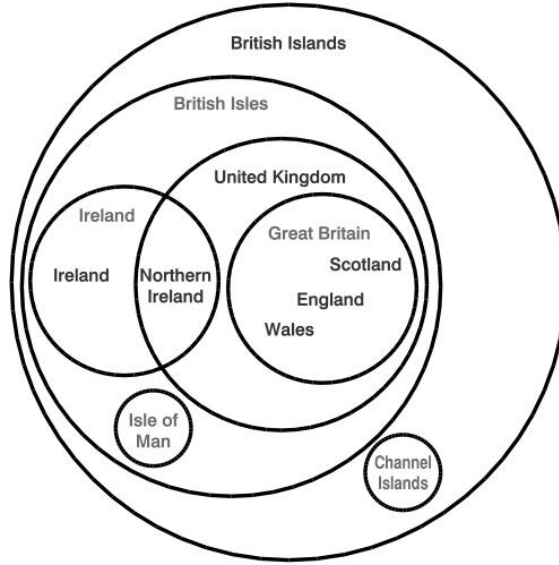
eylemi, insanoğlunun kurgusu ya da insanoğlunun savaşlarının ya da entrikalarının bir parçası değildir”¹⁰ (aktaran Hay, 2006, s.21).

Ulus devletler, neoliberal kentler içindeki kapalı siteler gibi bütünlüklere ait yapay sınırların, bu bütünlüklerin hem kendi varlıklarını vurgulamak hem de yabancı olanı dışarıda bırakarak inşa etmek amacıyla kurgulandığını söylemiştik. Adaların sınırlarını bu ikilikle tekrar ele aldığımızda, varlık vurgusunun ya da dışarıda bırakma durumunun başka bir bütünsel niteliğin konusu olduğunu görürüz. Varlık ya da daha doğru bir ifadeyle varoluş, dışarıda olana karşı kazanılmış bir zaferden ziyade içeride kurulan bir müştereklikte belirir. Dışarıda olan ise, bilinçli bir dışlamadan ziyade, müşterek izolâsyondan (Hay, 2006) kaynaklanan bir uzaklık ve yabancılık halidir.

2.2. BÜYÜKLÜK / BÜTÜNLÜK

Shell (2014, s.14), nerede parçaların bütünler haline, nerede bütünlerin parçalar haline geldiği sorusunun eski bir soru olduğuna dikkat çeker. Bu açıdan Venn diyagramına başvurmayı uygun bulur. Venn kümeler kuramını coğrafi bölgeselcilğe dayanarak kurmuştur. Buna göre, anlam adalarıyla eşleşiyormuş gibi görünen Britanya İmparatorluğu'nun adaları bir takımada mantığı gösterir. Burada adayı anakaradan ayıran ve parça-bütün ilişkisini tanımlayan bir mantık gözlemlenebilir (Shell, 2014, s.14).

¹⁰ Çeviri yazara aittir.

Şekil 2.1. Venn'in ada diyagramı: Ulusları birçok ada ya da büyük takımadalar olarak tanımlamaktadır.

Kaynak: Shell, 2014, s.15

Şekildeki Venn diyagramında her bir yuvarlak bir anlam adasına denk düşer. Bu anlam adasının içeriği, kapsadığı diğer küçük anlam adacıklarıyla beraber bir bütünlük tanımı yapar. Dolayısıyla üst ölçekten bakıldığında aslında fiziksel / hakiki bir sınıra tekabül etmeyen halka bir bütünlük tanımı yapar. Bu tanım “ulus” fikrine gönderme yapar. Dışarıyı yabancı olarak niteleyen, kendi içinde anlamsal bir adalık yaratan bir tanımdır bu. Bu anlamsal bütüne detaylı bakıldığında görülen diğer adacıklar mikro ölçekte aynı adalık tanımını yeniden, tekrar tekrar üretirler. Bu bütünü belli bir anlam çevresinde toplamak onları ‘takımada’ olarak tanımlamaktır. Ulus devletler de aynı şekilde karasal bir düzlem içinde dahi olsa, başlanılan noktaya geri dönen bir tam turu tarifleyen güzergâhı şart koşarlar. Bu sınırlar, baskıcı, dışlayıcı aynı zamanda tanımlayıcıdır. Yeryüzünde bulunan her bir bütünlüğü ‘ada’ fikrinin etrafında kavramsallaştırmak mümkündür.

Sebastian Münster'in 1544 basımı *Cosmographia*'sında yer alan ‘Avrupa Kraliçesi’ isimli harita politik sınırların doğal kıyı çizgileriyle eşleştirilmesinden oluşturulmuş bir anlam adası olarak karşımıza çıkar (Shell, s.88).

bütünlük ile büyüklük arasındaki akrabalığa işaret eder. Büyüklük, belli bir bütünlükte sonlanmadır. Her bir bütünlük ise bir niteliğe denk düşer. Ada bir bütünlük ve nitelik olarak anakara ve kıtadan ayrılır. Buradan anlaşılacağı üzere, bir toprak parçası için ‘ada’ tanımına başvurulurken, kendisinden büyük olan başka bir kara parçasına referans verilir. Bu genellikle belli bir anlamsal bütünlük içinde tariflenen takımadalardan en büyüğüne bağlılık üzerinden gerçekleşir. Ancak, anlamsal ve politik bütünlüğün en büyüğünün ‘anakara’dır.

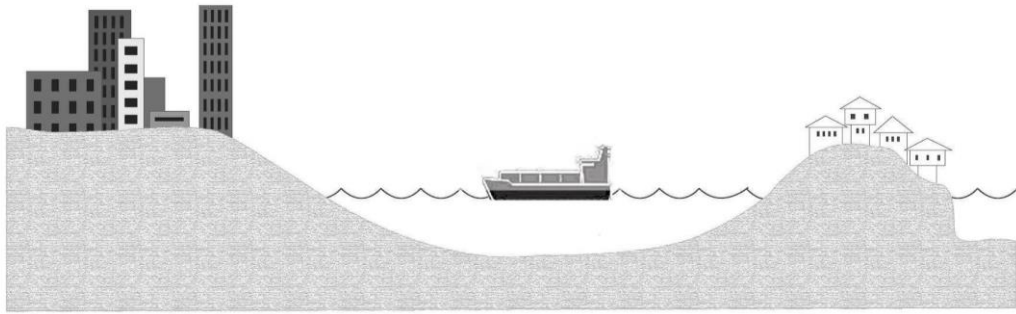
Büyüklük meselesi bu şekilde yeniden ele alındığında dünya üzerinde yatay düzlemde beliren her kapalı kara çemberi ‘ada’ olarak görülebilir. Elbette insanlık, kendi tecrübesine bağlı olarak böyle bir kavramsallaştırmayı tercih etmez. Ancak harita üzerinden bakıldığında yukarıdaki tarife uyan pek çok yüzey görülür. Öyle ki yerkürenin kendisi dahi gökbilimci William Herschel ve coğrafyacı Alexander von Humboldt tarafından güneş sistemi içinde bir ada olarak tanımlanmıştır. Buna göre, güneş sistemi de Samanyolu içerisinde bir takımada olarak tanımlanır (akt. Shell, 2014, s.28).

Aynı şekilde antik zaman düşünürleri dünyayı etrafı sularla çevrili bir ada olarak tanımlamıştır. Beşinci yüzyıl düşünürlerinden Macrobius, dünyanın bir noktadan fazla bir şey olmadığını söylemiştir (aktaran Shell, 2014, s. 28). Bu da esasında dünyanın bir büyüklüğe sahip olmadığını, ölçeksiz olduğunu iddia etmekten başka bir şey değildir. ‘Adalık’ böyle bakılınca yerküre üzerinde düşünülmüş yere ait tüm kavramsallaştırmaların en temelinde görülebilir. Bu varoluş türü, evrensel olarak sahip olunan tüm yersel bilginin harita biçimindeki temsilinde hem yaklaşıldığında hem de uzaklaşıldığında kaybolup, beliren bir nitelik olarak karşımıza çıkar. Bu, adalığın, bir nitelik olarak ‘yer’e ait kavramsallaştırmalar içinde yeniden üretilmeye açık olduğunu gösterir.

2.3. DİKEY KESİTTE ADA

Bernhard Varen, 1650’de yazdığı Genel Coğrafya isimle kitabında, “*dünya su ile kaplıdır; ‘kara parçaları’ ve ‘adalar’ onun su seviyesinin üstünde bulunan kısımlarıdır*” demiştir (aktaran Shell, 2014, s. 31). Çoğunlukla kavrayışımız tersi yönde işler. Bir kara hayvanı olan insan, bulunduğu perspektiften suları, çevreleyen ya da etrafı saran kara olmayan

güvensiz bir yüzey olarak algılar. Su, onunla ilişki kurabilme kabileyetimizin sonucu olarak bir ‘yüzey’dir. Onu bir imge olarak kuşatan akıl, adayı da her zaman su yüzeyinde, etrafında tam tur atılan bir başka yüzey olarak kavrar. Kavrayışın esas olarak temellendiği kıyı çizgisini takip eden ve başladığı noktaya geri dönen güzergâh, suyla karanın bulunduğu ‘kıyı çizgisi’, yine yüzeyde kendisini gösteren bir varoluşa sahiptir. Karayla da suyla da yüzey üzerinden ilişkilenen insan için bir çeşit perspektif değişimi olarak nitelenebilecek - adaya dikey kesit üzerinden bakış- kavrayışta yepyeni ufuklar açabilir. Anakara, su ve adayı kapsayan harita üzerinde bir kesit alındığında anakarayla ada arasında, yüzeyde görüldüğü ve hissedildiği gibi bir kopukluk olmadığı görülür. Kara parçası esasen üzerini yer yer suların kapladığı bir bütündür.

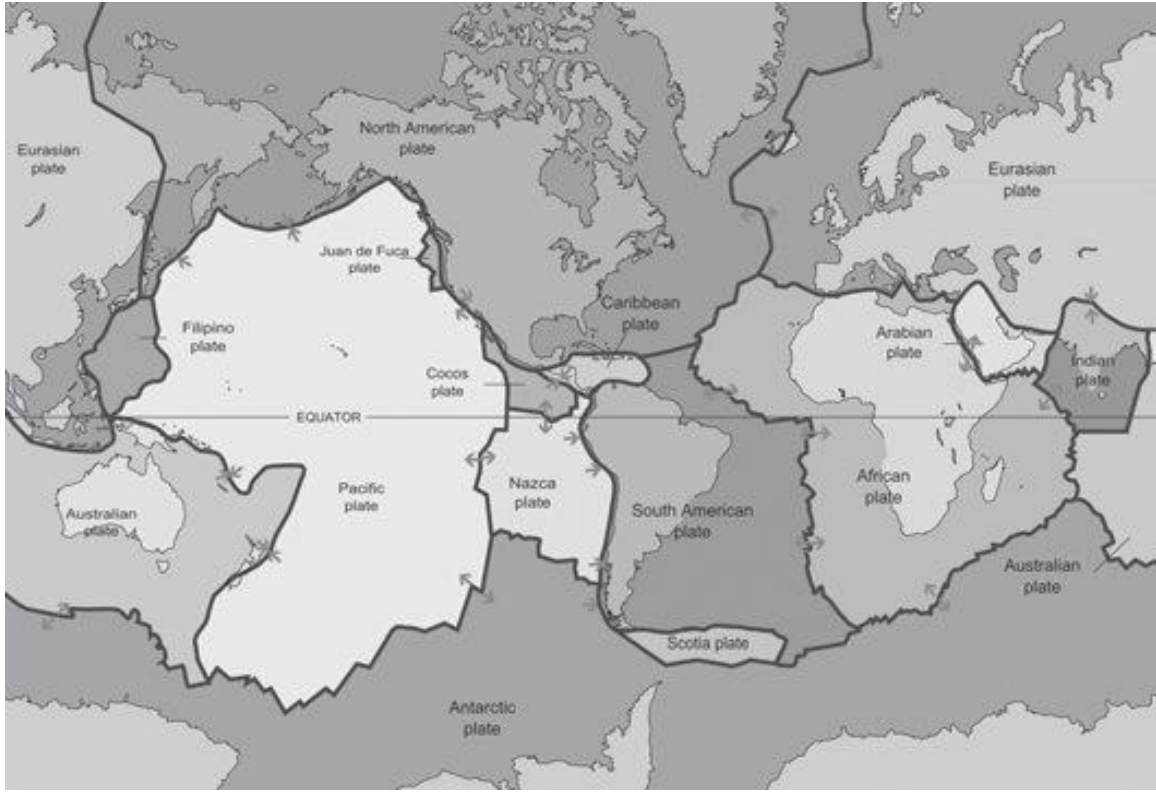

Şekil 2.3. Dikey kesitte ada ve anakara

Thomas Allom, Constantinople adlı kitabında, İstanbul Adaları’nın tek bir yığın ve tek bir kütle olduğunu, sonradan doğanın çarpınma ve aşınmalarıyla parçalara ayrıldığını söyler (aktaran Tuğlacı, 1995, s.1). Bu ortaklık, sadece adalar arasında değil, yeryüzündeki tüm karasal varoluşlar arasında vardır. Dikey düzlem üzerinde daha derinlere giden bir gözlem yapıldığında, karasal kesinlikleriyle tanımladığımız adalar ve anakaralar bu kesinliklerini yitirmeye başlarlar. Shell (2014), günümüzde çoğu bilim insanı tarafından, okyanusların ve kıtaların birlikte ele alındıklarında yüzen ‘takımadalar’ olarak tarif edildiklerine dikkat çeker:

Sular ve kara parçaları, topluca, bir astenosfer -bir “zayıflık küresi” ya da “güçsüzlük bölgesi”- ü zerinde durmaktadırlar. Adasal litosfer (taş küre) yeterince katı görünse de, kıtaların ve

okyanusların üzerinde durduğu sürekli hareket halindeki katmanlardan oluşur. Katmanlar, güçsüz magma astenosferi üzerinde yer alır. İşte böylece, Dünya'nın tüm yüzeyi, hem sular hem de karalar, yüzen adalardan oluşan tek bir takımadadır (2014, s. 236).¹²

Şekil 2.4. Katman tektonikleri

Kaynak: Shell, 2014, s.237

İnsanın, bulunduğu coğrafya ve toplumsallıkla yoğrulan kavrayışının dışında, fiziken var olmayan bir zeminden¹³ bakılarak edinilmiş bu perspektif; ada, anakara ve sular üçlüsünün ötesinde bütüncül bir varoluşa işaret eder. Bu tezin gözlem sahasına giren ada anakara ve deniz üçlüsü, esasında aynı bütünlüğün parçalarıdır. Bu bütünlük, coğrafi referansların işaret ettiği şekilde; tarihsel ve kültürel olarak da mevcuttur.

¹²Çeviri yazara aittir.

¹³Bu, Arşimet'in üzerinde durup dünyayı yerinden oynatmayı arzuladığı zeminlerden biri olarak görülmelidir.

2.4. İSİM NE DEMEK İSTİYOR?

Shell'e göre (2014), yere ait isimlendirme, kişiyi, bir kültürel gruba karşı başka bir kültürel grubun üyesi olarak tanımlamaya yarayan dilsel bir paroladır (2014, s. 84). Bu tezin konusu olacak olan adalar, tarih boyunca birbirinden farklı pek çok isimle anılmışlardır. Antik dönemde Greklerce Demonisi (Cin Adaları), Yunanlı filozof Artemidoros tarafından Pitiusa (Çamlı Ada), Romalı tabiat bilgini Plinius tarafından Propantidas (Marmara Adaları), Aristoteles tarafından Halkedon (Kadıköy) Adaları, Batılı kaynaklarca, Doğu Roma Hükümdarlığı süresince hükümdar ailesinden pek çok kişinin buraya sürgün edilmesinden ötürü Prens Adaları, burada yaşamış keşişlerden ötürü yine Doğu Romalılarca Papadonissia (Papaz Adaları, Keşiş adaları), 1453 yılında İstanbul'u fetheden Türkler tarafından ise Kızıl Adalar olarak anılmışlardır (Tuğlacı, 1995, s. 19). Bu isimlerin her biri bu adaları belli tarihsel altlıklara dayandırarak, belli toplumsal varoluşlar içindeki karakterizasyonun görünür kılınma işlemini görürler.

Tüm bunlardan bağımsız, herhangi bir aidiyet içermeyen bir isimlendirme mümkün müdür? Shell'e göre (2014), GIS (geographic information systems)¹⁴ ya da GPS (global positioning systems)¹⁵ gibi numaralandırmaya dayanan sistemler, kendilerini, yeryüzündeki bir noktayı, politik-kavramsal herhangi bir değerden bağımsız bir şekilde belirliyorlarmış gibi sunarlar¹⁶. Ancak bu tür coğrafi-mekânsal teknolojiler, sadece fiziki çevrenin ölçümünü ve konumlandırmasını yaparlar. Adalardan bahsetmek ise, dilsel adlandırmaların önemini kavramayı gerektirir. Shell (2014), isimlendirmenin, doğal ve politik değerlerin kesişiminde, orada yer alan kişinin ya da ait olduğu topluluğun pozisyonuna dair işaretler taşıdığına dikkat çeker. Bu tezin konusu olacak adaların, bugün yaygın olarak kullanılmakta olan isimlerinden biri "Prens Adaları" dır. Bu ismin, turizm tüketimine dönük; bu adaları tarihsel referanslarla çekici kılmak adına tercih edildiği düşünülebilir. Kullanımda olan bir diğer tanımlama "Adalar" dır. Bu aynı zamanda İstanbul'un bir ilçesi olarak takımadanın idari ve resmi ismidir. İstanbullular çoğunlukla bu

¹⁴Coğrafik bilgi sistemleri

¹⁵Global konum sistemleri

¹⁶Örneğin $40^{\circ}52'48.2''N$ $29^{\circ}04'00.7''E$ 'Burgazada,Yeni Kuyu Sokağı No:1'i bu isimlendirmelere gerek kalmaksızın tarif eder.

nitelemeyi tercih ederler; ya da tek tek her bir adaya ait, Türkçe isimler kullanılır: Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada, Kaşıkadası, Sedefadası, Yassıada, Sivriada, Tavşanadası. Bu adaların yine aynı sırayla Rumca isimleri Prinkipo, Halki, Antigoni, Proti, Pitta, Anterovithos, Plati, Oksia ve Niandros'tur. Bu isimler, yaz aylarında nüfusları kış aylarına göre iyice artan Ruamların ana dillerindeki konuşmalarında zaman zaman işitilirler. Ayrıca bu isimlere bugün, bir nostaljinin ifadesi olarak, otel, restoran, kafe gibi işletmelerin tabelalarında rastlanır. Ancak genel olarak burada yaşayan insanlar, hangi adada yaşadıkları farketmeksizin buralardan "ada" olarak bahsederler (Demiroğlu, 2009). Bu tanımlama en ilginç, en muğlak aynı zamanda en net olanıdır. İsim niteliği taşımayan bu tanımlama hangi doğal ve politik değerlerin kesişiminde durmaktadır? İsim yerine tercih edilen bir tanımlama biçimi olarak 'ada', mekânsal bir değer olarak öne çıkmaktadır. Yere ait bir kavramsallaştırma ile bu niteliğin anlaşılması gerekir. 'Ada', coğrafi kuşatılmışlığına ait bilinciyle mutlak, dilsel kültüre ait parolaları ihmal edebilirliğiyle de muğlaktır.

2.5. İSSİZ ADA VE ÜTOPYA

"*Bana üzerinde durabileceğim bir yer verin ve dünyayı yerinden oynatayım*" (Shell, 2014, s. 83) Arşimet, bir ütopyanın seslenir gibidir. Arşimet'in ihtiyacı olan zemin, anakara-ada ikiliğinde kendini gösterir: Anakara, üzerinde durulan yerdir; ada ise tamamıyla kapsanabilir, algılanabilir bir bütünlük olarak anakaranın tam karşısında yer alır. Ancak zihnen kuşatılmış bu bütünlüğü yerinden oynatmak mümkün müdür? Adalar'dan bahseden bir kişi, aynı Arşimet'in yaptığı gibi bir ütopyanın içinden konuşur. Zihnen ele geçirdiği bu bütünlüğü her şeikle sokabilir; her türlü tahayyülün "mekânı" haline getirebilir.

Deleuze (2009, s.20), en istekli insanların bile onları adaya getiren hareketle özdeş olmadıkları için, adayı üreten atılıma dahil olamadıklarını, adayla her zaman dışarıdan karşılaştıklarını söyler. Adada oturanların fiili varoluşları onun ıssızlığını zora sokar. "*O halde, ıssız adayla orada oturanların birliği gerçek değil, hayalidir.*" (Deleuze, 2009, s. 20) Dışarıdan karşılaşma vurgusu çok önemlidir. Dışarıdan bakış, hayali olanı, düşleri ve 'gerçek-dışı'lığı mümkün kılar. Deleuze adaları üreten ve insanları adaya taşıyan *hareketin* kendisinde, adanın ıssızlığını, ıssızlığın ütopyasını görür.

Coğrafyacılar göre, adaları üreten hareket iki türdür ve iki farklı ada mevcuttur: Kıta adaları (türemiş adalar) ve okyanus adaları (kökensele adalar). Kıtasal adalar, bir erozyon, kırılma ya da çözünme sonucu kıtadan kopmuş olan adalardır. Okyanus adaları ise, kimi zaman mercan adalarında olduğu gibi, canlı organizmalardan oluşurken, kimi zaman su altında yaşanan bir patlamanın sonucu olarak su yüzeyinde belirirler (a.g.e.).“Kökensel ve kıtasal olarak ayrılan bu iki tür ada okyanusla toprak arasındaki derin bir karşıtlığı gösterir. Kıta adaları, en yüksek coğrafi yapıların küçük bir çöküşünden doğar, böylece bize denizin toprağın üstünde olduğunu hatırlatırlar. Okyanus adaları ise toprağın hala orada, denizin altında olduğunu ve yüzeye çıkmak için güçlerini topladığını hatırlatırlar” (a.g.e, s.17).

Deleuze’ün “adayı üreten atılım” diye bahsettiği şey, böyle bir anlamlandırma üzerinde temellenir. İnsanları adalara taşıyan atılım da, adaların kendisini üreten ikili hareketi devam ettirmektedir: “Sevinçle ya da kaygıyla adalar düşlemek, ayrıldığımızı, zaten ayrı olduğumuzu, kıtalardan uzakta, yalnız ve kayıp olduğumuzu düşlemektir- veya sıfırdan başladığımızı, yeniden yarattığımızı, yeniden başladığımızı düşlemek” (a.g.e., s.18). Ancak, “insanın adaya doğru ve ada üzerindeki hareketinin, adanın insanlardan önceki hareketini sürdürdüğü doğruysa birçok insanın ada üzerinde oturması adanın ıssız, hatta daha da ıssız olmasını engellemez” (a.g.e., s.19).

Adanın muğlaklığı, yoldan çıkılarak kendisine doğru gidilen bir şey olmasından, türemiş olmasından ileri gelir. Mutlaklığı, radikal bir biçimde kökenin ta kendisi olmasıdır.

Deleuze şöyle der (2009, s.19): “insanın onu adaya getiren harekete, yani adayı üretmiş olana atılımı sürdüren ve ileri götüren harekete geri dönmesi gerek” Bu tezin başlıca önerilerinden biri budur. Hayali olanı, kolektif bilincin bir ürünü olarak üretilmiş ‘ıssız ada’ kavramını, bu tezde formüle edildiği haliyle ‘adalık’ı anlamak ve yine Deleuze’ün belirlediği kapsamda yeniden başlamanın, yaşamın yeniden üretiminin imkânlarını aramaktır. Ada yaratma değil yeniden-yaratmadır, başlangıç değil yeniden-başlangıçtır (a.g.e., s.23). Bu nedenle ada her zaman ikinci bir olasılığın kapısını açar. Bu, ütopyayı çağırın olasılığın kendisidir. İssız ada imgesinin varlığı ve hep orada duruyor olması daha önce bahsedildiği üzere hayal gücünü daim kılar. Bu, ütopyanın, bugüne ve geleceğe ait bir

tahayyülün, geçmişten aldığı referanslarla yeniden inşasını mümkün kılar. Öte yandan birçok ütopycılıktan bahsedilebilir. “*Bunlardan en kötüsü de adını söylemeyen, pozitivizm kisvesine bürünen, bu sıfatla, en sert kısıtlamaları ve en gülünç teknik eksiklikleri dayatanlardır*” (Lefebvre, 2016, s. 124).

İstanbul Adaları'nın tarihsel anlatısı, İstanbul kentinde olan bitene karşın adada yaşamakta olanı *bir başka yer* olarak sunmuştur. Ancak bu başkalık, anakaranın mekânsal üretiminin ve toplumsal dönüşümlerinin adada yaşanmadığı anlamına gelmez. Aksine adalar bu dönüşümlerin özel ve absürt cevaplarını mekânda ve mekân içindeki toplumsallıkta üretmişlerdir. Bütün bir tarihsel anlatı, bu ikili ilişkinin (anakara- ada) geriliminde kurulur. Bu ikiliğin zaman zaman ‘gerçeklik’ ve ‘ütopya’ ikiliğine paralel bir eksende okunması mümkündür. Ütopyalara¹⁷ ‘potansiyel nesne’ler olarak iki türlü kurulur: İlkinde potansiyel olan, zaten mevcut teknik bir nesne muamelesi görür. “*Sembollerin ve hayal gücünün, doğa, mutlak bilgi ve mutlak güç gibi ‘idealliklerin’ işgalindeki mekân*” (Lefebvre, 2014, s. 368) olarak belirir. Diğerinde ise, potansiyel olan, verili bir nesne değildir; deneysel verilerden yola çıkarak inşa edilmekte olandır. Geçmiş, şimdi ve olanaklılık (gelecek) birbirinden ayrılmaz. Ütopyanın bu biçimi aynı zamanda bir gerçekleştirme çağrısı yapar (Lefebvre, 2016).

¹⁷Lefebvre, ütopyaadan bir “potansiyel nesne” olarak bahsetmektedir. “Potansiyel nesne” tanımı, Işık Ergüden’in çevirmiş olduğu Şehir Hakkı (2016) kitabında yer alır. Aynı kavramsallaştırma Selim Sezer’in çevirmiş olduğu Kentsel Devrim(2014) kitabında “virtüel nesne” olarak geçmektedir. Virtüel nesne ya da potansiyel nesne aynı zamanda mümkün-ımkansız (Kentsel Devrim, 2014) olarak da tanımlanmıştır.

3. İSTANBUL ADALARI'NIN TARİHSEL ANLATISINA YENİDEN BAKMAK

İstanbul Adaları'na dair pek çok kaynaktan, pek çok farklı tarih anlatılarına ulaşılabilir. Bu birbirinden farklı birçok tarihsel anlatı, öykü, mit ve efsaneler yeni yazılacak olanın malzemesi haline gelebilir ve yazılacak her yazı tarihsel bir nitelik taşıyacaktır.

Carr, tarihçinin iki görevinden bahseder: “*az sayıdaki anlamlı olguları bularak onları tarihin olgularına dönüştürmek ve pek çok olguyu tarihi değildir diye kenara bırakmak*” (2013, s.66).

İstanbul Adaları'nın geçmişine ve bugününe dair bir tarihsel anlatının yeniden kurgulanması zaruridir. Burada “*tarihçinin ilk ihtiyacı bilgisizliktir; basitleştiren ve açıklığa kavuşturur, seçen ve atlayan bilgisizlik*” (Lytton Strachey'den akt. Carr, s.65). Bu açıdan hızlı bir tarihsel okumanın ilk göze çarpanları, bu yeniden yazımın temel başlıkları haline geleceklerdir. Tarih, zaman-mekânsal bir eksen üzerinde kompakt ve yoğun kısa metrajlı bir film olarak düşünüldüğünde temalara ayrılabilir ve bu temalar tarihçinin olguları haline getirilebilir. Burada, temalardan en eskileri ‘sürgün’ ve ‘inziva’ üzerine kurulur. Bu iki tema, her ne kadar İstanbul tarihsel anlatısı içinde, Bizans Dönemi içine yerleştirilmiş olsa da, adanın tarihsizliğinin / ıssızlığının bir kavrayışı olarak her dönemde, her tarihsel dönemeçte ve ‘an’da var olabilir kavramlar olarak karşımıza çıkarlar. Bu kavramların varlığı, ‘içe kapalılık ve dışa açık olma’ ya da tersine çevirerek ‘içe açıklık ve dışa kapalılık’¹⁸ halleri gibi daimdir.

Sürgünlük tam olarak adada anlamına kavuşur. “*Ada, denizin çevrelediği, çevresinde tur atılan şeydir, yumurta gibidir. Yuvarlak bir deniz yumurtası. Ada, adeta çölünü kendisinin etrafına, kendisinin dışına yerleştirmiş gibidir. Asıl çöl, etrafındaki okyanustur (denizdir).*”

¹⁸ Nesrin Ölmez ile yapılan mülakatta kendisi tarafından adaya ait yaptığım tanımlama bu şekilde tersine çevrilmiştir.

Gemiler durmuyorlar, uzaktan geçip gidiyorlarsa, bu adanın bağlı olduğu ilkeye değil, başka sebeplere, o anki koşullara dayanır.” (Deleuze, 2009, s.21) Gemilerin durmadığı uzaktan geçip gittiği zamanlar ele alacağımız tarihsel izlek içerisinde Bizans Dönemi’dir. 19. Yüzyıla gelmeden uzaktan geçip giden gemiler burayı bir ‘manzara’ olarak üretirler. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, adayı anakaraya bağlayan tarifeli seferlerin başlamasıyla, şehrin gerçekliklerinin ada mekânında yeniden üretimine girişilmiştir. Adaya gelen ‘kent’ ve ‘kent toplumu’, Deleuze’ün bahsettiği gibi buranın ıssızlığını tehdit eder ancak ada ıssız ada olmaktan kurtulmaz. Burası aktüel olanın etkisine çeşitli şekillerde maruz kalacak; fakat ada olması itibariyle bu etkiye kimi zaman naif, kimi zaman ölçsüz cevaplar üretecektir. Ancak şaşırtıcı olan Adalar’ın yaşadığı her dönüşümün, her türlü ‘yeniliğin’ ada içerisindeki karşılıklarının ‘*tuhafılığıdır*’. 20. yüzyıl hem toplumsal hayatın üretiminde hem de yapısal üretimde birçok *aşırılığı* görünür kılmıştır. Cumhuriyet dönemi, modern kimlik inşasının ve terbiye edici toplumsal yaşamın ‘tuhafılık’larını ada mekânında yeniden üretir. Adalar, bu dönemde modern yaşamın bir vitrini olarak karşımıza çıkar. Ulus devletinin oluşum süreçleri, İstanbul nüfusunun (buna bağlı olarak ekonomisinin) önemli bir bölümü olan gayrimüslimlerin varlıklarına dönük saldırılar ve aynı zamansal periyotta yaşanan köyden kente göç, yine özel biçimlerde belirir ve mekânda temsiliyet bulurlar.

1960 darbesinin *çiçek bayramı* ile Büyükkada’da temsili ve absürt bir şölene dönüşmesi, Yassıada’da DP’lilerin yargılanma sürecinin, dünyanın geri kalanının sahip olduğu gerçeklikten uzak bir şova dönüşmesi, Heybeliada’da devasa askeri tesislerin tüm ciddiyetiyle, balıkçı köyü ölçeğine ısrarcı bir şekilde kurucu öge olarak yerleşme çabası, İstanbul’un ve belki de daha büyük ölçekte bakıldığında dünyanın tarihsel varoluşunun parodisi gibidir.

İstanbul anakarası ile Adalar, Marmara Denizi’nin ortaklaştığı bir bütün olarak yeniden düşünülmelidir. Marmara Denizi’nde İstanbul kentine ekonomik, politik ve sosyal bağlarla bağlı olmak; şehrin gerçekliğinin konsantre ve özel biçimlerine tanıklık etmektir. Conrad’a göre adalar, “*tuhafıkları teşvik ederek doğal seçilimin kurallarını daraltır ve*

yoğunlaştırırlar; onlar, nev'i şahsı münhasırlığın esaslarını oluştururlar"¹⁹ (aktaran Brinklow, 2010, s.130).

3.1. 4. YY- 15. YY ARASI: BİZANS (DOĞU ROMA) İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

3.1.1. Sürgün

İstanbul Adaları'nın yazılı tarihinin en eski kaynakları 8.yy'a ait Bizans kaynaklarıdır. Ancak Adaların bundan çok daha önce yerleşim bölgesi olduğu Kınalı ve Büyükkada'da bulunan VI. ve VII. yüzyıllara ait arkeolojik kalıntılar ile anlaşılmıştır. Ayrıca Burgazada'da Latince kitabesi olan bir mezar taşının bulunması da bu duruma kanıt teşkil eder. (Koçu,1958; Tuğlacı, 1995) Tarihçi Timones'e göre; Adalar'a ait tarihsel yazında yer alan ilk olay; M.Ö 298'de Makedonya Kralı Büyük İskender'in komutanlarından Antigones'in oğlunun, o günkü adı Panormos (Emin Liman) olan Burgazada'ya bir kale inşa ettirmesi ve adaya babasının adını vermesidir (aktaran Tuğlacı, 1995, s. 21). Ancak Bizans kaynaklarına dayanılarak elde edilen bilgilere göre; Adaların hem sürgün yeri hem de manastırlar bölgesi (inziva) haline gelmesi, Roma İmparatoru Constantinus'un 330'da İstanbul'u başkent ilan etmesinin hemen sonrasına tarihlenir. Adaların Doğu Roma İmparatorluğu tarihi içinde önem kazanması ise İmparator II. Iustinos'un 569 yılında Büyükkada'ya bir saray ve manastır inşa ettirmesiyle başlar. Bunu art arda manastırlar ve kiliselerin inşası izlemiştir. (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s. 68). Bundan sonra Adalar, Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir başka yüzünün görünür kılındığı, 'bir başka mekân' olarak inşa edilmeye başlanmıştır.

Adalar'ın sürgün tarihinin nerelere dayandığı tam olarak bilinmemekle beraber; M.S 350'de Doğu Roma İmparatoru Büyük Konstantin'e, Ermenistan kralı tarafından gönderilen elçi ve beraberindeki 10 kişinin Yassıada'ya sürüldüğü bilinmektedir. Adaların tarihinde sürgünlerin en yoğun yaşandığı dönem "ikonaklazm akımı" olarak adlandırılan

¹⁹ Çeviri yazara aittir.

tasvir kırıcı dönem (726-842) olarak görülür (Tuğlacı, 1995, s.21). Bu dönemde ve sonrasında gözden düşen din adamları, siyasal rakip olarak görülen saray mensupları, imparatorlar ve imparator akrabaları gözlerine mil çekilerek Adalar'a sürgün edilmişlerdir. (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994; Tuğlacı, 1995) İmparatorluğun karar ve etki mekanizmalarında siyasal rollere sahip olan bu kimselerin; kabul görmüş ve süregidene tezat oluşturacak en ufak bir davranış ya da başkaldırları, Marmara Denizi'ndeki bu yalnız ve uzak adalarda bir ömür boyu süren akıl almaz işkencelerle karşılık bulmuştur.

“Ulaşımı güç, kaçmanın adeta imkânsız olduğu adalar, asıl ünlerini din ve taht kavgalarıyla sarsılan Bizans'ın sürgün ve çile beldeleri olarak kazanmışlardır” (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s. 68). “Ulaşım güçlüğü” olarak nitelenen durumu; adayı, anakaradan yani ticaret, siyaset ve iktidar merkezinden ve buna bağlı tüm akışlardan koparan coğrafik kısıtlılığın bir vurgusu olarak görmek gerekir. Aynı zamanda bu tanımlama bugünkü gibi kent merkezine bağlı bir ağ sisteminin olmadığı bir dönemin gerçekliği içinde değerlendirilmelidir. Burada bir o kadar önemli ikinci vurgu ‘kaçmanın imkânsızlığı’dır. Dönemin koşullarında ‘ıssız ada’ kavramına daha hızlı bir yanıtla karşılık verecek olan Adalar, ıssızlıktan kopuşun ve kabuk değişiminin ilk adımlarının atılacağı günden günümüze başka bir çerçevenin ‘manzara resmi’ haline gelecektir. Bu açıdan bu dönemin ada betimlemeleri, takip eden dönemleri anlamak açısından akılda tutulmalıdır.

3.1.2. İnziva

Adaların keşişler ve rahiplere, bilgelik arayışındakilere mesken olmasında adanın kendiyile sınırlılığı, ‘dünyevi’ olandan hem zamansal hem de mekânsal olarak uzak olması etkin olmuş olmalıdır. Schlumberger’in gezi notlarında da yer verdiği üzere, Doğu Roma imparatorlarının on yüzyılı aşkın hâkimiyeti boyunca, Prens adalarını manastırlar adaları olarak tanımlamak mümkündür. Öyle ki bu manastırlar her tarikattan rahiplerin cumhuriyeti olmuş ve inzivai bir yaşamın kurucusu olmuşlardır (1996, s.27). Adadaki mekânsal temalardan bir diğeri bu anlamda “inziva” olarak belirir. Türk Dil Kurumu (2016) “inziva” sözcüğünü iki farklı şekilde tanımlar: “a. Toplum hayatından kaçıp tek başına yaşama; b. Dış dünyayla bütün bağlarını keserek Tanrı'yla birleşebilmek için

insanın kendi içine kapanması.” Her iki tanımda da bir ‘dış’ın varlığı açıkça görülür. Göktürk’e göre “*bir ada ortamı, kendisini belirleyen, dışarıya kapalılık, kendisiyle sınırlanmışlık, duran zaman biçimi gibi özellikleriyle ‘dışarı’nın, dış dünyanın karşıtıdır.*”(2012, s.171) Böyle bakıldığında, inzivaya çekilen rahip ve keşişler için ada eşsiz bir mekân olmuş olmalıdır.

Bu on yüzyıllık dönem tekrar değerlendirildiğinde; manastırların iki baskın niteliğinin tüm adayı karakterize ettiği görülür: inziva ve sürgün. Manastırlar, hem keşişler ve rahiplerin inziva yerleri, hem de soylu kimselerin “sürgün” edilerek cezalandırıldığı yerlerdi. Manastırın çevresinde ve kıyılardaki küçük yerleşimlerde yaşayan bir kısmı köle, bir kısmı ise hür köylülerden oluşan halk, manastırın ihtiyaçlarına dönük “üretim” yapıyorlardı. Tarım, bağcılık ve hayvancılık manastıra ait topraklar üzerinde yapılıyor; ayrıca balıkçılıkla uğraşılıyordu (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s.70). Adalar, kendi kendine yetebiliyor ve hemen yanı başındaki başkentten tamamıyla başka bir yaşamı sürdürebiliyordu. Schlumberger bu durumu şu şekilde aktarır: “*Bunlar, gelip geçmiş yüzyılların tanıdığı en gürültülü patırtılı, en fazla dolabın döndüğü başkentten iki adım ötesinde yer alan sessiz inziva yerleri, abus ve tekdüze bir yaşamın hüküm sürdüğü barınaklar, canlı mezarlardır*” (1996, s. 27).

3.2. 15.YY- 19.YY ARASI: BİZANS’TAN OSMANLI’YA GEÇİŞ DÖNEMİ

3.2.1. Tehdit ve İşgal

İşkenceler altında ve mahrumiyetler içindeki saraylıların inlemelerine, yakınmalarına rağmen Adalar, kendi içlerinde bir sükûnete sahiptiler. Nasıl olsa kör kuyulardaki, zindanlardaki inlemelerin, çığlıklara, taleplere, başkaldırlara dönüşme ihtimali yoktu. Bu içsel sükûnet, adaları denizler ortasında, dışarının tehditlerine açık ve savunmasız olmaktan korumuyordu elbette. Aynı anda, korsan talanlarıyla, İmparatorluğun merkezi olan Konstantinopolis’e dönük işgal arzularıyla da mücadele etmek durumundalardı. 1453 yılında İstanbul’un fethinden 42 gün önce fethedilen İstanbul Adaları’nın manastırları boşalmış; Rum halkı göçmüş ve bir süreliğine daha derin bir sessizliğe gömülmüşlerdir. Ancak Osmanlı döneminde Patrikhaneye Adalar’da toprak kullanım ve mülkiyet hakları

verilmiş; manastırlar ve manastırlara hizmet eden köylülük eskiden olduğu gibi varlığını sürdürmüştür. (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s.69)

Adalar fethedilmiş dahi olsa, kullanım ve kısmi yönetim haklarının Patrikhane'ye verilmiş olması, İmparatorluk içinde Rum cemaatinin Patrikhane kontrolünde görece bir özerkliğe sahip olması şeklinde de okunabilir. Eremya Çelebi Kömürciyan'ın 17.yy'a ait notlarında, adalardaki yerleşmelerin donanma efradı ve Yeniçeri kabilelerinin sıkça uğramaları nedeniyle tahrip edildiği yazar (1988, s.288). 17.yy ait bu notlardan Adalar'ın o zamanki yerleşik nüfusunu oluşturan Rum halkının sürekli tehdit altında ve huzursuzluk içinde olduğu anlaşılır. 20.yy'ın ikinci yarısının sonlarına, Adalar'da neredeyse hiç Rum kalmayana değin, bu huzursuzluk devam edecektir. Buradan hareketle, belirli bir coğrafyanın ve bu coğrafyada vücut bulmuş bir kültürün insanların zaman içerisinde 'dışarıdan gelenler' ile karşılaşmasının 'yerellik' üzerinden nasıl karşılık bulduğu yine gözlem odaklarından biri olacaktır.

3.2.2. Gezilip Görülesi Bir Yer: “Orijinal, Şeffaf ve Sıcak Bir Manzara”

Erderen (2014, s.75) Adalar'ın bir gezi ve yazlık yeri olarak kullanımını, 18.yy'ın sonuna doğru Fransızlarla başlatır. Ancak 17. yy'ın ikinci yarısından itibaren İngiliz ve Fransız seyyahların notlarında Adalar, bir gezi yeri olarak tariflenmeye başlamıştır. 1655 yılında bir Fransız seyyah olan Jean Thevenot, İstanbul'a dört saat mesafede yer alan Büyükkada'yı güzel bir mesire yeri olarak tarif eder. Yine bir Fransız olan seyyah Guillaume-Joseph Grelot'un 1681 yılındaki notlarında, İstanbul'a olan mesafe bir buçuk, iki saate düşmüştür. Aynı şekilde Guillaume Antoine Olivier 1790'daki notlarında bu mesafeyi iki saat olarak belirtir. Grelot, adaları Peralıların (Beyoğlu'nda yaşayan yabancılar), Rumların ve İstanbul'da oturan Avrupalıların gezi yeri olarak tarif etmiştir. Ancak İstanbul'a yakınlığı, Adalar için bir ayrıcalık olarak değil, zarar getiren bir durum olarak değerlendirir. Çünkü ona göre; yeniçeriler, eğlenmek istedikleri zaman bu adalara gider; içkinin ölçüsünü kaçıırır ve huzursuzluk çıkarırlardı (aktaran Evren, 2010, s.22-24). Kömürciyan'ın (1988) aynı zamansal periyoda denk düşen notlarında da benzer ifadeler yer almaktadır.

18.yy'ın sonlarına doğru adalara ulaşım olanaklarının kolaylaştığından söz edilmelidir. Tophane iskelesinden kalkan pazar kayıkları ile 3 saatlik bir yolculuk sonucu diğer adalara uğrayarak Büyükkada'ya ulaşılmaktaydı (Koçu, 1958). Günde bir sefer yapılıyor olsa dahi, anakarayla kurulan bu türden bir ilişki, Adalar'ın, İstanbul kentsel bütününün bir parçası haline gelmeye başlamasının bir işareti olarak görülmelidir. Bunun tamamıyla bir bütünleşmeye hiçbir zaman dönüşmeyeceği açıktır, fakat kentliler tarafından 'ziyaret' edilmeye başlanan Adalar; giderek daha çok konut üretilen ve mevsimsel dahi olsa kentlilerin de ikamet etmeye başladığı yerler haline gelirler. Adalar'daki bugünkü mimari dokunun da belirleyicisi olan bu dönem, Ergut ve Erkmen (2011, s.16) tarafından “19. yüzyıl patlamasının erken bir habercisi” olarak nitelenir.

19. yy itibariyle Adalar seyyahların notlarında gezilesi, görülesi bir yer olarak daha sık yer bulacaktır. 1814'te Edward Raczynski bu “*orijinal, şeffaf ve sıcak manzaranın*” meşhur Claude Lorrain'i nasıl mutlu ettiğinden bahsetmiş; hatta eserlerinin cazibesini de bu mutluluğa bağlamıştır (1980, s.81).

3.3. 19. YY: İSTANBUL'UN ADALARI: YABANCIDAN MİSAFİRE, MİSAFİRDEN YERLİYE

19. yüzyıl, dünyadaki büyük dönüşümlerin yüzyılıydı. Buna bağlı olarak Osmanlı da kabuk değiştirirken, başkent ve Adalar da dönüşüyordu. Adalar için bu döneme tekabül eden dört önemli dönüşümden bahsedeceğiz. Bunlardan ilki 1839 yılında Tanzimat'ın ilanı ile başlar. Osmanlı toprak düzenindeki değişimlerle Patrikhane'nin sahip olduğu özel ayrıcalıklar içeren mülkiyet haklarının sona ermesi ve adaların gayrimüslim halkının Müslümanlar ile eşit mülkiyet haklarına sahip olması, bu dönemin yarattığı sonuçlardır. Bu gelişmeler ileri vadede Adalar açısından büyük dönüşümlere neden olacaktır. İkincisi okul, manastır, kışla gibi kurumsal yapıların Heybeliada'ya yerleşmesidir. Bu da önemli ölçeklerde kurumsal yapı ve artan nüfusun yarattığı talebe dönük konut üretimine neden olacaktır. Üçüncüsü, bütün bu yaşanan dönüşümlerle bağlantılı olarak (ada-anakara ikiliğinde mekânsal ilişkilerin birleştirici harcı olarak) düzenli vapur seferlerinin başlatılmasıdır. Dördüncüsü ise anakaraya kısmi fiziksel bağlanmanın ardılı olarak görülebilecek idari bağlılığın kuruluşudur. Aynı sırayı takip ederek bu dört dönüşümü detaylandıralım. Osmanlı toprak

düzenindeki değişimin iki önemli sonucuna değindik. Bunlardan ilki Patrikhane ve manastırların sahip olduğu özel imtiyazlar ve mülkiyet haklarının sona ermesiyle Adalar'ın 'manastırlar adası' imajının yitimi anlamına gelecektir. Buna eş zamanlı olarak var olan 'ada köylülüğü' de dönüşecektir. Patrikhane ve manastırlara ait olan toprakların bir kısmı, zengin ve nüfuzlu Rum beylerin, patriklerin, bankerlerin, Fransız ve İngiliz tüccar ve elçilerinin ve Türk paşaların eline geçecektir. Bu, Adalar'ın kendi içine dönük sosyo-ekonomik bütünlüğünün çok önemli bir dönüşümüdür. Örneğin daha öncesinde manastıra ait topraklar üzerinde gerçekleşen bağcılık ve şarapçılık geleneği manastırların ve keşişlerin tekelden çıkmıştır. Zengin Rumlar ve Fransız şarap tüccarları ticari bir faaliyet olarak bu geleneği yaşatmışlardır (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s.69-70) Bu sadece toprağın mülkiyetinin değil, üzerindeki eylemliliğin de tamamen dönüşüme uğradığını gösteren örneklerden sadece birisidir.

İkincisi; gayrimüslim tebaaya Müslümanlar ile eşit haklar verilmesidir. Adalardaki manastır ve kiliselerin çokluğu nedeniyle (18.yy sonlarından itibaren buraya ilgi göstermeye başlamış olan) Hristiyan toplulukların (Rum ve Ermeniler), türlü mimarlık stillerini büyük ve lüks evlerle ortaya koymasına neden olacaktır. Bu dönemde arsa fiyatlarının da düşük olması bu durumu teşvik etmiştir (Tuğlacı, 1995). Tuğlacı, 19 yy Adalarını Hristiyanlar için tümüyle serbest, rahat bir yazlık bölge olarak tanımlar ve Adalar'da uyguladıkları son dönem mimarlık ürünlerini Avrupa modasını iyi takip ediyor olmalarına bağlar. Bunun arkasında ise yabancılarla çalışıyor olmaları ve Avrupa yaşam biçimini görmüş; tanımış olmaları vardır (a.g.e.). 18. yüzyılın haber verdiği çok çeşitli mimarilerden feyz alan yapı üretimine dönük patlama böylece gerçekleşmiş olur.²⁰ İkinci önemli dönüşümün özellikle Heybeliada'da gerçekleşmesi doğal olarak en çok burayı etkilemiştir. Ada ölçeğinde bu üç kurum hem mekânsal hem de sosyal olarak önemli değişimlere neden olmuştur. Bahriye Subay Okulu adaya ilk Türk nüfusunu getirmiştir. Bunlar öğretmenler ve Deniz Okulu subaylarının aileleridir. Bu nüfus artışını karşılamak üzere, adanın bir bölümü konut alanı olarak inşa edilmiştir. Böylece ilk Türk cemaati oluşmuş ve sonraki süreçte giderek kalabalıklaşmıştır (Erdenen, 2014; Ergut & Erkmen,

²⁰ Bunlara ilaveten 1846'da başlayacak olan tarifeli vapurlar; büyük köşk ve otellerin inşalarının başlamasını teşvik edecektir (a.g.e.).

2011). Askeri bir yapılanmanın adada yer alması fikri bundan daha öncesine dayanır. 1760'ların ortasında Rum Patriği Skarlatos Karacas'ın kendisi için yaptırdığı, içinde kendi limanı olan köşk, Karacas'ın ölümüyle kamulaştırılmış; 1800'lü yılların başında Levend Kışlası olarak kullanılmaya başlanmıştır (Ergut & Erkmen, 2011). 1828 yılına gelindiğinde Heybelida'nın en büyük tesisi tamamıyla inşa edilmiş olur. Bu tesis; bahriye kışlası, derslik binası, hamamı olan bir cami, kaptan köşkü ve hünkâr kasrını içermektedir. (Ergut & Erkmen, 2011; Erdenen, 2014). Türk ve Müslüman kimliklerin varlıkları artık mekânda ve yaşam pratiklerinde daha belirgin bir şekilde gösterilir ve yaşanır hale gelmiştir. Bunu takiben 1831'de Panayia Kamariostissa Manastır kompleksinin bir parçası olarak inşa edilen Elen Rum Ticaret Okulu sadece İstanbul ya da imparatorluk içinden değil, imparatorluk dışından taşıdığı Rum öğrenci nüfusuyla hareketlilik yaratmıştır. Daha sonra adanın sosyal yaşantısında önemli bir yere sahip olacak Halki Palas oteli, çocuklarını ziyarete gelen ailelere konaklama olanağı sağlamak amacıyla inşa edilmiştir (Ergut & Erkmen, 2011). Bu iki tesisin art arda inşasını 1844 yılında Ruhban Okulu'nun inşası takip edecektir. Böylece hem Türk hem de Rum nüfusun arttığı gözlenir. Bu nüfus artışının kurumsal yapılar aracılığıyla gerçekleşmesi ve kurumların belirli kimlikleri temsil ediyor olması dikkat çekicidir. Elen Ticaret Okulu ve Ruhban Okulu'nun inşası, Patrikhane'nin ve Rum ticaret burjuvazisinin varlıklarının temsili birer vurgusu olarak görülebilir. Temsili olana mekânsal içerikler kazandırılarak görünür kılınan bu durumun, bir ayrışmaya işaret ettiği açıktır. Ayrışmanın çekirdeği, her an yıkıcı sonuçlar doğurabilecek bir gerginlik halini içerir.

Üçüncü dönüşüm; anakarayla fiziksel bağlantının niteliksel ve niceliksel dönüşümüdür. 1846'dan önce anakarayla bağlantı Tophane'den kalkan küçük Pazar kayıklarıyla sağlanırken; bu tarihten itibaren küçük vapurlarla seferlere başlanmış; ancak bu seferler ihtiyacı karşılayamayınca Şirket-i Hayriye vapurları devreye sokulmuştur (Erderen, 2014, s.159; Tuğlacı, 1995; s.10). Adalar ile anakara arasında bu tarihten sonra kopması mümkün olmayan ve öncekine benzemeyen bir fiziki bağ kurulmuştur. Bu bağ, Adalar'ın seçkin kesimlerin tatil yerleri olarak önem kazanmasına yardımcı olan nedenlerden biri olur. Sürekli ve yazlık nüfusların artışı böylece hızlanmıştır. İstanbul Adaları bu tarihten itibaren, ne İstanbul'dan ne de ada vapurlarından bağımsız düşünülemez. Düzenli çalışan vapurlar, Adalar için anakarayla mecburi kılınmış bir ilişkinin sonucu olarak

doğmuş ‘yüzen adalar’, bu dönemin ortaya çıkardığı önemli ‘mekânsal’ niteliklerden biridir.

Dönem, kentlerin merkezileşme ve bu merkeze bağlı kentsel şebekenin kurulma dönemidir. 19. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden İstanbul ile idari bağın kurulması, bu anlatıda dördüncü önemli eşiği oluşturur. Adalar, Belediye olarak ilk olarak 1861 yılında “Yedinci Daire-i Belediye” adı altında kurulmuştur. 1867’de ilçe statüsüne getirilmiş ve 1876’da kaymakamlık makamı kurulmuştur (Tuğlacı, 1995).

1869 yılında İstanbul’un iki yakasının haberleşmesi adına kurulan ikinci şehir postasının bir şubesinin de Büyükkada’da faaliyete geçmesi (a.g.e), kentsel şebekeye ve ağ sistemine bağlanmanın formlarından biri olarak bu dönüşümün içinde düşünülmelidir. 1852’de Théophile Gautier, Prinkipo’da konakladığı günlerden, yediği yemeklerden, tanık olduğu ada eğlencelerinden keyifle bahseder (aktaran Evren, 2010, s. 28-29). Dönem itibariyle artık adaların kendi içine sürekli olarak kapanmaya / içeriye dönmeye ve dışarıyı bir tehdit olarak algılamaya çok daha yatkın olan yapısı dönüşmektedir. Bu dönemde Adalar için dışarıyı bir tehlikeden ziyade içeriye davet edilen misafirdir. Bunu takip eden dönemlerde bu misafir olma durumunun nasıl bir hak iddiasına dönüşeceğine ve kendini nasıl bir tür ‘yerlilik’ olarak inşa edeceğine tanıklık edeceğiz.

3.4. 20.YY: “LA BELLE ÉPOQUE ”(GÜZEL ÇAĞ) SAYFIYESİ VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI

19. yüzyılın sonuna denk gelen 1894 depremi Adalar’da birçok yapının hasar görmesine ya da yıkılmasına neden olmuştur. Depremi takip eden birkaç yıl süresince inşai faaliyetler, onarım ve yenilemeler yoğunlaşmış olsa da, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan sosyal ve mimari canlanma sekteye uğramamış, hatta hareket kazanmıştır. Yeni yapı talebi devam etmiş; başta konut olmak üzere, oteller, eğlence mekânları, hizmet yapıları inşa edilmiştir. Bu canlılık uluslararası düzeyde tüm girişimcileri kendine çekecek niteliktedir. O günün önemli Fransız otelcilik şirketlerinden birisi, sonradan Rum Yetimhanesi olarak kullanılacak devasa ahşap yapıyı bu zamanda inşa ettirmiştir (Ergut & Erkmen, 2011). Erkmen ve Ergut (2011) imparatorluğun ekonomik olarak epey sıkıntılı olduğu bu

dönemde Adalar'ın epey canlı bir mimarlık piyasasına sahip olduğunu belirtmişlerdir (a.g.e.). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde, 20.yy başlarında Adalar'da Avrupa "Belle Epoque" yaşam tarzının küçük bir örneğinin yaşanmakta olduğu anlatılır. Büyükada Yat Kulübü bu seçkin hayatın önemli bir parçası konumundadır. Adalar özellikle Hristiyan nüfus ve Osmanlı yüksek bürokrasisi için şık, seçkin, eğlencesi bol bir yazlık bölgesidir (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s.71). 1906 yılında İngiliz Yat Kulübü'nün şubesi olarak 'Yacht Club of Princes' olarak açılmış ve 1908 yılında 'Prinkipo Yacht Club Company Limited' adını almıştır (Uras, 2011). Bu yaşam türünün izlerine konut ve otel mimarisinde de rastlanır. Çoğunlukla, art-nouveau üslubü ile yerleşik ahşap süslemeciliğini bir araya getiren; bunun yanı sıra neogotik, neobarok, neoklasik üsluba sahip çok çeşitli mimari özellikler içeren köşkler, oteller inşa ettirilmiştir (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994).

Azınlıklar, İstanbul'da sahip olamadıkları veya sergilemekten çekindikleri daha özgür ve parıltılı bir yaşam biçimini burada uygulama imkânı bulmuşlar; birbirinden değişik üslupta köşkler yaptırmışlar, bahçelerinde nadide çiçek ve bitki yetiştirmekte yarışa girmişlerdir. Akşamları giyinip süslenip rıhtım gezileri, deniz banyoları, mehtap sefaları, kayık yarışları, bando mızıkça eşliğinde eğlenceler, adaların dini bayramlarına, paskalya, karnaval eğlencelerine yeni renkler katmıştır (a.g.e., s.71).

Adaların bu ihtişamlı, gösteriş dolu hayatı İstanbul'da yaşayan zenginlere davet çıkarmış olsa gerek ki 20.yy başında yapılan otelleri özellikle yabancılar ve tüccarlar doldurmuştur (a.g.e.).

Adaların bu dönemine ait önemli ve ilginç bilgilerden biri II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) ve II. Abdulhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Padişahın nazır ve yaverlerinin Adalar'da oturmaya zorlanmaları ve 'Ada Misafirleri' olarak anılmalarıdır (Librairie Larousse, 1992, s.79). Adaların Bizans dönemindeki baskın mekânsal karakteri olan 'sürgünlük', 20.yy başlarında bir mekânsal durum olarak yeniden belirgin hale gelir. Bu, Adalar'ın her ne kadar şehir tarafından kuşatılmış ve şehre tabii bir hale gelmiş olsa da içe kapalı yapısının her daim var olduğunu gösterir. Adalar hangi zaman-mekânsal dönemde olursa olsun, hangi mekânsal temanın baskısı altında olursa olsun, "sürgün / inziva" karakteri daim olacaktır. Buna, Adalar'ın içinde bulunduğu her dönemsal durumda tanıklık edeceğiz.

Adaların “La Belle Epoque” (Güzel Çağ) durumu I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona erer. Bu dönemde, Bahriye Nezareti tarafından Heybeliada Ruhban Okulu'na, Elen Ticaret Okulu'na ve Rum Kız Yetimhanesi' ne el konulmuştur (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s. 70).

Adalar'da el konulan bu yapıların mekânsal varoluşlarının aynı zamanda birer kimlik temsili olduğuna değinmiştik. Burada temsil edilen kimlikler, sadece dinsel ve milli farklar içermekle kalmaz; toplumsal hayatın önemli bir belirleyicisi olarak iktisadi farkları da içerirler. Ticaret burjuvazisini elinde tutan gayrimüslimler, Cumhuriyetin ilanı ve bunu hazırlayan yıllarda iktisadi hayatın millileşmesinin önündeki engellerden biri olarak görülmüşlerdir. Başka bir deyişle gayrimüslimler, “*bürokrasinin geleneksel sınıf dengelerini yeniden kurmasını engelleyen, emperyalizmin içerideki destekleriydi*”²¹ (Keyder, 2013, s.86). Birinci Dünya Savaşı yılları süresince hükümetin temsilcisi olan İttihat ve Terakki hareketi durumu böyle kavıyordu. Milli bir devlet inşa etmekte olan hareket, imparatorluğun burjuvazisinin ‘milli’ olmamasından memnuniyetsizdi; çünkü gayrimüslimler güvenilmezlerdi. Bunun üzerine ‘milli’ burjuvazi oluşturmaya dönük Müslüman nüfusa pek çok ayrıcalık tanındı (Keyder, 2013).

1917’de Bolşevik İhtilali sonucu Kızıl Ordu’dan kaçan Rus soylularının Adalara yerleşmesiyle, savaş sonrası gündelik yaşam, bir nebze de olsa hareketlenmiştir (Tuğlacı, 1995; Ergut & Erkmen, 2011). Çoğunlukla adalardaki eğlence mekânlarını onlar işletmeye başlamışlardır. 1930’lara dek mekândaki varlıkları yoğun olarak hissedilmiştir (Ergut & Erkmen, 2011). Tuğlacı (1995), İstanbul’un 6 Ekim 1923’te kurtuluşuyla Adalar’ın yeniden huzura kavuştuğunu ifade etmiş olsa da; Cumhuriyet’in ilanından sonra Adalar halklarının huzursuzlukları farklı biçimlerde devam edecektir.

²¹ Bahsi geçen kurumlara el konulması, ‘milli’ burjuvazinin kurulması yönündeki engelin ortadan kaldırılmasına dönük girişimler olarak değerlendirilmelidir.

3.4. ERKEN CUMHURİYETİN ADALARI

3.4.1. “Coşkun Neşe Hakkınızdır, Fakat Azgın Gürültü değil!”

Cumhuriyet’in ilanı ile beraber gerçekleşen en büyük değişimlerden biri, İstanbul kent mekânında ve buna bağlı olarak Adalar’da, Türk burjuvazisinin kendini var etme çabasının daha hissedilir hale gelmesidir. 1923 yılında Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan mübadeleden İstanbul, Gökçeada ve Bozcaadalı Rumlar muaf tutulmuştur. Dolayısıyla Adalar’ın Rum halkı yer değiştirmek zorunda kalmamış; ancak hala manastırların mülkiyetinde olan bağlık araziler ve arsalar hazineye geçmiştir. Pek çok bağlık arazi terk edilmiş, yerine yeni yapılar inşa edilmiştir. Bu, adalardaki önemli ekonomik faaliyetlerden birinin, şarapçılığın tamamıyla sona ermesine neden olmuştur (Tuğlacı, 1995).

Cumhuriyet’in ilanının hemen akabinde 1924’te kurulan Heybeliada Sanatoryumu (Göğüs Hastalıkları Hastanesi) Müslüman-Türk nüfusun gelişmesinde, Bahriye Mektebi’nden sonra ikinci etkidir. Bu hastanede ve okulda çalışan görevliler, Heybeliada nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmuşlardır (Gel, 2006).

1921 yılında Adalar Belediye Şube Reisi Manavyan, Adalar’ın ileri gelenlerini Adalar’ın belli başlı konuları hakkında bir toplantı gerçekleştirmek üzere Büyükkada Belediye Dairesi’ne davet etmiştir. Sokakların aydınlatılması, gece emniyeti, yangına karşı alınması gereken önlemler toplantının ana başlıkları olarak öne çıkmıştır. Bu toplantı sonucunda 20 adet olan petrol lambasının 200 âdete çıkarılması; Ada’nın güvenilir hamallarının gece bekçisi olarak görevlendirilmesi ve bütçenin İstanbul Belediyesi’nden talep edilmesi kararlaştırılmıştır (Lur’dan aktaran Tuğlacı, 1995). Cumhuriyet gazetesinin 1928 tarihli bir nüshasında ise Adalar’da elektrik hattı için bir şirkete verilecek imtiyazlardan bahsedilmiştir (aktaran Tuğlacı, 1995, s.18). Adaların su ihtiyacı, çoğunlukla sarnıç ve her evin bahçesinde bulunan su kuyularıyla sağlanmaktaydı. Buna ilaveten yaz aylarında suyun yetersiz kaldığı durumlarda Büyükkada’da 1886’dan 1921’e kadar Kazoğlu Hristo’nun 1200 tonluk sarnıcının, motorla evlere dağıtılan borulara basıldığı bilinmektedir (Tuğlacı, 1995, s.17). Bu beledi hizmetler 20.yy’ın başlarında adalılara verilmekteydi. Fakat nüfusun giderek kalabalıklaşmasıyla bunlar yeterli olmayacak ve özellikle elektrik

ve su hizmetleri artan bir talep haline gelecektir. Adalar'ın kendi kendine yeten bir yer olmaktan çıkıp; giderek talep eden bir yere dönüşüyor olmasının ilk nüvelerini hizmetlerin başladığı bu zamanlarda görebiliriz. Ancak hizmet talebinin anakaradan gelenlerin Adalar'da yarattıkları ihtiyaçların bir sonucu olduğunu unutmamak gerekir. Hatta bu talebin doğurduğu ihtiyaçlara karşılık vermek üzere Adalar'daki meslekler de dönüşür; pansiyonculuk, lokantacılık, gazinoculuk önemli meslekler haline gelirler (a.g.e.).

1925'te Adalar'ı ziyaret eden Schulumberger'in Büyükkada için kaleme aldıkları; 19.yy'ın başında Raczynski'nin yaptığı gibi (1814) bir manzara tariflemeye benzer:

Vapur daima pitoresk bir kalabalığın doldurduğu uzun rıhtıma yanaşır. Kıyı boyunca yükselen kahveler hiç boş kalmaz. Hayat ve hareket dolu bu ön planın gerisinde Doğuda o kadar beğenilen şu devasa çınarlardan birkaçını çevreleyen her çeşit ağaç; sarmaşıklar, çiçekler, salkım ağaçları, yaseminler, erguvan ağaçları, pembe çiçekli defneler yer alır (Schlumberger, 1996, s.97).

Elbette tarif edilen bu manzara o zamanın Ada hayatını anlatmaya yetmez; ancak batılı bir gezgin tarafından fotoğrafını çeker. Çok iyi bilinen bir yerin ya da anın bir yabancı tarafından çekilmiş fotoğrafı her zaman bilinen ve hissedilenden başka bir şey gösterecektir. Bunu elde tutarak başka manzaralara yönelmek burayı anlamak adına bir uğraş olabilir.

Daha önce de bahsedildiği üzere Adalar'ın nüfusu 1930'lu yıllara gelince kalabalıklaşmıştır. Artık adaların seçkin hayatının sadece gayrimüslim azınlıklara ait değildir. Milli burjuvazi de adalarda boy göstermeye başlamıştır. Bunun en görünür hallerinden biri Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'dir. Tuğlacı (1995), bu cemiyetin kurulmasında, 1922 yılında Adalar Belediye Dairesi Müdürü olarak göreve getirilen Dr. Nevzat Tandoğan'ın²² büyük katkıları olduğunu belirtir. Cumhuriyet gazetesinde 1934 yılında çıkan yazısında Abidin Daver, cemiyetin 1926 yılında kurulduğunu, kendisinin de idare heyetinde olduğunu yazar. İlk projeleri, ortasında sular akan bir kaidenin olduğu bir bahçe inşa etmektir. Bunun için Yat Kulübü'nde bir balo düzenlenmiş; fakat beklenen

²² Tek parti döneminin önemli isimlerinden olan Tandoğan 1928 yılında Ankara valiliğine atanacaktır.

hasılat toplanamadığı için proje gerçekleştirilememiştir (aktaran Akçura, 2010). Aynı yazıda cemiyetin Turing Kulüp ile Belediyenin gözetimi altında beraber çalışacağı belirtilir. Tam adı Turing ve Otomobil Grubu olan kulüp, esasında 1933 yılında kurulan “Belediyenin Mürakabesi Altında Büyükada Teşebbüs Grubu”nun bir parçasıdır. Grubun nizamnâmesinde belirtildiği üzere kurumun diğer bileşenleri Halk Fırkası, Belediye, Vilayet ve Matbuat’tır.

Kurumun amaçları şöyle sıralanmıştır: “*Büyükada’ya yerli ve yabancı gezginleri prospektüs ve afişlerle propaganda yaparak çekmeye çalışmak, adaya gelenlerin sıkılmamaları için mahalli eğlenceler ve şenlikler düzenlemek, Büyükada’da ikameti kolaylaştırmak adına oteller ve sayfiyeleri asri hale getirmek ve denetlemek*” (aktaran Akçura, 2010, s.13).

Bahsi geçen amaçları bir bir yerine getirmek için bürokratik şahsiyetleri de içeren seçkinler grubu kısa zamanda faaliyete geçmiştir. Grubun ilk girişimi, Adaları Güzelleştirme Cemiyeti’ni faal hale getirmek olmuştur. Cemiyet’in düzenlediği etkinlikler, Adalar’ın popülerliğini arttırmıştır. İlk olarak 12 Temmuz 1934’de düzenlenen şenlikler kapsamında *Yacht Kulübü*’nün bahçelerinde Adalar Revüsü temsil edilmiş; bunu takiben eşek yarışları düzenlenmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında da ilk Çiçek Bayramı gerçekleştirilmiştir. Akçura’nın aktardığı üzere gazete, haberi şu şekilde vermektedir:

Nis, Kan gibi Avrupa şehirlerinde ara sıra bu gibi çiçek savaşları tertip edilir, arabalar otomobiller güzel çiçeklerle türlü türlü süslenir ve başlıca caddelerde dolaşarak en güzel süslenmiş arabalara mükâfatlar verilir (Akçura, 2010, s.18).

Burada sözü edilen dönemin, Türkiye’nin kültürel ve toplumsal alışkanlıklarının Avrupa modeline uygun olarak tercüme edildiği bir dönem olduğu belirtilmelidir. 1920 ve 30’ların modernleştirici elitleri²³ “Adaları Güzelleştirme Cemiyeti” adıyla modern ve ‘milli’ bir sayfiye olarak Adalar’daki hayatı yeniden inşa etmekteydi. Bu yapılırken “ithal fikirler ile yerel gerçekliklerin karşı karşıya gelmesiyle muğlaklık, karmaşıklık ve çelişkilerin ortaya

²³ İfade Sibel Bozdoğan’a aittir.

çıkması” (Bozdoğan, 2012, s.18) kaçınılmazdı. Cemiyet, sadece etkinlik düzenlemiyor; Adalar’daki sosyal hayatı da terbiye ediyordu. Hamalların ve arabacıların kıyafetlerine değin her türlü detay ele alınıyor ve düzene sokulmaya çalışılıyordu. Cemiyet’in icraatları o günün gazetelerinde yer alan haberlerde çoğunlukla takdirle karşılandı. Ancak fazla müdahaleci tavırlarıyla dalga geçildiği zamanlar da oldu. Cumhuriyet gazetesinin 1934 Temmuz’una tarihlenen yazı, adadaki her “parmaklığa, çiviye, kapıya” asılmış bu tepeden bakan, telkin edici levhalardan verdiği örnekler bunun nedenini kolaylıkla anlamamıza yardımcı olacaktır: *“Adanızı odanız kadar temiz tutunuz”*; *“Çamsız Ada, hayırsız Ada olur”*; *“Coşkun neşe hakkınızdır, fakat azgın gürültü değil!”* (aktaran Akçura, 2010, s.19). Scott, *“toplum mühendisliğinin büyük paradokslarından biri, genelde modernlik deneyimine aykırı olmasıdır. En çarpıcı özelliği sürekli akış halinde hareket etmek olan bir toplumsal dünyayı şekle sokmaya çalışmak, bir kasırgayı yönlendirmeye benzer”* demiştir (aktaran Bozdoğan, 2012, s.20). Adaları Güzelleştirme Cemiyeti’nin “güzelleştirmek” olarak nitelediği şey tam olarak buydu.

Rıfat Bali (2009), İstanbul’un Prens Adaları’nın tarih boyunca etnik, dinsel, politik bir yer olduğunu; özellikle gayrimüslim azınlıkların ‘kaçış adaları’ olduğunu belirtir (2009, s. 22-23). Bu durum 50’li yıllardan itibaren hızlanan bir ivmeyle değişim dönüşüme uğrayacaktır. Fakat 50’li yılları ve sonrasını hazırlayan, tek parti döneminde verilen kararlar ve uygulanan politikalarıdır. Gayrimüslim azınlıkların devre dışı bırakılmasıyla, yeni milli burjuvazi yaratma ve iktisadi hayatı Türkleştirme projesi dalga dalga mekân ve mekân üzerinden gerçekleşen tüm gündelik hayat pratiklerini değiştirecektir.

3.4.2. Bir Kimlik Savaşı: Modern ve “Milli” Bir Sayfiye

Bozdoğan (2012), Erken Cumhuriyet’in mimari kültürünü ‘modern’ olanı ‘milli’ olanla uzlaştırmaya yönelik büyük bir çaba olarak değerlendirir. Bu çaba mimari kültürü de kapsayan tüm gündelik hayat pratikleri için geçerli olacaktır. Adalar özelinde otellerin ve plajların adlarının değiştirilmesi atılan ilk adımlardan bir tanesidir. Yorguli Plajı Yörükali’ye, Prinkipo Yat Klubü Anadolu Kulübü’ne, Etrangers Sümer Oteli’ne, Calypso Akasya Oteli’ne, Splandit ise Kâzımpaşa Oteli’ne dönüşür (Millas, 2013). Akçura (2010), bunu 1934 yılındaki yükselen milliyetçiliğe ve öğrenci toplulukların bu yöndeki baskısına

bağlar. Niyazi Ahmet Banoğlu, bu değişimi direkt olarak Atatürk'e bağlayacaktır. Banoğlu'na göre Adalar 'milli' vasfını yitirmiş bir beldedir. Atatürk ise bugünleri öngörerek Yorguli'yi Yörükali'ye, Prinkipo Yat Kulübü'nü Anadolu Kulübü'ne çevirmiştir (aktaran Akçura, 2010, s.45). Akillas Millas (2013) ise Heybeliada'da tüccar Mavromis'e yazlığa gelen, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olan İsmet İnönü'nün, Rumluğu hatırlatan tüm isimleri hızla değiştirmek istediğini ifade etmiştir. 1922'den sonra bu emri milli bir hareket olarak uygulanacaktır. Bundan böyle Rumca kökenli olduğu tespit edilen yer isimleri bir bir değiştirilecektir. Bu dönüşümlerden birkaçını örneklemek gerekirse; Aya Dimitri Kilisesi Sokağı, Hacı Fotaki Sokağı'na; Giacomo Caddesi, Çankaya'ya; Ligor Pervana Bey'in adını taşıyan sokak Pervane Sokak'a dönüşecektir.

Cemiyet'in Adalar'a daha fazla yerli ve yabancı turist çekme çabaları etkinliklerle sınırlı kalmayacak; Yürükali plajının asrileştirilmesi, vapur seferlerinin başlatılması gibi düzenlemelerle devam edecektir. 1934 yılına ait meclis kararı Yürükali'nin akıbeti ile ilgili şu bilgileri verir:

Belediye kanununun 18. Maddesinin 56. Fıkrası veçhile deniz hamamı ve her nevi yıkanma müesseselerini açmak Belediye'nin vazifeleri cümlesindedir. Büyükada'nın Yürükali mevkiinde asrî ve halkın ihtiyaçlarını karşılayacak bir plaj vücade getirilmesi lüzum görülmüştür. Burada menfaati amme için yapılacak istimplâkın bedelini Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, ileride temin edilecek varidattan ödemek üzere avans olarak Belediyeye vermeyi kabul eylediği gibi orada yapılacak plaj masrafına iştirak için de müzakereye girişeceğini bildirmiştir (aktaran Akçura, 2010, s.47).

Belediye'nin bu kararı, Adalar'daki karar verici aktörlerin ve yetki alanlarının beyanatu gibidir. 1934 yılında Akay Gemileri, Cemiyet'in kararıyla Büyükada'ya yaz aylarında 19 vapur seferi işletmeye başlamıştır. Akay Gemileri yöneticisi vapurların arttırılması kararını veren ve uygulamaya koyan Cemiyet'in yönetim kurulu üyelerinden biridir. Aynı şirket bir süre sonra Yürükali- Büyükada İskelesi ve Heybeliada arası yapılan seferleri de üstlenecektir (Akçura, 2010).

Yürükali plajı için 1935 yılında mimari proje yarışması açılır ve yarışmayı Mimar A. Sabri ile Emin Onat'ın projesi kazanır. Bunu hemen takiben 1936 yılında plajı kiraya vermek için açılan ihaleyi Koço, Dmitri, Aleksandr ve Hayri arasından Hayri alır. O zamana kadar

plajı işletmekte olan Koço Logaris işletme hakkını Hayri'ye devreder. Yapılan eklerle beraber inşaatın tamamı 1937'de tamamlanır (a.g.e., s.47-48)

Cemiyet'in adalara çağırdığı nüfusun ihtiyaçları bir süre sonra karşılanamaz olduğundan bu konuda da bir takım çalışmalar yapılma gereği duyulmuştur. 9 Mart 1934'te Cumhuriyet gazetesinde yer alan "Adaların İmarı" başlıklı yazı, her gün bir vapurun Terkos suyunu adaya taşıyacağına dair bir bilgi verir. Aynı yazı o yıllarda tüketilen 1600 ekmek sayısının 7600'e yükseldiğine dair bir istatistik verir. Cuma ve Pazar günü ise Adalar'a 40.000 kişi akın etmektedir. "Adalar imar edilir, bazı dertlere deva bulunursa, şüphe yok ki bu sayı bir misli artacaktır" (aktaran Akçura, 2010, s.17). Bugün Ada sakinlerinin epeyce yakındıkları günü birlik turizmin o yıllarda teşviki için elden gelen arda konulmamıştır. Cemiyet'in bu noktada Adalar'ın *doğal eşiklerini* göremeyen bir tutum içinde bulunduğu açıktır. İçinde bürokratların da yer aldığı Cumhuriyet elitlerinden oluşan Cemiyet, kuruluş yıllarının yarattığı heyecan ve heves ile Adalar'ı, Cumhuriyet'in *vitrin ve gösteriş mekânı* olarak yeniden üretmektedirler.

Cumhuriyet döneminin ilk ve tek temsilcisi olan CHP'nin azınlık politikaları, elbette sadece vitrinde gerçekleşmiyor; resmi vatandaş kimliğini taşımayan her türlü varoluş türünü derinlemesine kuşatıyor ve ortadan kaldırmanın türlü formülasyonlarını yaratıyordu. "Cemaat okulları ve hayır kurumlarına dönük kısıtlamalar", "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası (1928)²⁴, 20 Kura Askerlik (1941)²⁵, Varlık Vergisi (1942)²⁶ gibi

²⁴ 1924 yılında çıkarılan eğitim kanunları ile özellikle azınlık okullarının müfredatlarına müdahale edilirken bir yandan da gayrimüslimlerin neden Türkçe konuşmadıkları yazılı basında sorunsallaştırılmaya ve eleştirilmeye başlandı. Aralık 1925'te istisnasız tüm firmalarda çalışan memurlara yerli malı kıyafet giyme zorunluluğu getirildi. Bir yandan da yerli mallarının alınması için yapılan devlet propagandası, gazete ilanlarıyla yönlendirildi: "*Her işte ve her yerde Türk malı kullan! Türk mağazalarından alışveriş et! Türkçe konuşmaya cevap verme! Türkiye'de herkesten fazla hakkın olduğunu unutma!*". Yerli Malı Kampanyası yerli olan her şeyin vurgusunu yaparken ardından gelecekle ilgili habercisi niteliğindedir. 13 Ocak 1928'de Milli Türk Talebe Birliği yıllık kongresinde azınlıkları Türkçe konuşmaya zorlayacak bir kampanyanın başlatılmasına, umumi yerlere Türkçe konuşulmasını tavsiye eden tabelaların asılmasını aynı zamanda halkın Türkçe konuşmayanlara yönelik baskı uygulamasının sağlanması yoluyla Türkçe kullanımının zorunlu hale getirilmesine karar verilmiştir. 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyası vurgusuyla buyurgan bir şekilde özellikle gayrimüslimleri Türkçe konuşmaya davet etmek üzere tüm bu hazırlıklardan sonra ilk olarak 1928 yılında ortaya çıkmıştır. Kamusal alanda bu kampanyadan çok önce boy göstermeye başlayan uyarı ve ikazlar bu kez bir emir niteliğinde herkesin karşısındadır: "*Vatandaş Türkçe Konuş!*" (Demirel, 2014)

²⁵ "Kura ihtiyat askere alma konusu, Varlık Vergisi'nin salınmasından önce 1941 yılında 20 ila 45 yaşları arasındaki Gayrimüslimlerin amele taburları teşkil edilerek seferberliğe tabi tutulmaları olayıdır.

uygulamalar bu dönemde uygulandılar. Yaklaşık olarak 1946 yılına tarihlenen CHP 9. Büro'nun Azınlık Raporu Rumların sosyal, ekonomik ve politik varoluşlarının tamamen ortadan kaldırılma arzusunun net bir ifadesi olarak karşımıza çıkar²⁷.

Yerleşik ve yazlık nüfusunun büyük çoğunluğunu Rumların oluşturduğu Adalar; bu uygulamalardan büyük ölçüde etkilendi. Cumhuriyet'in ilk yıllarının neşe dolu manzarası Adalı Rumlar için ellerinden alınan huzur ve mutluluğun ifadesi oldu. 1941-42 yıllarına geldiğinde 'varlık vergisi'yle eş zamanlı olarak Adalar'da Rumların dinsel yaşamlarının mekânları olan tarihi manastırlara da el konulacak ve mazbut²⁸ ilan edileceklerdir. Bu konu kapsamında Ruhban Okulu ve Rum Ticaret Okulu'nun içinde bulunduğu Meryem Ana Manastırı arazisi vakıf mülkiyetleri bir soruna dönüşmüştür. 1941 yılında Maliye Bakanlığı Osmanlı hukukuna göre yasal olan bu iki vakfın mülkiyetini tanımayarak mahkemeye başvurmuş; fakat Meryem Ana Kamariotisa Vakfının da dava açmasıyla sorunun uzlaşma yoluyla çözülmesi teklif edilmiştir. Patrikhane her iki vakfın da cemaat vakfı olarak tanınmasını talep etse de; hükümet manastır arazisi ya da Ruhban Okulu'ndan birisini seçmek zorunda olduklarını iletmişti. Bunun üzerine Ruhban Okulu'nun tapuya kaydolması karşılığında arazi Deniz Kuvvetlerine verildi; arazi içinde bulunan kiliseler yıkıldı. Rum Ticaret Okulu Binası ve arazisi bugün, Deniz Lisesi Komutanlığı olarak kullanılmaya devam etmektedir (Ertani, 2012).

Dolayısıyla, normal bir askere alınma söz konusu değildir. Bu tasarrufun, ailelerini geçindirme imkânları ortadan kaldırılan Gayrimüslimlerin ekonomik durumunu nasıl etkilediğini idrak edebilmek için müneccim olmak gerekmiyor” (Muhavere, 2011).

²⁶ Bu kanuna göre mükelleflerin ödeyeceği vergi miktarı, ait oldukları gruba göre hesaplanıyordu: M (Müslümanlar), D (Selanik Dönmeleri), E (Yabancılar), GM (Gayrimüslimler). Buna göre toplanan vergi miktarının büyük bir kısmını yabancılar ve gayrimüslim Türk vatandaşları karşıladı: “Vergi mükellefi olarak tespit edilen 61.673 kişinin sadece dörtte biri Müslümandı ve onlara da zaten büyük kolaylıklar gösterildi (Bozarlan'dan aktaran Theodorides, 2014).

²⁷ Raporda yer alan şu ifadeler dikkat çekicidir: “İstanbul'da, özellikle Rumlara karşı ciddi tedbirler almalıyız. Bu anlamda, aslında söylenecek tek cümle var: İstanbul'un fethinin 500. Yıldönümüne kadar, bu şehirde bir tek Rum bile kalmamalıdır” (aktaran Akar, 1998).

²⁸ “5737 Sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca; Genel Müdürlükçe yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince (1935) Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen vakıflara “Mazbut Vakıf” denilmektedir” (Vakıflar Genel Müdürlüğü , 2011).

Cemiyet'in temenni ettiği üzere Adalar yeniden imar edilmiş; arzu edilen kalabalık Adalar'a çekilmiş ve Millas'ın İsmet Paşa'nın temennisi olarak kaydettiği gibi Rumluğu hatırlatacak tüm unsurları ortadan kaldırmaya dair müdahaleler hızlandırılmıştır.

3.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ADALAR: "ZENGİNLERE NEŞ'E, SIHHAT, GÜNEŞ VE ZEVK, YOKSULLARA AŞ, İŞ!"

Adalar, yeşil alan ve plajlarıyla gelenlere “neş'e, sıhhat, güneş ve zevk”²⁹ vaat ediyordu. Bu vaat kısa zamanda karşılık buldu. II. Dünya Savaşı sonrasında zenginleşen bir nüfus, yeni köşkler ve villalar inşa ettirerek Adalar'ı ikincil / yazlık mekân olarak kullanmaya başladılar (Ergut & Erkmn, 2011). Bu dönemde orta sınıf da mülkiyet sahibi olma olanaklarını elde etti. Sosyal ve kültürel yaşamıyla çekici bir yazlık bölgesi olan Adalar, orta sınıfın da ilgi odağı haline geldi.

Arsa fiyatlarının ucuz olmasının teşvikiyle bu yıllarda adalarda ciddi yapılaşma faaliyetleri yaşanmıştır³⁰. Talebin yoğunlaşması, gayrimenkul fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Fakat mülk sahipleri önceden ucuza edindikleri arsalarına talep ettikleri konforda binalar inşa ettiremeyince, arsalarını kat karşılığı müteahhite vererek konut sahibi olmuşlardır (Karsan, 2007). Bu duruma zemin hazırlayan en önemli değişiklik; 1950 ve 1956'da çıkarılan iki ayrı yasayla Türkiye genelinde ve Adalar'da makiliklerin orman statüsünden çıkarılarak imara açılmasıdır (Ada, 2014).³¹ Yine bunların bir sonucu olarak boş araziler, Adalar'ın ahşap mimari geleneğinden farklı olarak betonarme apartman yapılarıyla dolmuştur. Ahşap yapılar da yıkılarak betonarme apartmanlara dönüşmüştür (Karsan, 2007).

²⁹ 1942 yılından itibaren Yörükali (Yorguli) plajının işletmesi olan Avni Girgin'in bastırduğu 50'li yıllara ait broşürdeki ifadelerdir (aktaran Akçura, 2010, s.52).

³⁰ 1949 yılında yapılan kısmi gelişim plânı adaların büyüme arzusunun bir ifadesi olarak görülebilir.

³¹ “1950 yılında çıkan 5653 sayılı orman yasası ile, maki cinsinden her türlü ağaççıklar ile örtülü yerler orman sayılmaz hükmü getirilmiştir. 1956 yılı 6831 sayılı kanunda yapılan 2-B maddesi değişikliğinin etkisi ile maki alanlarının orman statüsünden çıkarıldığı ve sekonder makiliklerin ağaçlandırıldığı şeklinde de yorumlanabilir.” (Ada, 2014, s. 143)

Dönemin en önemli nüfus hareketlerinden birine, II. Dünya Savaşı sırasında Mersin'e taşınan Deniz Harp Okulu'nun, savaş sonrası adaya geri dönmesi neden olmuştur. Burada görev yapan subay ve aileleri köylerinden tanıdıklarını adaya çağırması; böylece Türk nüfus giderek yoğunlaşmıştır. Aynı şekilde Sanatoryum'da çalışanların da yakınları bu dönemde Heybeliada'ya gelmişlerdir. 50'lerden 80'li yıllara kadarki hareketlilik içinde Tokat, Ordu/Mesudiye, Kastamonu, Malatya ve Trabzon'dan gelenler Adalar'a yerleşmişlerdir (Coşkun, 2011).

Adalar'da bu dönemde yoğunluklu olarak konut üretilmiştir. Ancak bu kategorinin dışında yer alan inşai faaliyetler de vardı ki bunlar geri dönüşü zor tahribatlara neden olmuştur. 1947'de Yassıada'nın devletleştirilmesi ve üzerine askeri tesislerin kurulması (Akpınar, 1984) bunlardan en önemlilerindedir. Kaşık adası da 1950 yılında özel mülk haline getirilir. Takriben 10 yıl sonra da (1956'da) üzerinde hiç yerleşim bulunmayan Sedef adası imara açılacak (Günel, Marmara Takım Adalarından Kınalıada'nın Tarihsel Ve Kültürel Değerlerinin İncelenmesi Ve Koruma Önerileri, 2006); 1960 yılında ise üzerine lüks yazlık villalar inşa edilerek bir sayfiye adasına dönüştürülecektir (Freely, 2015). Sivriada, yabancı girişimciler tarafından eğlence ve kumar adasına dönüştürülmek istenecek; neyse ki bunu gerçekleştirecek koşullar oluşmayacaktır (Ergut & Erkmen, 2011). Kaşık adası, yine bu yıllarda 1950'de özel mülk haline gelecektir (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994). Bugün içinde bir yazlık villa olan Kaşık adası halkın kullanımına kapalıdır (Freely, 2015).

Büyükada'daki Anadolu Kulübü, yine bu hareketli dönemin bir sonucu olarak üye ve faaliyetlerini arttırmıştır. Bunun üzerine kulüp binası yeterli olmamış; ek bir bina yapılmasına karar verilmiştir (Genim, 1997). 1953 yılında açılan proje yarışmasını Turgut Cansever ile Abdurrahman Hancı'nın tasarımı kazanmış; 1956 yılında ise bina kullanıma açılmıştır. Kulübün ek bina inşasını bir talep haline getiren şeyin, Ankara bürokrasisi ve İstanbul sosyetesinin aynı çatı altında toplanma arzusu olması (a.g.y.) dikkat çekicidir. Adalar, yine önemli bir toplumsal geçiş sürecine kendi mekânsal olanaklarıyla cevap vermiştir.

Erdenen (2014, s. 64), İstanbul ve Adalar'ın 50'li yıllarla başlayan ve kendi söylemiyle "antik kıyı şehrini kara şehri haline getiren kıyı doldurmaları" ile özelliklerini kaybetmeye başladığını ifade eder. Bu yıllarda kıyı doldurmaları vahim inşai faaliyetlerin hazırlayıcısı olmuştur.

Tüm bu bahsi geçen inşai artış; liberal ekonomi-politikaya geçilmesiyle ilişkilidir. Bu geçiş elbette sınıf ilişkilerinin yeniden kurgulanması anlamına gelecektir. Yukarıda bahsi geçen üst ve orta sınıflara hizmet verecek sınıf, aynı yıllarda Anadolu'dan, geleceğin metropolüne ve onun sayfiye alanı olan bu "yazlık banliyöye" göç etmekteydiler.

Tekeli'nin (2013) belirttiği gibi 1950'lerden 1965'e dek kentleşme, Türkiye ve İstanbul'un hiç görmediği bir hızda yaşanacaktır. Aslen bu süreç 1940'ların sonundan itibaren köylünün topraktan kopmaya başlaması ve zaman içinde kentli nüfusa dönüşmesi anlamına gelmektedir (Kıray, 1984). Dolayısıyla göç, bu dönemin baskın mekânsal belirleyicisi olmuştur.

Tekeli (2013), bu dönemde İstanbul kentinin yaşadığı gelişmeyi Merkezi İş Alanı ve sanayi alanları olarak iki başlığa ayırarak inceler. Burada Adalar'ın bu iki inceleme başlığının dışında kalan bir bölge olarak, bu değişimden nasıl etkilendiğine bakacağız.

Adalar'a Anadolu'dan gelen göç 1939 Erzincan depremi sonrası başlamış; 60'larda hız kazanmıştır. Erzincan, Erzurum ve daha sonraları az da olsa Sivas ve Tokat'tan gelenler de olmuştur (Kıray, 1984; Atayurt & Morgül, 2006). Bu durum, bir bakıma orta ve üst sınıfların hizmet talebini karşılamak adına yapılan bir çağrı olarak görülebilir. Gelenlere iş ve aştan başka bir şey vaat etmeyen bu çağrı yine de karşılık bulmuş; barınma problemi ise göçenler tarafından el yordamıyla çözülmeye çalışılmıştır. Gelenler, hazine, vakıf ya da orman arazilerine gecekondular inşa ederek; "kentli" nüfus olma yolundaki ilk adımlarını atmışlardır. Adalar'da yaşam koşullarının oluşması ve yerleşme aşamasında, aynı anakarada olduğu gibi hemşerilik ilişkileri belirleyici olmuştur. Kıray'ın (1984) dikkat çektiği üzere, Adalar'da fabrika ya da şirket kurulamayacağına ve yazlık için gelen nüfus giderek arttığına göre; sayfiye ve turizmle ilgili büyük sermaye ve beceri istemeyen işler marjinal sektörün bir parçası olarak yeni gelenler tarafından yapılacaktır. Sayfiye evlerinin

temizlik işleri kadınlar için bir işi kolu olarak belirirken; erkekler hamallık, faytonculuk gibi işleri üstlenirler. Balıkçılık ve inşaat işleri ikincil sırada yer alır. Az sayıda olsa da Belediye’de memurluk, müstahdemlik gibi kadrolar edinenler de olmuştur. Bu kişiler hem bu yolla hem de muhtarlık gibi makamlarla patronaj ilişkileri içindedirler. Kıray, bu ilişki biçiminin hem geçimlerinin sürekliliğini, hem de evlerini üzerine inşa ettikleri arazilerin kontrolünü temin ettiğini belirtir (1984, s.161). 1984 yılında yaptığı sunumda, ilk göçen kuşağın enformel ilişkiler içinde zorluklarla elde ettikleri toprakların en büyük kazançları olacağına dikkat çeker. İkinci kuşağın ise ne isteyeceğinin cevabı o günlerde yoktur. Ancak, Ada’dakiler anakaradaki gecekondü sahiplerinin aksine ilk yerleştikleri toprakların mülkiyetini edinememişlerdir.

3.6. 1950’LER: DP İKTİDARI

3.6.1. Özgürleştirme mi Kuşatma mı?

Tek partili dönemde, Cumhuriyet Halk Partisi’nin gayrimüslim azınlıklara dönük yıkıcı politikaları, çok partili döneme geçiş süresinde azınlıkların neredeyse tamamının Demokrat Parti’yi desteklemesiyle sonuçlanmıştır (İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 1952, aktaran Güven, 2010). 1950’lerde hâlâ Adalar nüfusunun büyük çoğunluğunu gayrimüslimler oluşturuyordu. 1950 seçimlerinde meclise giren dört gayrimüslim vekilden biri de Heybeliada’da oturan Moshos Ahilleas’tır (Coşkun, 2011). Adalı Rumların hem dinsel hem de yerel kimliklerinin yeniden temsil edilebilir olması, varoluşlarını mekân üzerinde yeniden inşa edebilmeleri açısından rahatlatıcı olmuştur. Nitekim Orhan Türker (2003), 1950-55 arası dönemde adalı Rumların geleceğe umut ve güvenle bakmaya başladıklarını; işyerlerini genişletip yeni evler ve apartmanlar inşa ettirdiklerini yazar. Bu dönemde Türkçe’den çok Rumca işitildiğini, çamlıklarda enstrümanlar eşliğinde dönemin en sevilen Rumca şarkılarının söylenerek eğlenildiğini keyifle anlatır. Emruhan Yalçın (2008), 1950’lerde Ruhban Okulu’na yüksekokul statüsü verilmesini, DP’nin Rum cemaatinin oylarına karşılık yerine getirdiği bir durum olarak ifade eder. Ancak bunun ne derece bir ‘lütuf’ olarak görülebileceği tartışmalıdır. Bundan sonraki süreçte okulda teoloji eğitiminin yanı sıra Türkçe eğitim yaptıran iki Türk edebiyatı, üç tarih ve coğrafya, bir sosyoloji ve bir de askerlik ve yurttaşlık bilgisi öğretmeninin yer alması (Gülen’den aktaran Coşkun,

2011) düşündürücüdür. Rum cemaatinin dinsel kimliklerini yaşama ve eğitim hakları veriliyor; ancak buna karşılık askerlik ve yurttaşlık, taraflı ve milliyetçi bir tarih anlatısı, ‘Türk’ edebiyatı dersleri mecburi kılınıyordu. Dolayısıyla Rum cemaatinin çok önemseydiği bir kurumsal yapı olan Ruhban Okulu’na verilen bu yeni statünün bir özgürleştirme hamlesi mi yoksa kuşatma hamlesi mi olduğu yeniden düşünülmelidir.

Yine yakın tarihlerde (1950-55 arası periyodun içinde); birincil yoğunluğu Rumların, ikincil yoğunluğu da (1939 Erzincan depremi sonrasında adaya yerleşen) Alevilerin oluşturduğu Burgazada’da inşa ettirilen caminin bu kuşatma hamlelerinden biri olup olmadığı sorusunu gündeme getirmek gerekir. Selin Karsan (2007), caminin İstanbul fethinin 500. yıldönümü nedeniyle belediyenin verdiği arsa üzerine, artan Müslüman nüfusun talebi sonucu “halk” yardımı ile inşa edildiği bilgisini verir. Caminin inşasına dair, bu bilginin içerdiği üç ayrı vurgu yeniden ele alındığında duyduğumuz şüphenin pek de yersiz olmadığını görürüz. Bunlardan ilki “artan Müslüman nüfus” vurgusudur. Cami talebi oluşturacak artışın olup olmadığı tartışmalıdır. Döneme dair verilere dikkatli bakıldığında, o dönemde adalara gelen yoğun göçün Erzincan’dan olduğunu, bu nüfusun Alevi kimliğine sahip olduğunu görürüz (Atayurt & Morgül, 2006). Nitekim bugün Burgazada kış nüfusunun yarısını hala Erzincanlı Aleviler oluşturmaktadır³². Bugün Burgazada’daki Alevilerin Cem evi ve çevresinde gelişen sosyal hayatlarını özgürce yaşayabildikleri; kimliklerini sakınmadıkları söylenebilir. Fakat 80’ler süresince bu durum böyle değildir. 1996’da Cem evi kurulana dek Aleviler inanç ve ibadetlerini gizli saklı bir araya gelerek gerçekleştirmektedirler (Atayurt-Morgül, 2006; Duru, 2013). Cami’nin inşasının Sünni-Müslüman kimliğin mekânda hâkim ve kalıcı bir öge olarak, Adalar’ın gayrimüslim ve Alevi halkına dönük temsili bir hatırlatma ve baskılama ögesi olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda devletin asimile etmek adına (80 darbesinden itibaren daha sık uygulanan) Alevi mahallerine cami inşaatı projesinin bir parçası olarak da görülebilir. Mercek altına aldığımız ifadenin ikinci vurgusu ise “halk” desteği vurgusudur. Bu desteğin nasıl gerçekleştiğine dair Duru’nun, Burgazada Deniz Kulübü’nün (Büyük Kulüp) en yaşlı üyelerinden biri olarak nitelediği, bir Yahudi ile gerçekleştirdiği mülakat dikkat çekicidir:

³² Kaynak: Muhtar Mustafa Biçer ile yapılan mülakat.

1953'e dek Burgaz'da hiç camii yoktu. Büyük Kulüp'teki Müslüman arkadaşlarıma bir camiye ihtiyaçları olduğunu söyledim. 'Burgaz'da Katolik ve Ortodoks kiliseleri var peki Müslüman'lar nerede dua edecek?' dedim. Böylece Sünni Müslümanları teşvik ettik. İşkeleye gittim ve adalılardan caminin inşasına destek olmak için para istedim. Müslüman arkadaşlarım inşaatın yapılacağı yeri buldular ve Burgaz'daki Müslüman elitler hükümetten onay işini ayarladılar. Sonuç olarak cami 1954 yılında inşa edildi³³ (aktaran Duru, 2013, s.77,78).

Üçüncü vurgu ise -ki bu belki de mekânın üretiminin her zaman politik olduğu ve olacağını son derece açık bir biçimde tanımlar niteliktedir- fethin 500. yılı vurgusudur. Cami, İstanbul'un fethinin 500.yılı şerefine inşa edilir. Bu noktada hızlı bir hafıza taraması yapılırsa yaklaşık olarak 46 yılına tarihlenen CHP 9. Büro'nun Azınlık Raporu'ndaki ifadeler hatırlanacaktır:

İstanbul'da, özellikle Rumlara karşı ciddi tedbirler almalıyız. Bu anlamda, aslında söylenecek tek cümle var: İstanbul'un fethinin 500. Yıldönümüne kadar, bu şehirde bir tek Rum bile kalmamalıdır (aktaran Akar, 1998).

Bütün bunlar o günkü tarihsel koşullar içinde bugünden bakıldığı gibi su yüzeyinde berrak ve açık anlamlar taşımıyorlardı. Bugünden bakıldığında iktisadi ve dini özgürlük ilkelerine bağlı popülist bir söylem ile iktidara gelen DP'nin bu söyleminin arkasında bir sınıfsal eğilim gizlendiği görülebiliyor. Keyder (2013), bu denli destek alan bu grubun tek partili dönem iktidarının eski üyeleri ve artık olgunlaşmış olan burjavazi olduğunu vurgulamıştır. Bu popülist zaferin en kârlıları da bu kesim olacaktır. Yani Boratav'ın (2009) da vurguladığı üzere, 1950 yılı, bir dönüm noktası değil, dünya konjonktürüne paralel olarak savaş sonrasında başlamış olan bir sürecin icra ve yönetiminin farklı bir siyasi kadronun sorumluluğuna geçmesini ifade eden bir değişme yılından ibarettir. İttihat Terakki ile başlayan sınıf mücadelesinin etnik ve dinsel çatışma düzeyine kaydırılmış olma durumu (Keyder, 2013) bu dönemlerde de birebir devam etmektedir.

Harvey, mekânsal pratiklerin anlamlarını sınıf, cinsiyet, cemaat, etnik grup, ırk temelindeki toplumsal ilişkilerden aldığını ve bunların toplumsal eylemlilik içinde ya tüketildiklerini ya değişikliğe uğradıklarını ifade eder (2003, s. 251). Aynı ifadeyi, vurguyu değiştirmek adına tersine çevirelim: Sınıf, cinsiyet, cemaat, etnik grup, ırk temelindeki toplumsal ilişkiler

³³ İngilizcesinden çeviri yazara aittir.

mekânsal pratiklere anlam katarlar³⁴. Yukarıda örneklediğimiz durum tam olarak bu ifadeyle özetlenebilir.

3.6.2. 6-7 Eylül Olayları: “Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı!”

1955 yılıyla beraber İstanbul kentinin ve Adaların gündemi tamamıyla değişecek; gayrimüslimlerin geleceğe dönük umut ve güvenleri kırılacaktır. 6 Eylül saat 13.00’da devlet radyosu, Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve yapılan bombalı saldırı haberini duyurmuş ve bu haber öğleden sonra İstanbul Ekspres gazetesinin iki ayrı baskısıyla yayınlanmıştır (Güven, 2005, s. 13). Bunun üzerine İstanbul’da gayrimüslimlerin yoğunlukta oldukları semtlerde saldırılar başlamış; pek çok dini yapı, dükkân, okul, ev tahrip edilmişti. Adalar da bu semtlerden biri olarak bu saldırıdan nasibini almıştı. Beyoğlu’nda başlayan olaylar, aynı akşam Adalar’a da sıçramış ve bu gecenin bilançosu Büyükkada ve Heybeliada’da 8 manastır ve kiliseyle, tamamına yakını gayrimüslimlere ait 125 dükkân, ev, eczane, otel, lokanta ve gazinonun tahrip ve yağma edilmesi olmuştu (Adalar Müzesi, 2016). Büyükkadalı Ahmet Tanrıverdi, o gün gerçekleşen olaylara dair bir grup Adalı gencin, Saat Meydanı’nda sinema afişlerinin bulunduğu camekâna Ekspres gazetesinin bir nüshasını astıklarını; daha sonra o gün evden çıkmamasıyla ilgili kendisini tembihlediklerini anlatır (aktaran Semiha Akpınar, 2014). Gece boyu süren olaylarda, gayrimüslim adalılar, Türk ve müslüman komşularının evlerine sığınarak korunmuşlardır. Dükkân ve evlerini Türk bayrağı asarak korumaya çalışanlar da olmuştur. Burgazada ve Kınalıada’da da aynı korku havası hâkim olmuş; ancak adadaki gayrimüslim olmayanlar (sünni ve aleviler) İstanbul’dan gelen saldırganların adaya girmelerine izin vermemişlerdir. Büyükkada ve Heybeliada’daki saldırıların da çoğunlukla ada dışından gelenler tarafından kışkırtıldığı tanıklıkların genelinde beliren ortak bir kanıdır (Adalar Müzesi, 2016). Kınalı ve Burgaz dışındaki diğer iki adanın kente çok daha öncelerden başlamak üzere daha güçlü bir şekilde entegre hale geldikleri, tarihsel hikayelerinden de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ‘merkezi’ bir siyasi anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmış olan infial halinden bu iki ada daha çok etkilenmiş; Burgazada ve Kınalıada ise ‘içe kapalılık’ hallerinin verdiği avantajla

³⁴ Yüklemi “belirlerler” şeklinde değiştirmek de bir o kadar mümkündür.

'korunmuşlardır'. Adalıların "bu işi dışarıdakiler kıskırttı" kanısı da adada hem mekânın kendisinde doğal olarak bulunan, hem de sosyolojik yapısında kendini inşa eden iç-dış diyalektik yapısının bir göstergesidir.

Heybeliada'da gerçekleşen saldırılarda Mesudiye'li eşekçilerin de yer almasını Nejat Gülen (2015) şu sözlerle değerlendirir: "*Aslında bu olaylar bir servet düşmanlığının patlaması, yeni kentleşmeye başlamış kırsal kesim insanların gelir dağılımındaki karşı ilkel bir reaksiyonu idi*".

Netice itibariyle 1940'lı yıllardan itibaren adaya göç ile gelen nüfusun yapısı Gülen'in de ifade ettiği üzere, kırsaldan gelmiş, henüz kentleşmemiş, hizmet sınıfını oluşturan bir alt kesimdi. Oysa Adalar'daki hayat bir *zevk-ü sefa* âlemini yansıtıyordu ve bu hayatı temsil edenler, nüfusun çoğunluğunu oluşturan gayrimüslim burjuvaziydi. Bu da sınıfsal olan zeminin, dinsel ve milliyete bağlı olan bir çatışma zeminine kaymasına uygun bir ortam yaratıyordu.

Güven, 6-7 Eylül'de yaşananlar sonrasında, korku ve kaygının, gündelik hayat üzerinde yaygın bir pratik haline geldiğini belirtir. Bunun sonucu olarak 1955'ten 1964'e kadar her yıl İstanbullu Rumların yaklaşık %10'u şehri terk etmiştir (2005). Adanın nüfusunun çoğunluğunu oluşturan gayrimüslim halk için bu durumun ne denli bir sosyal travma olduğu da açıktır. Zaten Cumhuriyet'in kuruluş yılıyla yapılan ilk mübadele ve sonraki tüm uygulamalar onlar için, bir Türk vatandaşıyla aynı olanak ve yaşamsal güvene sahip olmalarının mümkün olmayacağını beyânatı gibidir. Bunlardan en önemlilerinden ve 1955 yılına en yakın uygulama 1942 yılındaki Varlık Vergisi kanunudur. Varlık Vergisi daha önce detaylı olarak açıklandığı gibi doğrudan mülkiyete el koyma girişimidir. Tüm bu sürecin bir *yersiz yurtsuzlaştırma* girişimi olduğu söylenebilir. Buna rağmen Rumlar zorla gönderilene kadar, İstanbul ve Adalar'da çok ciddi bir nüfus kaybı yaşanmamış; esas büyük göç 1964 yılında olmuştur. Diğer taraftan 1964 öncesinde Türkiye siyasi tarihinin iki önemli olayından da bahsetmek önemlidir. Bunlar 1960 darbesi ve DP hükümetinin yargılanmasıdır. Türkiye siyasi tarihi açısından belirleyiciliği çok güçlü olan bu olaylara Adalar, mekânsal ve sosyal karşılıklar vermiştir.

3.6.3. 1960 Darbesi ve “Hayırsızada”

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği hükümet darbesini kutlamak amacıyla Adalar ilçesinin merkezi olan Büyükada’da Çiçek Bayramı şenlikleri düzenlenmişti. 23 Nisan Caddesi’nden hareket eden çiçeklerle süslenmiş arabaların oluşturduğu konvoy tüm adayı turlamış ve başladığı noktaya geri döndüğünde gösterilerle karşılanmıştı. Konvoyu oluşturan arabaların taşıdığı çelenklerden birinde “Atatürk’ün İzinde” ibaresinin yer alması dikkat çekicidir (Tuğlacı, 1995). Dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti’nin yöneticileri ve milletvekilleri Yassıada’da yargılanmışlardır. Burada hapsedilmişler; mahkemeleri Deniz Kuvvetlerine ait olan spor salonunda görülmüştür. Hâkim ve savcılar kaldıkları Panorama Oteli’nden buraya helikopterle getirilip götürülmüşlerdir (1999, Erdenen). 1961 yılında Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan bir başka Marmara adası olan İmralı adasında idam edilmişlerdir.

İstanbul Adaları, Türkiye’nin toplumsal ve iktisadi dönüşümlerinin ‘sahne’si olma rolünü bir kez daha üstlenmişlerdir. Yassıada, öteki ve mânidar adıyla *Hayırsızada*’daki yargılama sürecinin dönemin koşullarına uygun olarak; bir cezalandırma, aşağılama ve sürgün etme sürecine dönüştürülmesi; medyanın da yardımıyla bu tarihsel gerçekliği kötü ve talihsiz bir ütopyaya dönüştürür. Bu ütopyanın kahramanları yargılananlar, mekânı ise medyanın yansıttığı bilinç ve anlamlarla kuşatılmış zihinsel bir adadır.

Buradaki yargı süreci ve çıkan kararlar beklenmedik bir sonuca neden olmuştur. 6-7 Eylül olayları Türkiye kamuoyu tarafından bir kara gün olarak kabul ve idrak edilmiştir (Güven, 2012). Güven (2012) 6-7 Eylül olaylarının o günkü askeri rejimin varlığını meşrulaştırmak için kullanıldığını söylese dahi bu kabulü çok önemli bulur.

3.7. 60'LI VE 70'Lİ YILLAR

3.7.1. 'En Eski Adalılar'ın Zorunlu Göçü

60'lı yıllar Pars Tuğlacı'nın (1995) aktardıklarına bakılacak olursa sosyal açıdan pek hareketli geçmiştir. *Hayırsızada*'daki, yargılama sürecinin başlaması da Adalar'da büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Bu neşeli hâl 60'lar boyunca süregitti. Özellikle Büyükada, bu neşe ve hareketliliği en göze batar biçimde yaşıyor ve gösteriyordu. Kulüplerde düzenlenen dans ve güzellik yarışmaları, balolar ile yaz mevsimi İstanbullu orta ve üst sınıfların oluşturduğu 'yazlıkçılar' için oldukça hareketli geçiyordu. Bu dönemde, Büyükada'da üç, Heybeliada'da iki, Burgazada ve Kınalıada da birer sinema bulunuyordu (Ergut & Erkmen, 2011). Spor kulüplerinin sayısı ise hızla artmaktaydı. 1963 yılında Adalar Su Sporları Kulübü Burgazada'da kurulmuş; takip eden yıllarda su sporlarına dönük her adada tesisler inşa edilmiştir.

1964 yılına gelindiğinde Kıbrıs meselesi hemen her gün gazete manşetlerinde yer almaktaydı. Türkiye Hükümeti ile Yunan Hükümetinin yaşadığı gerginlikler, dış politikanın malzemesi haline getirilen İstanbullu Rum halkının büyük kısmının "memleketlerinden" gönderilmesiyle sonuçlandı. 64 yılında alınan karar ile Yunan pasaportuna sahip İstanbullu Rumlar, yanlarına sadece 20 kilo ve 20 Dolar almalarına izin verilerek sürgün edildiler. Bununla beraber bankalarındaki paralar da bloke edildi. Bu sürgünleri Yunan uyruklu Rumlarla evlilik ya da akrabalık ilişkileri olan Türkiye uyruklu Rumların göçü takip etti. 12 ay içerisinde İstanbul'daki Rum nüfusu 90.000'den 30.000'e indi (Babil Bağımsız Araştırma Bilgi ve İletişim Derneği, 2014). Adalar nüfusunda da ciddi bir nüfus kaybı görüldü. Planlama faaliyetlerinin bu dönemlerde yeniden gündeme gelmesi bu kaybın telafi edileceği inancına dayanıyor olmalıdır. Tamamı 1/2000 ölçekli olmak üzere koruma imar planları; Heybeliada ve Kınalıada'da 1966'da; Burgazada'da ise 1970 yılında hazırlanmıştır.

3.7.2. 1971: Heybeliada Ruhban Okulu'nun Kapatılması

Tez kapsamında Heybeliada Ruhban Okulu'nun Kapatılması meselesinin ayrı bir başlık altında ele alınmasının nedeni okulun Fener Rum Patrikhanesi'yle, azınlıklar meselesiyle, din eğitimi ve din özgürlüğü meselesiyle doğrudan ilişkili olmasıdır. Ruhban Okulu Patrikhane'ye bağlıdır ve Patrikhane'nin hayatta kalabilmesi için varlığı zaruridir. Boston'da bulunan Ruhban okulunun Patrikhane'ye din adamı yetiştirmek konusundaki yetersizliği açıktır (Akgönül, 2007). 19. Yüzyıl başında Patrikhane'ye din görevlisi yetiştirmek ve milliyetçi olmayan, birleştirici bir Ortodoks teoloji eğitimi verme amacı güden bu kurum tüm Ortodoks dünyası için büyük önem taşır (a.g.e.). Okul, 1971 yılına kadar dünyanın her yerinden öğrencilere ev sahipliği yapmıştır. 1950 yılında DP iktidarının okula yüksekokul statüsü verdiği için ve böylece zorunlu kıldığı derslerle "Türk" resmi devlet kimliğinin vurgulanma fırsatı yarattığından bahsetmiştik. Ruhban Okulu sorunu, her siyasi rejimin azınlıklar konusundaki tutumunu açığa çıkartacak tarihsel veriler taşır. 1971 muhtırası sonrası "reform hükümeti" olarak adlandırılan Nihat Erim hükümetince kapatılmıştır (Macar & Gökaçtı, 2009). Macar ve Gökaçtı, muhtıranın temel hedefinin kuruluşundaki istikametinden sapan Cumhuriyet'i yeniden rayına oturtmak olduğunu söylerler (a.g.e. , s.26). Ruhban Okulu'nun kapatılması, özel üniversite ve akademilerin yasaklanmasına ait karar çerçevesi içinde yer alır (Akgönül, 2007). Macar ve Gökaçtı (2009), bu durumun, İmam Hatip Okullarının orta kısımlarının kapatılmasıyla eş zamanlı olarak gerçekleşmesine ve aynı kapsam içinde değerlendirilmelerine dikkat çekerler. Ancak asıl neden Türk hükümetinin, Kıbrıs ve Batı Trakya'da yaşananlar nedeniyle 'karşılıklık' ilkesini baz almasıdır (Akgönül, 2007).

1974 yılına gelindiğinde Kıbrıs sorunu tekrar patlak vermiş; Türkiye hükümetinin Kıbrıs çıkartmasıyla, Türk milliyetçiliği yeniden alevlenmiştir. Akgönül (2007), 1955 ve 1963 yıllarında olduğu gibi, Türkiye Rumlarını topa tutan ve onları bu durumun sorumlusu olarak gören bir basın kampanyası düzenlenmemesine dikkat çekmiştir. Bunun nedenini, Türkiye'de, 63'ten başlamak üzere 10 yıl süren bir göç sonucu tehlike yaratmayacak kadar az Rum'un kalmasına bağlamıştır.

90'lı yıllardan itibaren Patrikhane'nin uluslararasılaşma ve meşrulaşma girişimleri Amerika nezdinde kabul görecektir ve Amerikalı yöneticiler tarafından okulun yeniden açılmasına dair mesajlar sıklıkla yineleneyecektir (Akgönül, 2007).

3.8. 80'LER: ÖZAL DÖNEMİ

3.8.1. Azınlıkların Mülkiyet Krizinin “Çözümü”

Özal'lı yıllara gelene dek, Türkiye siyasal tarihinin azınlıklara karşı tutumunda, iki ülke arasındaki anlaşmazlıklara bağlı olarak karşılıklılık ilkesinin belirleyici olduğunu gördük. Özal, iktidarı süresince, azınlıklara haklarını iade eden önemli kararların alınmasını sağlamıştır. Bunlardan biri vize zorunluluğunun kaldırılması ve 64 yılında sınır dışı edilen İstanbullu Rumlara geri dönüş hakkının verilmesi, bir diğeri azınlık mallarının üzerindeki blokajın kaldırılmasıdır (Akgönül, 2007). Ancak Cumhuriyet'in kısa tarihi süresince olageldiği gibi, bu kararların da, yine iki ülke arasındaki karşılıklılık ilkesine bağlı olarak gerçekleştiğini göreceğiz. 1984 yılında vize serbestiyetinin getirilmesi, Özal'ın liberal görüşlerini yansıtacak şekilde Yunanistan ile ticaret ilişkilerini geliştirmek adına atılmış bir adımdır. Akgönül'ün ifade ettiği üzere, Özal'a göre, malların dolaşımından önce insanların dolaşımını kolaylaştırmak gerekiyordu. Fakat bu karar aynı zamanda, Ege Denizi'nde iki ülke arasında yaşanan krizin hemen akabinde gergin ortamın yumuşatılması amacıyla alınmıştır. Akgönül, azınlık sorunlarının burada olduğu gibi, iki ülke arasında azınlıkları ilgilendirmeyen meselelerde dahi, anlaşmazlıkların giderilmesi adına “el altında” tutulduğu tespitini yapar (2007, s. 325) Bu sefer, karşılıklılık ilkesi azınlıkların lehine sonuç veren bir karara neden olmuştur. Vize uygulamasının kaldırılması, ne Yunanistan'la ticari ilişkilerin gelişmesini, ne de 1964 yılında sınır dışı edilen Rumların geri dönüşünü sağlamıştır. Ticari ilişkilerin gelişmemesi nedenleri daha çok Yunanistan iç politikası ile alakalıdır. Rumların geri dönmek istememesinin başlıca nedeni aradan geçen 20 yıldan sonra, Yunanistan'da kurdukları düzeni terk etmenin zorluğu ve Türkiye siyasal geçmişinin onlara verdiği güvensizlikte aranmalıdır.

1986 yılında Özal'ın bir gazeteciye verdiği mülakatta azınlıklara malların iadesi meselesine dair mesajlar verilmiş ancak Türkiye'nin de, Yunanistan Türkleri için benzer

taleplerde bulunabileceği ima edilmiştir (Akgönül, 2007). Bu, “karşılıklılık ilkesinin”, her iki azınlık için de lehte sonuçlar yaratabilme potansiyelinden ötürü olumlu görünse de, Akgönül’e göre, başka tavizler elde edebilmek adına, azınlıklar konusunda tavizde bulunulabileceğinin bir göstergesidir (a.g.e., s.336). 1988 yılında, 1964 Kararnamesi yürürlükten kaldırılmış; malların sahiplerine iade edilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni kararname ile mal sahiplerinin mirasçıları da, mirasları üzerinde hak iddia edebilir hale gelmişlerdir (a.g.e). Aynı zamanda 1964 yılında Merkez Bankası tarafından el konulan paraların iade edilmesi de söz konusu olmuştur. Ancak yüksek enflasyon ve faiz uygulanmamış olması nedeniyle paralar değer kaybetmiştir. Gayrimenkullerin iadesi süresince de mirasçıların birçoğu, Türk ve Yunan emlakçıların aracılığıyla çok cuzzi miktarlar karşılığında mallarını elden çıkarmışlardır; bu süreçten karlı çıkanlar daha çok emlakçılar ve avukatlık büroları olmuştur. Malların tapularını elinde bulundurmayan mirasçılar ise yıllar süren zorlu hukuk mücadeleleri verdiler. 1991 yılında Yargıtay hazine aleyhine verdiği kararları bozarak, Yunanistan’daki Türklere uygulananın denginin Türkiye’deki Yunan uyruklulara uygulanacağını ilan eder. Karşılıklılık ilkesi yeniden gündeme gelmiş; malların alım satımı yeniden zorlaştırılmıştır (a.g.e.)

3.8.2. Metalaşan Kent Mekânı ve Kentsel Mekânın Bir Parçası Olarak Adalar

24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan ve içinde bulunduğumuz zamana da hakim olan neoliberal program, Türkiye ekonomik ve siyasal tarihinin en önemli dönemeçlerinden birisidir. O zaman Devlet Planlama Müsteşarı olarak bu kararları hazırlayan isim Turgut Özal’dır. 24 Ocak kararları ile uluslararası ve yerli sermayenin, Boratav’ın (2003) ifade ettiği şekilde “emek aleyhtarı” bir doğrultuda güçlendirilmesinin ilk adımları atılmıştır. Boratav (2003), bu neoliberal programın; IMF’nin dış tıkanma koşulları altında, az gelişmiş ülkelere istikrar programı olarak empoze ettiği bir tipik yapısal uyum programı olduğunu belirtir. Demirel hükümetinin bu programı sistematik olarak emek aleyhtarı bir doğrultuda uygulayabilme araçlarından yoksunluğu, 80 darbesini getirmiş; Özal, askeri yönetimin Ekonomi Bakanlığı görevine getirilmiştir. Böylelikle Boratav’ın “sermayenin karşı saldırısı” olarak nitelendirdiği dönem başlamıştır. Boratav (2003), 80 öncesi dönem ile 88’e ait verileri karşılaştırarak; sanayiye dönük yatırımların düşüşüne karşılık, yükselişe geçen konut sektörüne dikkat çeker. Takip eden yıllarda ise Türkiye ekonomisinin ve tüm

toplumun geleceğinin, “piyasa aktörleri” olarak adlandırılan rantiyeye/finans kapital ikilisinin kapris ve taleplerine teslim edileceğini ifade eder.

1980’ler, kentin ekonomik canlanmanın ana unsuru olarak görülmeye başlandığı yıllardır. 1982 anayasası ile bu sürecin siyasal meşruiyeti sağlanmıştır. Sermayenin kontrolsüz bir biçimde kent mekânına saldırısı, giderek artan bir ivmeyle kent mekânının metalaşması ile sonuçlanmıştır (Altınok, Kentsel Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası Ve Mülkiyete Müdahale: 2000 Sonrası Dönemde İstanbul Toki Örneği, 2012). 80’ler, ‘kentsel dönüşüm’ü bugünkü bağlamına yerleştiren sistematik arka planın kurulduğu yıllardır. Türkün ve Kurtuluş (2005), bu dönemi 70’lerden başlatırlar. Çünkü 70’ler krizi, 80’lerin tikanıklığı çözmek adına önerdiği neoliberal programın başlangıcı olmuştur. Onların perspektifinden ele alınacak olursa, İstanbul’un kentsel dönüşümünü üç ayrı radikal evreden oluşur. Bunlardan ilki 19.yüzyıl ile başlayan sanayileşme, modernleşme ve buna bağlı olarak kentleşme, ulus-devlet oluşum süreçleridir. İkincisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, orta sınıflara yeni bir yaşam şekli sunan alt kentleşme dönemidir. Alt kentler kent merkezine belirli uzaklıklara sahip ve yeni bir yaşam vadeden yerlerdir. Kent merkezleri böylece çöküntü alanlar haline gelmişlerdir. Aynı dönem tarımsal yapıların çözülmesi ve sanayileşme hızının artmasıyla kentlere büyük göçler yaşanmıştır. Göçmenler toprak mülkiyetinin yarattığı olanaklar ile barınma maliyetini kendileri omuzlamış ve gecekonducularını inşa etmişlerdir. Üçüncü dönem, kapitalizmin içine girdiği 70’ler krizine bağlı olarak üretimin ve kentin yeniden üretildiği ve “ölçeklendirildiği” küreselleşme dönemidir. Bu dönemde, bir önceki dönemin bir sonucu olarak ortaya çıkan çöküntü bölgeleri yeniden yapılandırılmıştır. “Üretim mekânları”, servis sektörüne hizmet veren “tüketim mekânları”na dönüşmüşlerdir (Urry, 2015).

Türkün ve Kurtuluş’un özetledikleri bu üç radikal dönüşümden; İstanbul kentinin ayrıksı bir parçası olarak İstanbul Adaları da etkilenmiştir. Bu etkilenme biçimi, hem anakaraya paralel bir karakter izlemiş; hem de kendi başlarına birer kara parçası olarak her ada kendi mekânsal özgünlükleri içerisinde bu evreleri çözümlenmiştir. 70’ler kriziyle başlayan 80’lerde kent mekânında kendisini epeyce hissedilir kılan küreselleşme dönemini ele almadan önce; Türkün ve Kurtuluş’un perspektifiyle önceki iki dönemi de Adalar özelinde tekrar değerlendirelim.

İlk radikal değişim sürecinde -19. Yüzyıl ile başlayan süreç-, Adalar'da sanayileşme adına daha önce de var olan taş ocakları ve madenlerden kısmi ölçüde faydalanılmıştır. Ancak elbette Adalar'ın ölçeği düşünöldüğünde sanayileşmeye sunacağı katkı kısıtlıdır. Sınai üretim adına belki de en ciddi ölçekteki faaliyet 1894 yılında gıda sanayicisi Nikola Ermis'in Büyükada'da kurduğu Ermis konserve fabrikasıdır (Tuğlacı, 1995).

Ulus devletinin oluşum süreçleri Adalar'da bizzat başta Rumlar olmak üzere tüm gayrimüslim azınlıklara uygulanan politik yaptırımlar ve sosyo-mekânsal baskılarla hissedilmiştir. Bu sürecin sonucu olarak Adalar "modern ve milli" bir hayatın stilize bir görüntüsü olarak "modern ve milli" kimliğe uygun bir biçimde yeniden üretilmiştir. Modern kentin tipik bir özelliği olan anıtlı modern meydanlar (Türkün & Kurtuluş, 2005), Adalar'da da şematik biçimlerde, kısıtlı alanlarda inşa edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan dönemin, ana kentsel dönüşüm teması olan alt kentlilik, Adalar'da "yazlık banliyö" formunda gelişmiştir. O güne kadar zaten bir sayfiye yeri olarak kullanılmakta olan Adalar'da, nüfusu giderek artmakta olan orta sınıfın ihtiyaçlarına dönük daha çok konut üretilmiştir. Eş zamanlı olarak birçoğu bu konutların üretim sürecinde yer alan ve diğer hizmet alanlarında çalışanlar, kendileri için hazine, vakıf ya da orman arazileri üzerinde gecekondular inşa etmişlerdir. Orta sınıfın kışları Adalar'ı terk etmesiyle, buralar adanın yerlileri haline gelecek bu alt sınıfa kalacaktır. İstanbul'un bir semti olarak Adalar'ın, bir semt olarak tekil bir karakter taşıdığı söylenemez. Zaten merkezin dışında olan ve mevsimsel döngüye göre kullanıcısı ve mekânsal karakteri değişen bu yerler, tek başına orta sınıflardan oluşan ya da tek başına gecekonduların oluşturduğu bir semt karakteri taşımaktan ziyade; her birini ayrı ayrı içerir. Kendilerine özgü zaman-mekânsallıkları içinde her ada tek bir kara parçası olarak karakterize olur. Kent, aşırı nüfus baskısı ve aşırı istihdam ile kontrolsüz bir şekilde genişlerken (Türkün & Kurtuluş, 2005), Adalar etrafını çeviren sular tarafından korunmakta ve "yağ lekesi gibi büyüyen kent"nin (Tekeli, 2013) aksine kıyı çizgisi tarafından sınırlanmaktadır. Ancak elbette bu sınırların ihlal edilip edilemeyeceğine dair girişimlerde bulunulmuştur. Kıyı dolguları bunlardan bir tanesidir.

1970'leri takiben başlayan üçüncü dönemde Adalar, ada olma halinin epeyce zorlandığı, küreselleşme ile tamamıyla tüketime yaslanan bir ekonomik yapının mekânı şekillendirdiği bir yer haline gelir. Türkiye'deki iç savaşın sonuçlarıyla Kürt nüfusun İstanbul'a zorunlu göçü, Adalar'da turizme dönük hizmet alanlarında kendilerine yer bulmaları ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde, mekânın üretim ve tüketim kalıplarına göre ayrışmasından söz edilir; kent mekânı "adalar" halinde şekillenmektedir (Türkün & Kurtuluş, 2005, s.14). "Adalar" ilçesi zaten dokuz birbirinden bağımsız adadan oluşur. Bu dokuz adadan yerleşime açık olan beşinde, Sedef adası hariç olmak üzere homojenize bir karakterden söz edilemez. Sedef adasındaki homojenize durumun nedeni de daha önce belirtildiği üzere, özel mülk olması ve 1956 yılında imar izni verilmesiyle 1960 yılında sahibi tarafından villalardan oluşan 'Sedefadası Kooperatif Yapı Ortaklığı'na dönüştürülmüş olmasındandır (Freely, 2015). Dolayısıyla burası, sadece yaz mevsiminde olmak üzere, üst sınıftan, çoğunlukla özel tekneleriyle ulaşımını sağlayan ayrıcalıklı bir gruba ikincil/yazlık konut/tesis olarak hizmet eder. Buraya yaz sezonunda bir sabah bir de akşam sefer yapılmasına karşın, halk tarafından pek rağbet görmez. Bunun nedeni tüketime dönük tesislerin ve vakit geçirilebilecek ortak alanların sınırlılığıdır. Diğer adalarda ise anakaradakine benzeyen türden, büyük ölçekli mekânsal zonlar halinde belirmiş, kendi içlerinde adalaşmalardan bahsedilemez. Sadece çoğunlukla kıyı doldurmaları ile kapatılmış olan eğlence ve spor kulüpleri bu ayrışmayı kesin bir şekilde hissettirecektir. Ada içinde adalaşmalar farklı bir ölçekte kendine özgü biçimlerde gerçekleşecektir. Bunun temelde iki nedeni vardır. İlki Adaların çok kesin bir mekânsal ayrışmaya sebep olamayacak denli küçük olmalarıdır. Bunlardan en büyüğü olan Büyükada 5,4 km² iken, en küçüğü olan Kınalıada 1,3 km²'dir (Freely, 2015). İkincisi ise zaten üretim kapasitesi tamamıyla ortadan kaldırılmış olan Adalar'da tüketimin sezonluk olarak değişiyor olmasıdır. 1970'li yıllara dek Adaların tek peyzaj tipi olan tarım alanları, 70'li yıllardan sonra tamamen kaybolmuştur (Ada, 2014). Adalar'da kendini döndürebilen bir iç ekonominin varlığından bu yıllara dek söz edilebilir. 1960'lı yıllarda gelişen çiçekçilik faaliyeti İstanbul anakarasıyla ekonomik ilişkinin ayrıca bir yolu olmuştur (Tuğlacı, 1995). 70'lerden itibaren ise tarım ve çiçekçilik faaliyetleri yapılan bu alanlar "kentsel" konut ve "kentsel" yeşil alanlara dönüştürülmüştür (Ada, 2014). Bu dönüşümü Erdenen (2014) 1950'li yıllardan başlatırken, Pınar Kabaoğlu (2012), 80'li yıllardan başlatır. Bu bahsettiğimiz iç ekonomi kavramını, Kerem Yılmaz (2008), üreticinin ve tüketicinin aynı kişi olduğu 'ada ekonomisi' kavramıyla bir araya getirir. Ona göre Adalardaki toprağın ve etrafını

çevreleyen denizin ürünleri bir artı değer yaratmakta ve ada sakinlerinin yaşam düzeylerini ileri seviyeye çekmektedir. Bu, 70'lerin ortalarına dek sürmüştü; 80'li yıllara doğru Adalar'ın dışarıya verdiği göç ile tamamıyla değişmiştir. 1985 yılından başlayarak Adalar'a Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen iç göç, iktisaden faal olan nüfus arttırsa da; bu nüfus üretim ve zanaat işlerine hâkim olmadığından "ada ekonomisi, gündelik kaygılarla güdülenen kurak bir içsellik kavuşmuştur"(a.g.e. s.74).

Bir sınai üretim mekânı olmayan Adalar açısından, bahsi geçen üçüncü dönemin anlamı, "yeni yatırım ve tüketim olanakları yaratması; turizm ve küresel tüketimin olanak tanıyacağı sermaye birikimi" (Türkün & Kurtuluş, 2005, s. 14) olanaklarıdır.

1980 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onanan 1/50.000 ölçekli Büyük İstanbul Metropolitan Alanı Nazım İmar Planı çerçevesinde Adalar, kıyı kullanımına bağlı rekreasyon merkezleri olarak belirlenmiştir (Karsan, 2007). Bundan önce 1976 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun verdiği karar ile Doğal Sit olarak ilan edilen Adalarda, 1980 yılında verilen bu yeni karar pek çok ihlal biçiminin önünü açmıştır. 1980 yılına ait Nazım İmar Planının raporu açıkça şehirsiz alan gereksiniminin giderilmesi için Adalar'ı metropoliten alanda nüfusa uygun rekreatif alan olarak öngörmektedir (Karsan, 2007). Ancak bu kararı takiben, legal ve illegal pek çok yapılaşma türlerine izin verilecektir. Örnekte 1970 yılına ait Burgazada İmar Planına, 1980 yılında inşaat hakkı olmayan parsellerde inşaat hakkı sağlamak amacıyla plan notlarında yapılan değişiklikler ile müdahale edilmiştir (a.g.e.). Bu, yeni inşai faaliyetlerini legalize etmek adına yürürlüğe konulmuş bir uygulamadır.

Keyder (2000), bu dönemin liberalizminin İstanbul için doğurduğu en önemli sonucun kentsel özerkliğe yaklaşımın değişmesi olduğunu belirtir. Bu dönemde metropoliten alan içindeki ilçelerin her birinin ayrı bir belediyeye sahip olması ve bunların üzerinde önemli vesayet yetkileri olan bir büyükşehir belediyesi kurulması kararlaştırılmıştır (Tekeli, 2013). Böylece şube müdürlüğüne bağlı olan Adalar, 1984 yılında Büyükşehir Belediyesine bağlı Adalar belediyesi statüsü edinmiştir. İlk Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan, Adalar'ın da ilk belediye başkanı Recep Koç olmuştur (Coşkun, 2011; Tuğlacı, 1995).

1984 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun verdiği karar ile Adalar sit alanı olarak ilan edilmiştir. Buna rağmen, hızlı bir yapılaşma süreci içine girmiştir. Adalar'ı yerli ve yabancı turistler için çekici kılabacak büyük ölçekli dolgular ve bunların üzerine inşa edilen su sporları kulüpleri ölçeksel olarak en ciddi müdahaleler olmuştur. 1984'te bir dolgu alanı üzerine inşa edilen Heybeliada Su Sporları Kulübü inşaatını, 1985'te Büyükkada Su Sporları Kulübü inşaatı takip etmiştir. Büyükkada Su Sporları Kulübü'nün açılışını Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan bizzat kendisi yapmıştır. Bu denli büyük inşaatların işçi ihtiyacı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen göç ile karşılanmıştır. Gelenler kendileri için gecekondular da inşa etmiştir. Böylece kulüpler ve yeni inşa edilen otel, restoran gibi tesislerde dışa kapalı bir sosyallik içinde kendini tanımlayan kentli üst sınıfla, onlara hizmet veren ve inşa ettikleri gecekondularda geleceğe dair güven taşımayan alt sınıf arasındaki fark sivrilişip keskinleşmiştir.

Dalan'ın vizyonu İstanbul'u bir dünya kenti haline getirmektir. Bu açıdan kent içindeki çöküntü alanları dönüştürülmekte; yeni oteller inşa ediliyor ve kültürel tüketime dönük olarak şehir yeniden şekillenmekteydi (Keyder, 2000). Adalar'da böylesine büyük ölçekli projeleri üstelik dolgu alanları oluşturarak gerçekleştirmenin anlamı, kentsel rantın çoğaltılması ve paylaşılması demektir. Kulüpler bugün dahil olmak üzere, yüklü aidatlar ödeyerek sadece üye olanların faydalanabildiği üst sınıfların yazları vakitlerinin büyük kısmını geçirdikleri tesisler olarak varoldular. Böyle bakıldığında bu dolgu alanları hiçbir zaman adaya ait olmadılar. Adaya bitişmiş, suni, kapalı başka tür bir "ada" olarak üretildiler. Adalar içerisinde bu tesisler yaz-kış Adalar'da yaşayanlardan ziyade, İstanbul'da ikamet edip, Adalar'da ikincil/yazlık konutları bulunanlara hizmet ettiler. Bu süreç, İstanbul kentinin açık alan ihtiyacını karşılamayı vaat ediyordu. Bu da İstanbul'a yakın olan Adalar'ın "kentsel" alan niteliğinin yeniden inşasını davet ediyordu.

3.8.3. Münasebetsizliği Ortadan Kaldırmanın Zamanı Geldi: “Efendileştirmek”

3 Mayıs 1984’te “Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Mükerrerem Taşçıoğlu himayesinde düzenlenen”³⁵ (Burgazada Lioness Kulübü Derneği) “Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi” isimli panel bu döneme kadar Adalar’da yaşanmış dönüşüme ait bakış açılarına, dönemin kendisine ve Adalar’ın geleceğine dair pek çok ipucu taşır. Paneldeki sunumların yer aldığı kitaba ait önsözde Halil Nadaroğlu pitoreskin giderek kayıplara karışmasından, doğal ve kültürel varlıkların tahrip olmasından ve ulaşımın bir ıstırap halini almasından yakınır. Bir de bu yakınmalara Adalar’ın kış aylarındaki “yalnızlık” ve “kimsesizliği” eklenir. Nadaroğlu’nun Adalar için problem olarak tanımladığı bu durumlar panelin genel eğilimini birebir yansıtmaktadır. Peki “Adalar bazılarınca iddia edildiği gibi bir seçkinler beldesi midir?” (Halil Nadaroğlu, 1984, s.13) Halil Nadaroğlu’na göre değildir. Fakat Panele katılanların ne denli seçkin bir kadrodan oluştuğunu belirtmekten alamaz kendini. Burgazada Lioness Kulübü Başkanı Naciye Nadaroğlu açılış konuşmasında; kapasite üstü nüfusa, gecekondulara, çöplere, giderek pislenen denize, ulaştırma sorununa dikkat çekerek; Adalar’ın kışları terk edilmiş bir kasaba görüntüsünü aldığını, kendisine uzanacak yardım ellerini beklediğini söyler. Naciye Nadaroğlu’ndan sonra söz alan İstanbul Valisi Nevzat Ayaz, planlama süreçlerinde kamu kuruluşlarının yapacağı katkıların öneminden ve 1983 yılında Adalar için kurulan vakıftan ve panelin düzenlenmesinden duyduğu memnuniyetten bahseder. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’ın yaptığı konuşma, bugün iktidarı elinde bulunduranların ifade, yaklaşım ve hitabet biçimlerini oldukça anımsatır:

Sayın Ulaştırma Bakanı ile görüştük; Sayın Başbakanımız da uygun gördüler, İstanbul’a bir deniz ulaşım modeli üstünde gece gündüz çalışıyoruz. Bu deniz ulaşım modeli daha küçük fakat daha süratli vasıtalarla, Allah’ın İstanbul’a bahşettiği o bedava alternatif yolları kullanma modelidir. Bu model içinde Adalar da ortak noktalardan birini teşkil edecektir. Zannediyorum ki bu ulaşımın rahatlaması neticesinde Adalar’da yaşam bir başka rahat olacaktır. Ve o zaman yaz ile kış arasındaki o farklılık ve terk edilmişlik havası inşallah çok daha minimum seviyeye inecektir (Burgazada Lioness Kulübü Derneği, 1984, s. 18).

³⁵ Panel’deki sunumların yer aldığı kitap kapağında bu ifade yer almaktadır.

“Adalar’ın ‘Türk’ turizminde yeri var mıdır yok mudur?” sorusunun cevabı panele katılan “seçkin”ler arasında görüş ayrılığı yaratsa da, hem fikir oldukları konu Adalar’ın yitip gitmekte olduğu ve münasebetsizleştiği yolundadır. Buna acil bir çözüm bulmak, sorunu tanımlamak ve bunun için çözümler üretmek adına Kültür Bakanı “himayesinde” ‘seçkinler’den oluşan bu kadro bir araya getirilmiştir. Panelistlerin bir kısmının turizmin teşviki adına eğlence, konaklama ve ulaşım hizmetlerinin artırılması görüşüne karşın; diğer bir kısmı “amaçları yanlış saptanmış, abartılmış turizme gerek olmadığını” (Eldem, 1984, s. 93) vurgularlar. Turhan İstanbul’unun itirazı mevsimlik iskân ve günübirlik ziyarete zorlanarak açılan adaların bir takım sınırlarının yeniden hatırlanmasına dönüktür:

Belki bugün sınırlı iskân Ada fiyatını arttırmıştır. Ama iyi ki de arttırmıştır ve artmalıdır da. Ada fiyatlı olmalıdır. Ada pahalı olmalıdır. Pahalılık bir sınır getirmelidir adaya Ucuz olmamalıdır ada. Halk tip değildir, kusura bakılmasın. Olmamalıdır da. Halk tipi hale gelmek, gecekondulaşmak Adaların yok olması anlamındadır. İnşallah olmayacaktır (1984, s. 148).

Kongar ise, son 20 yılda ülkenin tarımdan endüstriye geçişinin düzeysizleşme, kültürsüzleşme olarak yaşandığını söyleyerek dönüşümden duyduğu memnuniyetsizliği ifade ederken; henüz beledi hizmetlerin bile doğru düzgün yerine getirilmediği Adalar’da turizmden önce tartışılması gerekenlerin bu temel gereksinimler olduğunu vurguluyor (1984, s.221-225).

Turgut Cansever’e göre çözüm, kültürel kirlenmenin ürünü olan çirkinlikleri bertaraf ederek onları güzelliklere dönüştürmektir.

Başta teknoloji olmak üzere her türlü fetişizmin esaretinden kurtulmak, içinde bulunduğumuz kargaşa ortamının içinden çıkmamanın ilk şartlarındandır. Burada Batı Hıristiyan Kültürünün insanın günahkârlığına dayanan trajik âleminin veya modern makina çağının ezici gayri insaniliğinin temelindeki uzak doğu Zen kültürünün yerine, insanı dünyayı güzelleştirmekle görevli en yüce yaratık sayan İslam’ın ‘her şeyi yerli yerine yerleştirmek’ önerisinin geleceğe temel teşkil edeceğine inandığımı bildirmek isterim (1984, s. 85).

Cansever’in İslam’ın “her şeyi yerli yerine yerleştirmek” önerisine duyduğu inancı, ‘gentrification’/efendileştirme³⁶ programı ile birleştirmesi bu zamana geldiğinde gayrimüslim nüfusunun büyük bölümünü kaybetmiş olan ve “değerlerini yitirmiş” olarak

³⁶ İngilizce “gentrification” olarak ifade edilen kavram Turgut Cansever tarafından ‘efendileştirmek’ olarak Türkçe’ye çevrilmiştir.

addedilen Adalar için ilgi çekicidir: “*Pek çok ülkede uygulanmakta olan ‘gentrification’/‘efendileştirmek’ programlarının Adalar’da da uygulanma zamanı artık gelmiştir.*” (Cansever, 1984, s. 85).

3.8.4. 1984 Sit Kararı Sonrası

Koruma Yüksek Kurulu’nun 1984-1985 yıllarında belirlediği koruma planı yapılarına kadar belirlediği, imar hareketlerini kısıtlaması beklenen “geçiş dönemi yapılanma koşulları” önemli imar hakları sağlamıştı. 1984 yılındaki sit kararına rağmen 1987’de Bakanlar Kurulu kararıyla Heybeliada ve Büyükkada “turizm merkezleri” olarak ilan edilerek; mesire alanları turizm yapılaşmasına açılıyordu. Mimar Sinan Üniversitesi tarafından hazırlanan imar planları 1989 yerel seçimlerine yetişemedi ve yeni gelen Sözen yönetimi tarafından onaylanmadı. Bu süreçteki en ilginç gelişme hükümetin plan onama ve denetleme yetkisini Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’na vermesidir. Fakat Sözen’in açtığı dava 1991 yılında sonuçlanarak, yetki yeniden Büyükşehir Belediyesi’ne verildi (Erdenen, 2014) Dava sonuçlanana kadar geçen süre içerisinde 1988’de Deniz Otobüsü seferlerinin başlatılmasıyla (Tuğlacı, 1995) anakara ile mesafe ve ilişki türü değişmiş, özellikle yaz aylarında İstanbul, daha sık ve daha kolay ulaşılabilen bir yer haline gelmiştir. 1990 yılında Büyükkada vapur iskelesi ve çevresi, Lido Otel ve Anadolu Kulübü’nün önü doldurulmuştur. ‘Geçiş dönemi yapılaşma koşulları’nın önünü açtığı yıkıcı, yok edici tahripkâr süreç, 1993 yılında İstanbul III nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun verdiği kararlarla durdurulabilmiştir. Karara göre, eski eserlerin restorasyonu dışında hiçbir yeni inşaata izin verilmeyen bir sürece girilmiştir (Erdenen, 2014).

3.9. 2000’LER ve SONRASI: AKP DÖNEMİ

3.9.1. Cemaat Vakıflarına Mülkiyet İadeleri

“Kusura Bakmasınlar; Biz Bir Şeyin İadesini Yaparken, Bir Şeylerin İadesini Bekliyoruz”
(Recep Tayyip Erdoğan, 2013)

Dönemin, Adalar'ı da önemli ölçüde etkileyecek icraatlarından biri azınlıklara mallarının iadesi meselesidir. 1936 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu tüm vakıflardan ellerindeki taşınmazların listesini gösteren bir mal beyannamesi ister. Vakıflar bu beyannameleri ibraz ederler. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1970'lerin başında vakıf nizamnamelerinin açıkça mülkiyet hakkından bahsetmediği gerekçesiyle 1936'dan sonrasında mülk edinme hakkı olmadığına kanaat getirir ve bu tarihten sonra edinilmiş mallara tek tek el koyar. Bu kararda, dönemin güncel problemi olan Kıbrıs meselesinin büyük payı olmuştur. Yine Türkiyeli gayrimüslimler, Yunanistan'ı sıkıştırma politikasının bir parçası olarak kullanılmıştır.

2003 ve 2008'de yapılan düzenlemelerle cemaat vakıflarının tartışmalı bazı mallarının iadesinin önü açılmış; 2011'de yapılan yeni düzenlemeyle de üçüncü şahıslara satılan mallar için tazminat ödenmesine karar verilmiştir (Oran, 2012; Tsitselikis, 2012). Bu kapsamda Heybeliada Ruhban Okulu'nun bağlı olduğu Aya Triada Manastırı Vakfı'na, okulun çevresindeki 190 dönümlük koruluk iade edilmiştir. Bu, yüz ölçümü bakımından yapılan en büyük iade olmuştur (Agos Gazetesi, 2013).

Büyükada Rum Yetimhanesi de Ekümenik Patrikhane'nin uzun süren hukuk mücadelesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2010 yılında binanın tapusunun Patrikhane'ye verilmesi yönündeki kararı ile son bulmuştur. Türkiye ilk defa AİHM'nin mülkiyet iadesi ile ilgili verdiği bir kararı iç hukuk yollarından geçirerek uygulamıştır (Agos Gazetesi, 2012).

AKP hükümetinin, azınlık mallarının iadesi konusunda verdiği kararlarda, AB üyeliği mevzusu, AİHM baskısı gibi pek çok neden yatmaktadır (Kayaal, 2011). Bu süreçte bir Yunan hükümet yetkilisi mevzuatta beş kez değişiklik yapıldığını fakat bunun uygulamaya tatmin edici şekilde yansımadağını kaydederken; *Armenian Weekly* dergisi kararı Amerikan kongresinin baskılarıyla ilişkilendirmiş ayrıca iadelerin kısmi olduğuna ve 1915'te el konan malları kapsamadığına değinmiştir (Emlak Ansiklopedisi, 2013). 2013'te Erdoğan'ın Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasına ilişkin sözleri yine Yunanistan-Türkiye arasındaki 'karşılıklık' ilkesine ait hatırlatmalar içermektedir. Patrikhanenin

“ekümenik” unvanının neden olduğu rahatsızlıklara gönderme yapıldığı açıkça hissedilebiliyor:

Bazıları çıkıyor, “Bu ruhban okulu meselesi de halledilmeliydi” diyor. Kusura bakmasınlar. Biz bir şeyin iadesini yaparken, bir şeylerin iadesini bekliyoruz. Dedik ki Atina’daki camimizi iade edin, restorasyonunu yapalım. Kaç kez söz verdiler. Maalesef hâlâ oyalanıyoruz. Mesela onların bir yetimhanesi vardı. Büyükada’da, muhteşem bir yer. Hemen teslim ettik. Üçüncü bir sorun, Sen Sinod Meclisi üyeleri. Sen dışardan buraya papaz getir, biz bunları TC vatandaşı yapalım dedim. Sinod Meclisi de Lozan’a göre olsun. Bunu da yaptık. Gel gör ki Batı Trakya’da benim 150 bin soydaşımın baş müftüsünü Yunan Hükümeti kendi memuru gibi atıyor. Yahu Bartholomeos’u kendi memurum gibi atıyor muyum? Bu hak nasıl ki Rum Ortodokslarına aitse, sen de benim müftümü atayamazsın. Bunları eş zamanlı yapalım, biz ruhban okulunu açarız. (Hürriyet Gazetesi, 2013)

Türkiye Cumhuriyeti tarafından verilmemiş, dolayısıyla idari yönetimi ve siyasal pozisyonu devlet tarafından kontrol edilemeyen bir durumda Patrikhane’nin sahip olduğu özel statü siyasi bir koz olarak kullanılmakta ve buna karşılık İslam’a ait siyasi özerk bir alanın Yunanistan topraklarında oluşturulması talebi açıkça ilan edilmektedir.

Bunun yanı sıra 2012’de Patrikhane’ye iade edilen Ruhban Okulu’nun içinde bulunduğu 190 dönümlük koruluk (Ümit Tepesi) hakkında 4 yıl sonra İstanbul Orman İdaresi’nce ormanlık arazi olduğu gerekçesiyle “tapu iptali” davası açılmıştır; yargı süreci hale devam etmektedir (Milliyet Gazetesi, 2016).

3.9.2. “Demokrasi ve Özgürlükler Adası”

Altınok (2012), İstanbul’un 1980-2000 döneminde büyük arazi stoklarını yitirerek, doğal eşiklerinin sınırlarına dayanmış olduğunu belirtmiştir. Adalar’ın 1986 ve 2007 hâlihazır haritalarına ait verilere bakıldığında, kentsel konut ve kentsel yeşil alanların arttığı, doğal yeşil alanların ise azaldığı görülmektedir (Ada, 2014). Kriz sonrası iktidara gelen AKP hükümeti, krizi sistemi yeniden kurmak adına bir fırsat olarak değerlendirmiş (Altınok, 2012, Altınok 2016); krizi çözmek adına, *mekânsal-zamansal sabiteler* (Harvey, "Yeni" Emperyalizm: Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim, 2004) ile neo-liberal ekonomilerin

yaygın reflekslerinden birini göstermiştir.³⁷ Yassıada ve Sivriada'nın imara açılması bu bağlam içerisinde değerlendirilmelidir.

Kasım 2011'de Büyükşehir Belediyesi'nce hazırlanmış olan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nda Yassıada ve Sivriada inşaata kapalı ve korunması gerekli alan olarak gösterilmiştir. Fakat Nisan 2011'de Yassıada, hazine mülkiyetinden çıkartılmış ve "müze olarak kullanılmak üzere" Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Aynı şekilde hazine mülkiyetinde bir askeri alan olarak Sivriada da Ekim 2012'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Yassıada Kasım 2012'de, Sivriada Mart 2013'te Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunca "kamu yararı gözetilerek" tarihi sit alanı kapsamında çıkarılmıştır. Esasen yapılan şey, kentsel mekân üzerindeki rantları arttırmak; "kamu yararı" şablonuna, alt ve orta sınıfları razı etmek adına sığınarak, sağlanan bu rantsal değeri üst sınıflara aktarmaktır. Mayıs 2013'te Heybeliada Mahallesi'ne ait tek bir parsel olarak görülen Yassıada için, Haziran 2013'te ise Burgazada Mahallesi'nin bir parseli olarak görülen Sivriada için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 1/5000 plan revize edilmiş ve aynı anda 1/1000 uygulama imar planı hazırlanmıştır. Bu planlara göre Yassıada ve Sivriada "turizm ve kültürel tesis" yapılabilecek alanlar olarak gösterilmiştir. Askeri yasak bölge olan Yassıada kayalık ve iskele alanı hariç, Turizm + Kültürel Tesis Alanı olarak belirlenmiş ve bu alanda 0.65 emsal ile otel, bungalov, kafe, restoran, helikopter pisti, park, açık hava müzesi, meydan, kütüphane, idari bina, müze, konferans salonu, sergi salonu, seyir terası yapılabilir hale getirilerek yapılaşmaya açılmıştır. Sivriada'nın da "askeri yasak bölge" fonksiyonu "turizm+kültürel tesis alanı" olarak değiştirilmiştir (Adalar Savunması, 2016). Bu planlara göre, Adalar mevcut ölçeğinin hormonlu bir yapılaşma öngörüsü ile ölçeği tanınmaz bir alana taşınmaktadır. Elbette bu durum diğer adaların da arkeolojik, doğal ve kültürel sit alanı statülerini tehdit etmektedir. Marmara denizinde bulunan 9 adanın ölçeksel ve idari olarak³⁸ birbirilerine bağımlı olmaları, herhangi birinde yapılacak inşai bir müdahaleyi

³⁷ Harvey (2004), kriz sürecinde *mekânsal-zamansal sabite* arayışındaki sermaye için kent toprağına yatırım yapmanın dönemsal olarak krizi çözdüğünü, fakat uzun vadede aşırı kapasiteler üreterek daha derin krizlere neden olacağını belirtmiştir. Konunun İstanbul'un 2000 sonrasındaki dönüşüm süreci üzerinden detaylı bir incelemesi için bkz. Altınok, 2012 ve 2016.

³⁸ Yassıada Heybeliada'nın, Sivriada ise Burgazada'nın mahallesidir.

diğerleri için de hem ekolojik, hem mekânsal hem de sosyo-ekonomik bir tehdit haline getirmektedir.

Kasım 2013'te İstanbul Valiliği İl İdare Kurulunun aldığı karar ile Yassıada'nın ismi "Demokrasi ve Özgürlükler Adası" olarak değiştirilmiştir (Adalar Savunması, 2016). Böylece yapılaşma, "1960 yılında Yassıada'da yargılanan DP'lilerin anısı" sembolizasyonu ile meşrulaştırılmıştır.

Temmuz 2013'te Adalar Forumları'nın çağrısıyla Yassıada ve Sivriada'ya gidilerek, yüksek katılımlı bir eylem gerçekleştirilmiştir. DP'lilerin yargılandığı, atıl durumda olan spor salonunda gerçekleştirilen forumla buranın fiilen müşterek bir alan olarak kullanımı, "Bırak İssız Kalsın!", "Yassıada ve Sivriada'ya Dokunma!" sloganları ile 'kamu yararı'nın bir ifade biçimi olarak görünür hale gelmiştir. Bu eylemin ardından, Adalar halkı tarafından toplanan Çevre ve Şehircilik Bakanlığına planlara itirazların yer aldığı dilekçeler sunulmuştur.

Şekil 3.1. Yassıada eylemi

Kaynak: www.everywheretaksim.net

Bunun üzerine, Ağustos 2013'te Yassıada ve Sivriada planlarında bakanlık tarafından bir değişiklik yapılmıştır. Yassıada'da yapılan değişiklikle inşaat alanı yüzde 65'ten yüzde 30'a çekilmiş ama 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nda ve buna uygun hazırlanan 1/1000 ölçekli planda kayalık alanlar imara açılıp, iskele alanı kullanımı kaldırılmıştır. Sivriada için yüzde 40 olan emsal yüzde 20'ye düşürülmüştür (Aysun Koca, 2014). Adalar Savunmasının Sivriada için plan ve proje iptali talebiyle açtığı davalardan birinde, ekolojik ve arkeolojik açıdan geri dönüşü mümkün olmayan zararlar doğuracağı

gerekçesiyle bilir kişi raporu doğrultusunda iptal kararı alınmıştır. (Adalar Savunması, 2016).

27 Mayıs 2015'te 1960 darbesinin yıldönümünde gerçekleştirilen temel atma töreninde Başbakan Davutoğlu'nun sözleri oldukça dikkat çekicidir:

Burada 4 hususa dikkati çekmek isterim. Birincisi, Yassıada ve Sivriada burada yaşanan hatıralarıyla tarih içinde muhafaza edilecek. İkinci husus, tarihi doku itibarıyla Bizans'tan kalan bazı tarihi kalıntılar da muhafaza edilecek ve tarihi dokuya hiçbir zarar verilmeyecek. Üçüncüsü, yeşil alan konusunda. Burada bir tek ağaç eksilirse yerine ağaç dikilecek. Dördüncüsü de bu alanın kullanılması, kesinlikle demokrasi ve özgürlük kavramlarıyla uyumlu şekilde olacak. Mekân, barış görüşmeleri için kullanılacak, kongre merkezi olarak kullanılacak, demokrasi çalışmaları yapılacak. Buraya otel şeklinde yapılan düzenleme kesinlikle eğlence maksatlı kullanılmayacak (Anadolu Ajansı, 2015).

Şekil 3.2. Yassıada 2016 hava fotoğrafı

Kaynak: <http://www.adagazetesi.com.tr/>

Adalara ait sit kararlarını ve inşaatın yaratacağı tahribatın ekolojik boyutu dikkate alınmaksızın; Adalıların, kentlilerin, meslek odalarının tüm itirazlarına karşın Yassıada inşaatı tüm hızıyla devam etmektedir. Yassıada'ya erişim, inşaat başladıktan kısa bir süre sonra denizden, havadan ve karadan engellenmiştir. Bu süreçte arkeologlar derneği Ağustos ayında adaya tespit çalışması için gitmiş ve ana kayanın parçalanabilmesi için kullanılan dinamitlerin seyir terası inşasının bir parçası olduğunu tespit etmişlerdir (Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi, 2016). Nur Eda Topçu Eryalçın'ın doktora tezi

çalışmaları sırasında elde edilen verilere göre Yassıada ve Sivriada'da metrekarede 10'dan fazla çalı mercanı bulunduğu tespit edilmiştir. Eryalçın, AB Habitat yönergesine bağlı olarak denizel biyo-çeşitliliği koruma adına Türkiye'nin de üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır (2016). Ancak inşaat süresince çıkarılan hafriyatın adanın kıyı çizgilerini değiştirecek şekilde dolgu malzemesi olarak kullanıldığı; ada kıyılarında bulunan İstanbul'un nadir balık yumurtalama ve mercan alanlarını tahrip ettiği görülmüştür (Adalar Savunması, 2016).

Yassıada'daki durum en başta geri getirilemeyecek bir ekolojik felaket olarak görülmelidir. Adalar Savunması, Mimarlar Odası ve Adalar Belediyesi tarafından açılan davalar ve hukuki sürecin devam etmesine rağmen, inşaat süreci tüm hızıyla devam etmektedir (a.g.y.). Yassıada projesi yaratılan ekolojik tahribatla, zamansal olarak aynı periyoda denk düşen 3. Köprü, 3. Havalimanı ve Kanal İstanbul projeleriyle birlikte düşünülmelidir. Nitekim Haziran 2011'de gerçekleşen "Türkiye Hazır Hedef 2023" temalı toplantıda dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından "Adalar Projesi" bu projelerle beraber zikredilmiştir (Çalışkan, 2016)

Neoliberal politik yaklaşım, kent içerisinde "potansiyel" olarak gördüğü yerlerin, "*dünya kenti*" olmak adına büyük organizasyonlara ev sahipliği yapacak alanlar olarak inşasını teşvik etmektedir (Türkün & Kurtuluş, 2005). Sonuç olarak güvenli ve kent yoksulluğunu dışlayan, onu görünmez kılan adaların yaratılması Türkün ve Kurtuluş'un kentsel ayrışma ve toplumsal adalet sorunu içerisinde ele aldıkları bir meselelerdir (2005). Yassıada inşaatına bu perspektifle bakıldığında buranın en başından kent merkezinden kopuk, denizel ortamlarla ayrılmış ve böylece 'korunaklılığı' kendiliğinden var olan bir yer olması; müdahalenin, güç sahibi aktörler tarafından bir avantaj olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Hali hazırdaki uygulamalarla kent bütünlüğünden koparılarak adalaştırılan, müzeleştirilen (Türkün & Kurtuluş, 2005) alanlara tezat olarak hazır bir ada olarak görülen Yassıada ve diğer adaların sahip oldukları bu yalıtıktık buraların güç odaklarınca dilendiği gibi düzenlenebileceği yanılgısını yaratır. Ancak bu tür ekolojik yıkımların dönüşü olmamakla beraber, beklenen ihtiyaçların karşılanması da şüphelidir. Adalar Savunması'nın (2016), Yassıada raporunda belirttiği gibi yılda en fazla 2-3 ay kullanılacak bir turizm ve kongre merkezi için, Marmara Denizi'nin eşsiz bir ekolojik

parçasının bu denli tahribatı; ‘kamu yararı’nın temel belirleyici olduğu bir kent politikasında yer alması mümkün olmayan bir durumdur.

Adalıların güçlü muhalefetine karşın, bu tür politikalar 2013 planlarını takip eden dönemde de devam etmiş; Adalar’da marina projeleri gündeme gelmeye başlamıştır. 2014 yerel seçimlerinde AKP Belediye Başkan Adayı Coşkun Özden’in vaatlerinden bir tanesi yine ‘sit alanı’ kararını tanımayan bir şekilde Heybeliada Çam Limanı’na marina ve yat limanı projesi olmuştur (Heybeliada Forumu, 2014). Yine Mart 2013’te Adalar Kaymakamı Ahmet Arabacı, köprü ile adaları anakaraya bağlayarak adaların ıssızlıktan kurtarılmasına dönük fikri ile gündeme gelmiştir: *“Su gelmiş, doğalgaz gelmiş, yol neden gelmesin? Büyükada’ya, karayoluyla ulaşım sağlanabilirse Adalar daha yaşanabilir bir yer haline gelir. Dörtte biri daha imara açılırsa daha da canlanır”* (aktaran Avcı, 2013).

Şekil 3.3 Büyükada-Kartal arası köprü

Kaynak: Habertürk

3.9.3. Adalar Kimin?

“Yassıada ile ilgili bir proje hazırlıyoruz. Hemen hemen bitti. Adını Yassıada’nın Sivriada’nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası koyduk. Bir grup gitmiş o mahkemenin olduğu salona ‘Adının Demokrasi ve Özgürlükler Adası’ olmasını istiyoruz diye yazmış.

Bir ayrı grup da ‘Adamıza el dokundurtmayız. El sürdirmeyiz. Yassıada bizimdir’ yazmış. Sen kimsin ya?’ (Recep Tayyip Erdoğan, 18 Eylül 2013)³⁹

**YASSIADA VE SİVRİADA
İMARA AÇILIYOR**

**TAMAMI
BETONLAŞMADAN**

**ADALARA
SAHİP ÇIK !**

**21 TEMMUZ PAZAR GÜNÜ
SİVRİADAYA YELKEN AÇIYORUZ**

**HAREKET SAATLERİ
KABATAŞ 13:00
BÜYÜKADA 13:00
KADIKÖY 13:30**

DETAYLAR:FACEBOOK.COM/BURGAZADAAHALISI

ada sahillerinde bekliyoruz,
her zaman her yerde direniyoruz...

4 Ağustos Pazar
ikinci adalar buluşması

kentsel yağma konulu torba forum

kahvaltı ve deniz: 11.30 - burgazada gezi parkı
takas pazarı ve şenlik: 17.00 - heybeliada forum parkı
forum: 18.30 - heybeliada forum parkı

Şekil 3.4. Gezi sonrası forumlar tarafından hazırlanmış afişler

Kaynak: Burgazada Forumu

Gezi sürecinden sonra bir sivil inisiyatif olarak Adalar forumlarının oluşturduğu Adalar Savunması'nın verdiği mücadele, kent hakkı savunuları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Adalar Savunması'nın eylemleri içerisinde en çok ses getireni Yassıada ve Sivriada eylemleri olmuştur. Bu süreçte öne çıkan sloganlardan biri olarak “ Adalar Bizim, İstanbul Bizim!” söylemi, Adalar'ın kime ait olduğunun cevabını tüm açıklığıyla vermektedir. İfade, ada ve aynı anda bir kentsel mekân olarak, kamusal bir değerın gaspına dönük tepkiyi dillendirmektedir. Bu, adalılarla anakaralıların kentlilik temelinde ortaklaştığını da

³⁹ Kaynak: <http://dokuzadabirdeniz.com/?p=1529>

vurgulamaktadır. Ancak burada Adalar’da yaşayanların “aidiyet” duygusuna dayanarak inşa ettikleri ‘adalı’ kimliğini yeniden ele almak ve tanımlamak gerekmektedir. Adalar ve adalıların oluşturduğu toplumsal mekânın, içsel dinamiği, İstanbul anakarasındaki dinamiklerden farklılaşmaktadır. Burada, “*ada merkezli kültürel kimlik oluşumu, başka yerlerde olduğundan daha yüksek sesle telaffuz edilen yoğun ve dolaysız bir hal alır*” (Hay, 2009, s. 1). “Adalar Bizim! İstanbul Bizim!” sloganı, gezi isyanı sırasında “Taksim Bizim! İstanbul Bizim!” sloganından türetilmiş bir slogan olarak, kent hakkı talebi ve kent savunusu içinde yer alır. Adalar’ın bu savunusunu kentin bir savunusu olarak, adalılar içindeki kategorizasyonda hangi grubun daha yüksek sesle ve daha açık bir biçimde ortaya koyduğu önemlidir. Çünkü Adalıların büyük bölümünü, orta ve üst sınıfların oluşturduğu yazlıkçılar ile yaz-kış adada oturan ve ada içi hizmet sektörünün sağlayıcısı olanlar oluşturmaktadır. Birinci grubun adası ada mekânında ekonomik ve mülkiyete dayanan bir üstünlüğü yaz aylarında görünür kılan; dinlence ve boş zaman kategorilerinin teşvik ettiği biçimiyle *tüketilen* adadır.⁴⁰ İkinci grubun adası ise, yaz mevsiminin ekonomik hareketliliği sonrası kış mevsiminin durgunluğunu (mevsimlere göre değişen iki ‘ada’yı) her sene tekrar eden biçimde deneyimleyenlerin adasıdır. Birinci grubun adayla, ikinci grubun ise kent ile ilişkisi oldukça sınırlı çerçevelerde kurulmaktadır. Ayrıca birinci grup, kentteki yağma ve talandan alt sınıfların etkilendiği denli etkilenmemekte ve her zaman ikinci, üçüncü seçenekleri ellerinin altında rezerv olarak bulundurmaktadır. O halde, böyle bir kent hakkı talebinin kimden geldiği sorusu yeniden sorulmalıdır. Bu iki kategorinin dışında yer alan ve çoğunluğu 2000’lerde kent merkezinden Adalar’a taşınmış olan üçüncü grup, adalık ve adalılığı, kentin ve kentliliğin yarattığı kuşatmanın farkındalığı ile bir *mümkün-nesne/ ütopya* olarak inşa etmekte ve bunu herkes için eşit ölçüde önemli bir hak talebine dönüştürmektedir.

Keyder (2006), İstanbul’u bölünmüş bir kent olarak değerlendirir. Bir tarafta küresel maddi akışların içinde yer alan, sınıf oluşumu, tüketim kalıpları ve yaratılan istihdam ile formel ya da enformel biçimde beklenen sonuçları üreten yerler vardır. Diğer tarafında ise bu akışlardan büyük ölçüde kopuk, kentin çevresinde neredeyse ayrı bir kasaba oluşturan maddi yaşamın çevredeki toplumsal ağlar aracılığıyla sağlandığı yerler vardır. Adalar

⁴⁰ Bu, aynı zamanda adada onlara hizmet eden diğer kesimin ‘adalı’lığının teminatıdır.

kendi başına bir bütün/bir *başka yer* olarak, Keyder'in tarif ettiği iki kategoriyi de mevsimsel döngü içerisinde var eder. Yaz mevsiminde Keyder'in bahsettiği biçimiyle sınıf oluşumu, tüketim kalıpları, istihdam, küresel akışların beklentilerini karşılamakta ve kış mevsiminde olduğundan bambaşka bir mekânsal durum olarak ortaya çıkmaktadır. Kış mevsiminde ise bu akışlardan kopuk ve kendi içsel bütünlüğünü yaşayanların onunla kurduğu ilişki dahilinde hissettiren, anakaraya karşı muhalefetini yaşayanlarıyla birlikte doğal koşullar içinde görünür kılan bir mekânsal durum olarak var olur. Etrafını çevreleyen sularla kentten ayrılıyor olması, onu doğal bir biçimde kentin doğrudan doğruya ürettiği ve maruz kaldığı akışlardan koparmaktadır. Hız, rekabet ve akışın mekânı olan İstanbul anakarası ile Marmara Denizi'nin ortaklaştığı bir bütünde yer alan takımada, denizel ortamdaki ayrık sabitesi nedeniyle anakarayı niteleyen bu özelliklerin dışında yer alır. Yerelliğin bir başka biçiminin varlığı ya da mümkünlüğü her zaman açık bir soru olarak bırakılmalıdır. Ada yerlisi olmayan fakat İstanbulluluk temelinde adalılarla ortaklaşan günöbirlikçiler Adalar'ı var eden toplumsallığın bir parçasıdır. Kentten Adalar'a birkaç saatlik dahi olsa 'nefes alma talebi' ile gelip giden günöbirlikçi için Adalar, kent içerisinde yer alan bir bahçe, bir açık alan, 80'li yıllarda planlandığı gibi bir rekreasyon alanıdır; kentseldir.⁴¹

Küresel akışlarla mekânsal ilişki, zamanı ve mekânı kısıtlı olan hareketli bir 'aracı' olan vapur mekânı tarafından karşılanır. Vapur, kitleleri anakaradan, gün aşırı Adalar'a taşır ve geri götürür. Dolayısıyla hareketin kendisi mekânsal içeriğin bir parçası olarak düşünölmeli ve özgün içeriği ile belki de Keyder'in tanımladığı alanın dışında, bu harekete bağlı olarak yeni bir yer olarak tanımlanmalıdır.

Günöbirlikçinin 'ada'sı, küresel akışın içinde ve ona tabidir. İstanbul'dan sabah binilen vapurla başlayan ada, akşam yine aynı kitleyi taşıyan vapurla, anakaraya ait iki yakadan birinde sona erer. Adada ikamet eden ve İstanbul anakarasına ekonomik bağlarla tabi olan adalı tipi içinse kentle kurulan ilişki akışın tersi yönündedir. Ada'nın bu biçiminin, Keyder'in bahsettiği 'küresel maddi akış'ın dışında yer aldığını söylemek güç olsa da

⁴¹ Adalar, İstanbul'u ziyaret eden herhangi bir turist için de, İstanbul'a ait bir bahçe, kentsel alan olarak nesneleşir

akıntıya karşı kürek çektiği söylenebilir. Sabah gelen ve geldiği yeri bir bahçe olarak gören kentli tipiyle, adalı deniz üzerinde birbirlerini teğet geçerler. Bu iki ada asla aynı zaman-mekânsal içeriği taşımaz.

Mekânla kurulan ilişki biçiminin niteliğine göre, bu ilişki biçimleri içinde de mevsimlere göre bölünen, dönüşen bu birden çok adayı birilerinin diğerlerinden daha çok hak ettiğini söyleyemeyiz. Eğer bir hak talebinden bahsedilecekse adalılık ve kentlilik temelinde uzlaşarak, ‘yeni adalılar’ın çağrısına kulak vermeli, insanları adaya taşıyan harekete geri dönmeliyiz: yeniden doğuş ve yeniden başlangıç (Deleuze, 2009).

4. BURGAZADA ÖRNEĞİ

‘Adalık’ en başta mekânsal bir anlam taşımaktadır. Bu anlam, adaya ait her türlü varoluş türünü kapsar. Adanın mekânsal anlamı, adalıların mekândaki varlıklarını doğrudan belirleme gücüne sahiptir. Bu nedenle adalık kavramı, sadece adayı değil, ada içi sosyal yaşamı ve adalı olmayı da niteleyen, mekân temelli bir ilişkiler ağı olarak düşünülmelidir. Burgazada’da yapılan çalışma, ‘adalık’ın ada, deniz ve anakara üçlüsünde beliren hallerine odaklanmıştır. ‘Yer’le kurulan ilişkide, bu üç farklı zemin, tek bir bütünde ‘adalık’ı ifade etmektedir. Yere ait kimlik oluşumu, ‘adalık’ gibi bir anlam-mekansal kategorinin içinde gerçekleşmektedir. Burgazada, kente ve kentliliğe ait temel sorunları belirgin bir biçimde gün ışığına çıkarmakta ve oluşmakta olan ‘yeni kentliliğe’ dönük ipuçları taşımaktadır. Adadaki tüm ayrışma ve birliktelikler ‘ada’da yaşıyor olmak üzerinden anlam kazanırlar. Adada ikamet eden herkesin birincil kimliğini ne kadar ve ne türden bir adalı olduğuna ait kategorizasyon oluşturur.

Burgazada’da, adada⁴² bulunma süresine ve bu sürenin niteliğine ilişkin temel olarak iki hissedilir ayırmadan bahsedilebilir: Yazlıkçı - kışlıkçı ayırımı ile eski adalı - yeni adalı ayırımı. Etnik kökene ve ekonomik duruma ait ayrışmalar bu iki başlığın altında okunabilirlik kazanır: kapıları dışarıya kapalı, kulüp ve sinagog dışına pek çıkmayan, ada içinde görünür olmayan Museviler; adadaki hizmet sektörünün büyük çoğunluğunu elinde tutan, yaz-kış adanın en görünür nüfusu olan Erzincanlı Aleviler; yaz aylarında daha çok kulüp içi sosyallikte görünür olan, adada yaşayan hemen hemen herkesin ortak kanaatine göre “gerçek adalı” olarak nitelenen Rumlar; sayıları oldukça az olmasına rağmen adada komilik, hamallık gibi düşük kazançlı işlerde çalışan, ülkenin genelinde olduğu gibi sınıfsal ve kökene ait piramidin en altında yer alan Kürtler. Sayıları daha az olan Ermeniler ve Alevi olmayan Türklerin etnik olarak bu dağılımda azınlığı oluşturduğunu söylemek mümkündür.

⁴² Bu bölümde Burgazada yerine kısaca ‘ada’ sözcüğü kullanılacaktır.

Bahsettiğim iki temel kategorik ayırım kadar dile gelmiyor olsa da bir diğer ayrışma mülk ya da gecekondü sahibi olmak ve olmamak üzerine kuruludur. Adada kiracı olmak (gecekondü kiracısı ya da tapulu bir evin kiracısı olmak), kök salamayacak olmak ve gelip gidici olmak anlamını taşır ki bu, ada içi hiyerarşide belirleyici bir faktördür. Yoksulluk ve zenginlik ayrışması doğrudan mülk ya da gecekondü sahipliğine dayandırılarak anlam kazanır. Mülk sahibi ya da yazlıkçı olmayan ve adaya sonradan gelenlerin, böyle kriterler içinde ada içi hiyerarşide en aşağıda yer aldıkları söylenebilir.

Burgazada'da kendi içine kapalı, içeriye girmek için belli bir aidat karşılığı üyelik gerektiren iki kulüp mevcuttur. Adalılar içinde buralar büyük kulüp ve küçük kulüp olarak anılırlar. “Büyük kulüp” olarak anılan “Burgazada Deniz Kulübü” şu anki başkanı Türk olsa dahi Musevilerin kulübüdür. Yapılan mülakatlarda adalılar, buraya üye olmak için sadece para ödemenin yeterli olmadığını cemaatin içinden olmanın büyük önemi olduğunu belirtmişlerdir. “Küçük kulüp” olarak anılan kulüp 1963 yılından beri “Adalar Su Sporları Kulübü” ismiyle faaliyet gösteren bir spor kulübüdür. Ancak faaliyetlerine bakılarak buranın bir eğlence ve sosyal kulüp olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Kulübün yaklaşık olarak %70'ini yaz aylarında gelen Rumlar oluştururken, geri kalan kısmını Türk nüfus oluşturmaktadır.⁴³ Kulübe üye olanların ortak özelliği orta ve üst sınıflara mensup olmalarıdır. Adada yaz kış yaşayan, çoğunluğu Erzincan'dan gelen ve geldikleri günden bugüne (özellikle Rumların gidişinden sonra esnaf olarak çalışan) zenginleşen Alevi nüfusun küçük bir kısmının bu sınıflara dahil olduğu söylenebilir. Kulübe gitmiyor olmak, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda bu grubun dışında yer almak anlamına gelmektedir. Kulüp, yazlıkçı-kışıkçı ayırımını ve buna bağlı olarak belirginleşen sınıf ayırımını görünür kılmaktadır. Görüşmeler başta iki temel kategori olmak üzere (yazlıkçılık-kışıkçılık, eski adalılık – yeni adalılık) bu tür ayrışmalar gözetilerek gerçekleştirilmiştir. Ancak daha çok 2001 krizini takiben kent merkezinden adaya taşınan ‘yeni adalılar’ın, kurmakta oldukları yeni kimliğe ve onları adaya taşıyan hareketin/çekimin niteliğine odaklanılmıştır. Ada nüfusunun yaklaşık olarak yüzde beşlik kısmını oluşturan bu insanların, mekânla kurdukları öznel ilişkiler içinde hem kendilerini hem de kendi aralarındaki toplumsallığı

⁴³ Yapılan mülakatlardan edinilen yaklaşık bir orandır.

yeniden inşa etmekte oldukları gözlemi, ‘adalık’ı neoliberal kente ve buna bağlı gelişen kentliliğe bir cevap olarak öne çıkarmıştır.

Adanın mekânsal sınırları, kentte kaybedilmiş olanın yeniden duyumsanmasını teşvik ederken, bu sınırların deniz ile çözünmesi dünyayla kurulan ilişkinin de aynı yumuşaklık ve uyum haliyle yeniden kurulmasını sağlamaktadır. Ancak tam karşıda tüm kaba sabalığı ve katılığı ile küresel sermayenin dünyaya verdiği saldırgan ve acımasız bir yanıt olarak duran metropolün ve onunla kurulan zorunlu ilişkinin varlığı, her seferinde politik bir kimlik inşasını zorunlu kılmaktadır. Onları aday taşıyan harekette var olan bu ortaklık, gezi isyanı sonrası daha belirgin hale gelerek, “yeni bir sosyolojik ittifak”⁴⁴ın mekânda inşa edilme denemelerine evrilmiştir.

Yapılan mülakatlar, forumlar sürecinin adalılar içindeki sosyal ayrışma ve ittifakların daha okunaklı hale geldiğini ortaya koymuştur. Daha çok 2000’lerden itibaren adaya taşınmış olanların başı çektiği anlaşılan forumlar süreci, ilk zamanlarda neredeyse tüm adalılar tarafından sahiplenilmiş, hatta o zamana dek görülmedik takdir ve kabullerle karşılanmış olsa da, kısa sürede sönmümlenerek ‘yeni adalılar’a karşı bir tür dışlama ve ötekileştirmeyle sonuçlanmıştır. Sürecin önemli özneleri olan ‘yeni adalılar’, adanın dinlence ve eğlence mekânı olarak öne çıktığı burjuva ütopyasının yerine yeni bir kentliliğin kurulabilme ütopyasını koymuşlardır. Forumlar sürecinin sönmümlenmesiyle herkes kendi sosyallik ve eylemlilik alanına çekilmiş; yeni adalılara dönük baştaki kabul ve takdirler “siz adalı değilsiniz!” vurgusuna dönüşmüştür. Netice itibariyle bu insanların birçoğu mülksüz, güvencesiz ve yarın olacaklara dair planı olmayan kent yoksullarıdır. Olcayto Art, adaya 2000’lerden sonra taşınanları “*çağın mutsuz ve muhalifleri*” olarak ortaklaştırmakta⁴⁵. Sedef Özge adayla olan ilişkinin, “*insanın hayatıyla hesaplaşmasının genel bir hali*”⁴⁶, olduğunu söylemektedir. Bu türden bir hesaplaşma ve ortaklık hali, gezi isyanı sonrası yaşanan heyecan ile birleşerek ‘Burgazada Kolektifi’ gibi hayata geçirilmeye çalışılan bir projeye dönüşmüştür. Ancak bu deneme kısa sürmüştür; hem içeride yaşanan görüş ayrılıkları

⁴⁴ İfade Olcayto Art’a aittir.

⁴⁵ Mayıs, 2016 Kişisel Görüşme

⁴⁶ Mayıs, 2016 Kişisel Görüşme

hem bitmek tükenmek bilmeyen savaş gündemi, böyle bir çabanın kısa sürede anlamını kaybetmesine neden olmuştur. Bu insanların çoğunlukla Taksim ve civarına ait ‘akrabalık’ ilişkileri belki de ilk defa bir arada yerleşik olmayı, lokal ilişkiler dahilinde Burgazada’da denemiştir. Ancak, bugünlerde bu deneyimin sonlanmakta olduğu, kuşatılmışlığın sınırlarının İstanbul’u aşarak adaya sirayet etmeye başladığı, böyle bir hareketin de bu insanları yavaş yavaş başka uzak adalara doğru taşımakta olduğu söylenebilir. Bu, Deleuze’ün (2009) kavramsallaştırdığı haliyle ‘yeniden doğuş’un, ‘yeniden başlangıç’ın bir arayışı olarak görülmelidir. Sınırları ve kimlikleri gözeterek ortadan kaldırmanın, yere ait anlam oluşumlarının ve sermayenin kısılcısından kurtulma denemesinin bir fotoğrafı 2000’li yıllarda aşağı yukarı on yıllık bir periyotta kendini göstermiştir. Ancak bu fotoğrafın şehirden adaya yönelen bir bakışta, her tarihsel dönemde yaşandığı gibi bir ‘manzara resmine’ dönüşmesi, bin bir emekle kurulmuş olan yaşamın kısa zamanda stilize hale gelmesine ve soylulaştırmanın önünün açılmasına neden olmaktadır.

4.1. ESKİ ADA - YENİ ADA

Eski adadan bahsetmek her zaman belli bir grubun tekelinde olmuştur. Adanın geçmişine dair bir şeyler öğrenme talebine çoğunlukla şu cümleyle karşılık verilir: “*Dur sen o zamanları bilmezsin tabi, ben sana anlatayım*”. Adada açık ve tavizsiz bir zaman hiyerarşi vardır. Yeni ada anlatısı da bu zaman hiyerarşisinin bir parçası olarak kurulur.

“Mesela Kürt bir arkadaşım var, onunla konuşuyorduk, ‘hani ben de adaya gelmek istiyorum ama nasıl, orada ırkçılık var mı?’ diye sordu. Dedim adada ırkçılık kesinlikle yok, sadece ‘zaman ırkçılığı’ var yani. Eski adalı olmakla yeni adalı olmakla ilgili ırkçılık var onun dışında ırkçılık söz konusu değil.” (Ayşe Nazmiye Uça⁴⁷, Nisan 2016, kişisel görüşme)

Eski ada anlatısı özellikle adaya 50’lerden 90’lara kadar süren dönemde yazlıkçı olarak yerleşen Türklerin anlatımlarında nostaljik bir varoluşun etrafında şekillenir. 1964’ten

⁴⁷ 57 yaşında, şirket yöneticisi. 2010 yılından itibaren adada yaz-kış yaşamaktadır. Adada mülk sahibidir.

başlamak üzere 1980'e kadar geçen süre içinde Rumların adadaki varlığı ve kültürüne ait özlem ve öykünme, anlatı içerisinde çokça hissedilir.

“Burası o zamanlar esasında bir Rum balıkçı köyü. Bir tahta iskele, çarşı, ama çarşıda taverna var. Bunun yarısı kadar bir çarşı belki. Bunların patisserie’si (pastanesi) ayrı, fırını ayrı. Bakkalların hepsi Rum kökenli. Peynir alıyorsunuz arkasından pirinç alıyorsunuz o arada elini yıkıyor. Öyle bir kültür sahibi insanlar. Beni çeken de buydu. Ben bunu bir miktar yaşadım. Benim geldiğim zamanda gördüğüm kültür ve ambiyans şimdi yok. Şimdi paraya dönüşmüştür olay. Biraz daha temizdi, biraz daha güzeldi. İnsanlar birbirine karşı daha nazikti. Ben geldiğim zaman burada laterna vardı. O zaman buranın nüfusu belki bin kişiydi. Şu anda yaz nüfusu yedi sekiz bin civarı. Yortular vardı, Müslümanların da özel günleri vardı, böyle günler diğer insanlar açısından hiçbir sorun teşkil etmiyordu o zamanlar. Tam tersi diğer tarafta da bir heyecan oluyordu. (Metin Tüzün⁴⁸, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Ben işte 82’de geldiğimde Rumlar vardı burada ve daha çok saygı vardı. Çay bahçeleri vardı burada restoran yoktu, bu şimdiki restoranlar da restoran değil ki gazino! İnsanlar mehtaba sırtlarını dönüp gürültü patırtı içiyorlar. Olmaz ki öyle. Yani anlamayan insanların ülkesi oldu burası. O zamanlar her akşam, hanımlar güzel güzel giyinir, burada oturur çay içerler beylerini karşılardı vapurdan. Yani daha kültürlüydü, daha nezih o zamanlar. Bakımlı insanlardı.” (Tuğrul Sırma⁴⁹, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Hele Yahudiler. Onlar biliyorsunuz hafta sonları hiç evde yemezler, dışarda lokantada yerler. Muhakkak inerler, eşlerini vapurdan karşılarlar. Zaten o zaman vapurun bir asaleti vardı. Şimdiki gibi vapurlardı ama bir defa daha şıktı, alkol bile verilirdi. Vapurun o zaman 1.sınıf, 2.sınıf mevki filan da vardı, sonra kaldırdılar. Millet yorgun argın işinden çıkmış oturur vapurunda, alkolünü alarak çerezini

⁴⁸ 80 yaşında, emekli. TBMM’de 4. Ve 5. Dönem milletvekilliği yapmıştır. Sadece yazları adada yaşamaktadır. 1975 yılında adada mülk edinmiştir.

⁴⁹ 60 yaşında, esnaf. Adada kafe işletmeciliği yapmaktadır. Evlendikten sonra 1982 yılında adaya gelmiştir. Adada eşine ait hem mülkleri hem de (tapusuz) gecekonduları bulunmaktadır. Hem İstanbul’da hem adada evleri bulunmasına karşın adada yaz-kış yaşamaktadır.

Yiyerekten gelirler. İnince de eşleri karşılar. Hafta sonu da işte bunun devamında, gene Yahudiler, lokantalara giderler.” (Oya Sırma⁵⁰, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Nostaljik olanın dışına çıkmak, adada ekonomik olarak alt gelir düzeyine sahip insanlarla diyalog kurmakla mümkün olmuştur. Bunlardan büyük çoğunluğu 1950-1980 yılları arası adaya Anadolu’dan çalışmak için gelen insanlardır. Geldikleri zaman yaşadıkları zorluklar, adaptasyon süreçleri, köy özlemi, yabancılık gibi konular kişisel anlatılarında daha çok yer almaktadır. Ancak birçoğunun göçün üzerinden geçen yıllar sonucunda artık adayı kendi ‘köy’leri olarak benimsedikleri söylenebilir. Özellikle Aya Nikola bölgesine yerleşen Erzincanlıların, birbirleriyle akrabalık ilişkilerine sahip olmaları, yabancılık hislerini kısa sürede atlatmalarına neden olmuştur. “Rumların zamanında” diye başlayan bir çok anlatı, adanın hizmet sınıfı için nostaljik ve neşeli yaşam tarzı anlatısından patron-çalışan ilişkilerindeki kıymet bilirlğe kaymaktadır. Birçoğunda “çok iyi insanlardı, keşke gitmeselerdi” şeklindeki ifadeler belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır.

Rumların 64’ten başlamak üzere ülkeyi terk etmek durumunda kalmalarıyla adada ciddi mülkiyet değişimleri yaşanmıştır. Mülakat yaptığım birçok kişi Rumların giderlerken, işyerlerini yanlarında çalışan çıraklara bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Adada esnaf olan Tuğrul Sırma da, yazlıkçı olan Metin Tüzün de, o zamanlar Rumlar ile (Erzincanlı) Aleviler arasında güvene dayanan daha güçlü ilişkiler olduğunu; bu nedenle Rumların dükkânlarını Alevilere devrettiklerini belirtmişlerdir:

“Aleviler biraz palazlandıktan sonra özellikle 64’ten sonra aşağı indiler. Ticareti ele aldılar. Rum bakkallar, Rum fırıncı, Rum tavernası gitti. Şimdi restoranlara bakın on tanesinin dokuz tanesi Erzincanlıdır. Barba Yani’nin sahibi de Yorgo diye bilinir, hâlbuki Muşlu bir adamdır ya da Iğdırlı. Neticede doğulu bir adam.” (Metin Tüzün, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

⁵⁰ 55 yaşında, emekli. Çocukluğunun bir kısmını yaz-kış adada geçirmiştir. Şimdilerde sadece yaz aylarında adada bulunmaktadır. Adada mülk sahibidir.

“Adalar marketin yerinde Dmitro vardı, dönerciydi. İlk Anjelik oradan çıktı. Cafe Anjelik’i Dmitro’da çalışanlar açtı. Köşede midyeci vardı, Hürrem’in yeri manavdı. Ahmet Bakkal Haralambos’tu. Biz hep oradan alış veriş yapardık. Şimdi Ahmet Bakkal oldu, hala oradan alışveriş yapıyorum.” (Anastasia Aslanoğlu, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Hizmet sektörü ile birlikte evlerin mülkiyetleri de değişmiştir. Birçok ev kelepir fiyatlara yine çoğunluklu olarak Erzincanlı Alevilere satılmıştır. Burada azınlık olma durumunun ortaklaşmasıyla kurulmuş güven duygusunun belirleyici olduğu görülmektedir. 1955 6-7 Eylül olayları, 1964 İstanbullu Rumların zorunlu göçü, 1974 Kıbrıs çıkarmasının Rumların adadan Yunanistan’a doğru göç etmelerine neden olmuştur. Aşağı yukarı aynı periyotta Alevilere dönük baskıların artması, yaşanan katliamlar Rumlar ile Alevileri egemen kimliğin karşısında ortaklaştıran bir mağduriyet halidir. Böyle bakılacak olunursa adanın kendisinin dünyanın geri kalanından kopukluğu bir sığınma mekânı ya da güvenli mekân olarak bu kimlikleri bir araya getirdiği iddia edilebilir. Burada inşa edilen güven temelli ilişkinin ‘öteki’ olma halinin paylaşıyor olmasından ileri gelir.

“Rumlar giderken evlerini sattılar ucuz ucuz. O evleri alanlar oldu. O evleri de ekseriyetle Anadolu’dan gelen doğu kökenliler aldı. Mezhepsel açıdan bakarsak aleviler aldı. O zamanlar otuz bin liraya aldıkları evler bugün bilmem kaç trilyon. Çoğunlukla Erzincanlılar aldı tabii” (Metin Tüzün, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Mesela o dönem bir evi bile bile benim dayıma satmadılar. Daha sonra Erzincanlı biri gitti daha az para verdi, aldı o evi” (Tuğrul Sırma, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Bakın şöyle söyleyeyim, ‘Ağlayanın malı gülene hayır olmaz’ diye deyiş var. Bizim yaşadığımız yerde böyle bir olay yok. Satan Rumlar ‘biz gidiyoruz ama malımızı sevdiğimiz insana satıyoruz, hayrını gör’ dedi. Hep bunu duymuşumdur. Ama diğer yerler için bunu söyleyemem.” (Kazım Biçer⁵¹, İstanbul Dergisi, 2006)

⁵¹ Burgazada Cem Evi’nin başkanlığını yürütmektedir. Adada yaz-kış yaşamaktadır.

Bütün bu öyküyü sınıfsal bir çerçeve de yeniden düşünürsek, adada o zamanın üst sınıfı olan Rumların maddi manevi yaşamsal zenginliklerine tanık olmanın getirdiği bir hiyerarşinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle 74'ten sonra boşalan adada daha görünür hale gelen Türk burjuvazinin Rumlara dönük hissiyatlarının bir nostaljik çerçeve içinde kalıyor olması, gidişlerine dair siyaseten bir tepkiyi içermiyor olması dikkat çekicidir. Bu, 'komşuluk' temelinde bir ortaklaşmanın olup olmadığını da tartışmalı hale getirmektedir. Nitekim geçmiş zamanlardan, özellikle Rumlara ait yaşam tarzından özlem ve coşkuyla bahsedenler, 1964 yılındaki sürgün, 1923 mübadelesi ve 1974 yılında Kıbrıs'ta yaşananlarla ilgili olarak milliyetçi bir anlatı etrafında ortaklaşmışlardır. Benzer bir ötekileştirme hali, bugün Erzincanlı Aleviler'e dönük olarak da gerçekleştirilmektedir.

Bugünün güncel sınıf ilişkilerine tekrar bakıldığında, daha sonra mülk edinmemiş, sadece gecekondü sahibi olanlar ve onların kiracılarının hiyerarşik olarak en alt kategoride yer aldıkları söylenebilir. Erzincanlı Alevilerin bir kısmı zaman içerisinde adadaki gecekondularına ilaveten anakarada ya da adanın merkezinde mülk edinmişlerdir. Fakat elbette tamamı mülk sahibi olamamıştır. Hala gecekondularda yaşayan nüfusun çoğunluğunu Aleviler oluşturmaktadır. Sadece gecekondü sahibi olanlar ya da gecekondü kiracısı olanlar ise geleceğe dair güvensizliklerini sürdürmektedirler. Hatice Tunçdemir, ilk geldiği yılları şöyle anlatmaktadır:

“Eşim benden 10 sene gelmiş buraya. 60-61 gibi. 18 yaşındaymış o zaman. Burada akrabası varmış Musa amca diye öyle ona çırak diye gelmiş yani. Musa amca sakaydı, adanın suyunu veriyorlardı. Burada tenekeden barakalar vardı. Ada eskiden böyle kalabalık değildi ki. Ben geldiğimde Musa amca 85 yaşındaydı. Oğlu vardı bir tane. Çoktan vefat ettiler. Ben geldiğimde zaten Türkler tek tüktü. Sayılıyordu. 74'te Ecevit Kıbrıs'a çıkartma yaptıktan sonra benim Mercan 4 aylık mı neydi, ondan sonra çoğu bakkalını evini satıp gittiler. Benim eşim su satıyordu. Ondan sonra 70'e girmeden bu evi yaptık, gecekonduyu. Daha çocuklarım yoktu benim. Ağacın orada bir baraka vardı, bir yıl orada oturdum. Ondan sonra burayı yaptık tahtalarla (...) Başımıza neler geldi neler. Hala uğraşıyorlar... Buraya 24 milyar ecri misil geldi. 50 sene oldu halâ uğraşıyorlar. 69'da yapıldı bura. Biz çok

mücadele ettik böyle bu ev için... Hâlâ da ediyoruz..." (Hatice Tunçdemir⁵², Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Gecekondu da kiracı olan Fatma Doğan ilk geldiği zamanlardaki atmosferi şu şekilde aktarmaktadır:

"Eskiden daha kalabalıkmış tabii ama insanlar mallarını satıp gitmişler. Ben 85'te geldiğimde bu yüzden evler ucuzdu. O zaman ben demiştim eşime gel bir ev alalım diye ama o gitti fayton aldı, yoksa bizim şimdiye bir sürü evimiz olacaktı. Yani bir mülkümüz yok bizim burada, sırf at, fayton, ahır. Şimdiki ev sahibimiz de eski Erzincanlı, bir ara Avusturya'ya gidip çalışmışlar, oradan gidip geliyorlardı." (Fatma Doğan⁵³, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

'Yeni ada', bugünün üst ve orta sınıfları için "yitip gitmiş güzellikler" teması içinde geçmişte olanı hatırlatarak, bugüne dönük bir hayıflanma ile dillendirilmekte; mülk ya da tapu sahibi olmayan alt sınıflar içinse geçmişe ait olan, geleceğe dönük endişeyle birleşmektedir. Eski ada anlatısının yeni ada anlatısı ile birleştiği noktada iki farklı sınıfın dili de değişmektedir.

Eski adalı ya da yeni adalı olmak, başlangıçta belirtildiği gibi başka türden bir hiyerarşinin kurulma aracı olarak dile getirilmektedir. Ada bu noktada kutsallaşır ve aslında sadece mekânda bulunma süresine bağlı olarak daha az ya da daha çok adalı olunur ya da hiç adalı olunmaz. Adalılık, bir statü göstergesi / bir ayrıcalık olarak gündelik hayat içinde sık sık vurgulanır. Adaya 2009 taşınmış olan Nesrin Ölmez⁵⁴ adalı sayılmaktaki önemli belirleyiciliğin mülkiyet sahibi olmak olduğuna dikkat çekmekte ve bugünün adasının adalılarını şu şekilde tarif etmektedir:

⁵² 67 yaşında, emekli. Eşi vasıtasıyla Malatya Erguvan'dan önce İstanbul'a (1967) daha sonra Burgazada'ya (1969) taşınmıştır. Yaz-kış hala tapusu olmayan bir gecekondu da yaşamaktadır. Eşi yıllarca adada sakalık yapmış; 2003 yılında Burgazada'da yangınında (kalp krizi geçirerek) vefat etmiştir.

⁵³ 55 yaşında, ev hanımı. Eşi vasıtasıyla 1985 yılında Erzincan'dan Burgazada'ya taşınmıştır. Eşi ve oğlu adada faytonculuk yapmaktadır. Aya Nikola bölgesinde Silahtarağa vakfına ait alanda bir gecekondu nun kiracısı olarak yaz-kış yaşamaktadırlar.

⁵⁴ 32 yaşında, yönetmen ve dj. 2009 yılından 2015 yılına kadar Burgazada'da kiracı olarak yaz-kış yaşamıştır. 2015 yılından itibaren Kamboçya'nın Koh Rong adasında bar işletmekte ve yaşamaktadır.

“Buranın yerlisi, kendilerini ‘Burgazadalı’ olarak addeden, ben her ne kadar kendime adalı da desem onlar tarafından hiçbir zaman adalı olarak kabul görmeyeceğim insanlar. Onlar için dışardan gelen, istila eden birisin onun gözünde, bu her zaman böyle olacak. Garip bir şekilde, mal sahibi olmadıkça hem bir gelip geçicilik durumu da var sanki. Yani mülkiyetinin olması her şeyi değiştiriyor. Dolayısıyla burada böyle bir halk faktörü var. Bu ‘Burgazadalılar’, aslında Burgazadalı olmayan ama kendilerini öyle tanımlayan insanlar. ‘Burgazadalı kimdir?’ ya da ‘birinin -bir yerli- olması için ne olması lazım?’ filan, bunlar sorulması gereken sorular. Aslında buradakilerin büyük çoğunluğu 70’lerde, belki daha öncesinde, daha çok gayrimüslim nüfusa yardımcı olarak Erzincan’dan, çok az Dersim’den gelmiş. Yani aslında adaya sonradan gelmiş ama bir şekilde, zamanla belki şaibeli belki legal yollarla mal mülk sahibi olmuş insanlar. Burgazadalı dediğin zaman aklıma gelen ana kitle bu Erzincanlı kitle... Fakat çok eskilerde burada yaşayan bir gayrimüslim nüfus var ama artık bundan bahsedemeyiz.” (Nesrin Ölmez, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Eski adalılar, “ada içinde yaşayan sosyal gruplar kimlerdir?” sorusuna çoğunlukla bildik bir sınıflandırma içinde yer alan, çok kültürlülüğe vurgu yapan cevaplar verdiler. Yahudiler, Rumlar, Aleviler, Ermeniler vs. gibi.

“Adada, Rum ile Türk, Alevi ile Sünni... Böyle kavgalar beş senede bir ya olur ya olmaz. Burası olabildiğince kurtarılmış bölgedir.” (Metin Tüzün, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Eski adalılar tarafından, adaya yeni taşınmış ve kiracı olanların varlığına ilişkin konu, çoğunlukla dışarıdan birilerinin eklemesi ile “ha bir de yeni gelen enteller var” deyip geçiştirildi. Yeni gelenlerin, adada eskiden beri yaşayanlar tarafından tamamıyla benimsendiğini söylemek zordur. Açık bir sorun ya da çatışma ortamının yokluğuna karşın adaya sonradan gelenler çoğunlukla iki kategoride tanımlanmaktadırlar: “yoksul ve enteller”

“Onlar zengin değiller ama sanki biz, onların kendilerini zengin hissetmelerine yarıyormuşuz gibi geliyor. Mesela sizinle ilgili şöyle bir dedikodu yapmışlar: Aylin’le Yunus o kadar yoksul ki, köpeklerine yemek vermiyorlar, o yüzden o da gidip pastanede yiyor. O kadar yoksullar ki gidip metroda müzik yapmak zorunda kalıyorlar. Bu yoksul lafinin altını çizerek kullanıyorlar çünkü bu bizim ‘alternatif’

diye tanımlamaya çalıştığımız yaşam biçimini sınıfsal olarak tanımlıyor. Yaşam tarzını bizi 'öteki' olarak tarif ettiğinde, kendini zengin görüyor. Diğer örnek de şu: Ben burada bir kadından dayak yedim evimin önünde. Kadın, Angie'nin sahibi, bende iki sene filan yaşamış bir köpek Angie. Kadının burada evi var ama burada yaşamıyor, şehirde buluyor köpeği, tedavi ettiriyor, getirip adaya bırakıyor, sahip bulamadığı için. Ben bunu bilmiyordum. İki sene önce filan çok ciddi bir kar zamanı, Angie geldi ve gitmedi. Her şeyi denedim gitmedi, sonra da yerleşti. Bir gün karşı komşum beni tehdit etti: 'bu köpek her sabah havlıyor ve ben buna katlanmak zorunda değilim, ya o köpek gider ya sen gidersin, evinin anahtarı bende var' dedi (...) Kadın adaya yerleşince Angie'yi almasını rica ettim. Bir gün eve geldi ve bana bağırmağa başladı: 'sen bu köpeği zorla buraya getirdin, zorla alıştırdın, ne güzel sokakta yaşıyordu' dedi. Sonra şöyle devam etti: 'Sen yoksulsun, senin yiyecek yemeğin yok, beş kuruşun yok, kendini zengin göstermek için benim köpeğimi besliyorsun, zorla bahçene getirdin, onları kedilere saldırtmaya başladın' 'çıkarmısınız ben bunları dinleyemeyeceğim' dedim. 'Sen beni nasıl kovarsın? Surata bak! Çirkin! Meymenetsiz! Sen beni nasıl kovarsın!'. 'Dışarı' diyorum ve çok sakınım. Sonra kadın bana vurdu. Ben hayatımda ilk defa bir kadından dayak yedim. Polis mi çağırırsam diye düşündüm, sonra 'polis de aynı, uğraşılmaz' dedim, vazgeçtim ve kadın bütün yol boyunca bağıra bağıra "sen yoksulsun, sen çirkinsin, bu adada herkes senin ne iğrenç bir insan olduğunu biliyor, bu köpek senin neyini seviyor ben anlamıyorum' diye bağıra bağıra inletiyor mahalleyi, herkes camda. 'Bahçenin kapısını bir daha açık görürsem seni bu adadan attırıcım!' diye bağırdı en son, gitti. Sonra gitmiş komşumdan ev sahibimin telefonunu almaya çalışmış. İşte bence hikâye tamamen şu: 'benim burada mülküm var, bahçeli evim var, ben eski adalıyım. Sen adalı değilsin!'" (Sedef Özge⁵⁵, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

"Bazen 'çapulcular geldi' filan diyorlar onlar için, 'paraları yoktur onların filan' diyorlar, asıl mesele bu yani. Parayla ölçüyorlar. Toplum böyle oldu yani. Dört senedir esnafım ama hiç alışamadık birbirimize, hiçbiri de benden değil. Bana da kızıyorlar destek çıkıyorum, kolluyorum diye ama hayır, insanlar buraya gelecek, bu görgü de değişecek. Buranın insanı buradan çıkmayınca da kapalı kalıyor, ancak dışardan bir şey gelince özeniyoruz, gıpta ediyoruz. Burada yaşayanların birçoğu adanın sınırları kadar görüyor." (Tuğrul Sırma, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

⁵⁵ 43 yaşında, çevirmen ve fotoğrafçı. 2012 yılından beri Burgazada yaz-kış yaşamaktadır. Adada gecekonduda kiracıdır.

Burada çoğunluğu 2001 krizinden sonra adaya yerleşmiş olan prekaryadan bahsedilmektedir. Bu gruba en çok yakıştırılan iki sıfat, ‘yoksul’ ve ‘entel’ sıfatları gelenlerin prekaryalıklarına ve adaya gelirken sahip oldukları fikri sermayeye işaret etmektedir. Dolayısıyla ‘entel’ sıfatının yoksullukla beraber anılıyor olmasında, kendilerinin sahip olmadığı türden bir sermayeyi sahip oldukları üzerinden (mülk, iş, para gibi) eşitleme arzusunun etkin olduğu söylenebilir. Aynı nostaljik ada anlatısının ada içinde belli bir kesimin daha çok dilinde olması gibi, yeni gelenlere dönük ‘yoksul enteller’ ya da ‘çapulcular’ tanımlamaları da bir şekilde sınıfsal referanslara dayanmaktadır.

4.2. YAZ ADASI - KIŞ ADASI

Kulüp, daha önce de belirtildiği gibi adada, yazlıkçı–kışlıkçı ayrımını ve buna bağlı olarak gelişen sınıf ayrımını görünür kılmaktadır. Adanın yazlıkçısının adayla kurduğu ilişkinin ve kendisine “adalıyım” demesinin elbette pek çok incelemeye değer tarafı vardır. Yazlıkçının tarifini adaya 2006’da taşınmış olan Yunus Emre Aydın⁵⁶ şu şekilde yapmaktadır:

“Yazlıkçı, adada en çok onun hakkı olduğunu düşünür. Yazın birden bire değişir ada yazlıkçılar gelince. Gelir sinek yapıyor diye ağaçları keser, manzaramı kapatıyor diye keser. Hayvanlardan rahatsız olur, şikâyet eder. Yazlıkçı böyle bir şey.” (Nisan 2016, kişisel görüşme)

Çocukluğundan beri adada yazlıkçı olan ancak son 2 yıldır yaz-kış yaşamaya karar veren Senem Çelik kulübe üye olma ve olmama üzerinden gelişen sınıf ilişkilerini kendi deneyimleri üzerinden ortaya koymaktadır. Burada belki de en önemli sosyo-mekânsal gözlem, kulüptekilerin ada mekânıyla kurdukları ilişkinin iskele-ev-kulüp üçgeninin dışına çıkmıyor olmasıdır.

⁵⁶ 33 yaşında, fotoğrafçı ve müzisyen. 2006 yılından beri Burgazada’da yaz-kış yaşamaktadır. Adada gecekonduda kiracıdır.

“Kulüpten bazı arkadaşlarımın, İndos Bar’a ya da denize girmeye Altı Numara’ya, Marta’ya gittiğim söylediğimde şaşırıp ne işin var orda dediklerini biliyorum mesela. Adada, evinden iskeleye ya da kulübe giderek yaşayan insanlar var, o çizgiden çıkmayan ve bence onlar ‘adalı’ değiller ama kendilerini ‘adalı’ görüyorlar. Burgazada’da doğup büyüüp, çocuğuna burada bakmış büyütmiş, şimdi ellilerinde olan ve geçen seneye kadar Marta koyuna adını atmamış tanıdığım var. İnsan gençliğinde Marta’ya hiç gitmez mi yahu? Ben iki sene önce onu Marta’ya götürdüm de şimdi artık Hristos’a da çıkıyor, adanın her yerine gidiyor. Ben eminim ki, ‘adanın tepesine çıktınız mı?’, ‘Marta’ya gittiniz mi?’ diye anket yapsalar bizim kulüpteki insanlara, çok azı yapmıştır bunları. Ada içinde sadece belirli insan tipleriyle takılan insanlar bunlar. Mesela Musevilerin hepsi öyle. Museviler sadece kendileriyle görüşüyorlar. Zaten bir kulüpleri var, ayrıca altı sinagog üstü yetim çocuklar için yapılmış bir etkinlik yerleri var. Oralarda takılıyorlar sadece. Benim mesela sadece bir tane Musevi arkadaşım var. O da aykırı bir tip” (Senem Çelik⁵⁷, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Adaya 2012’de taşınmış olan Sedef Özge adadaki yazlık nüfusun ada içi ekonomide ve buna bağlı gelişen sosyal ilişkilerde en önemli belirleyici olduğunu belirtmiştir. Özellikle ileride daha detaylı olarak bahsedeceğim, adaya sonradan gelenlerin ada içi hiyerarşideki en alttaki konumlarını bu ilişkiler dâhilinde açıklamaktadır:

“Konuyu ekonomiye getireyim. Yazlıkçı olabilirdik ve gene dışardan gelmiş olurduk, yazlıkçıların bizden çok farkı yok. Fakat çoğunun ekonomik gücü var ve onların adalılarla karşılıklı ilişkisini o ekonomik güç de belirliyor. Bizim öyle bir şeyimiz yok. Biz anca kışın bakkallar sinek avlarken bakkaldan alışveriş yaptığımızda fark ediyorlar varlığımızı. Tüketmüyoruz etmüyoruz. Şezlong kiralamıyoruz mesela yani.” (Sedef Özge, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Adanın yazın büründüğü karakter bambaşkadır. ‘Dışarıdan gelen’ fakat ada içinde ekonomik bir faaliyet yürütmeyenler, yaz mevsiminde artan ada nüfusu içinde neredeyse görünmez olurlar. Kendilerini ada içinde tanımlamak için kullandıkları sıfatlardan bir tanesi ‘kışlıkçı’dır. Adanın hem yakın hem uzak olma durumunun kışlıkçılar için taşıdığı anlam ile yazlıkçılar için taşıdığı anlam bütünüyle farklıdır. Yazlıkçılar için ‘ada’, sadece

⁵⁷ 34 yaşında, çalışmıyor. Çocukluğundan beri Burgazada’da yazlıkçısıdır. Son yıllarda yaz-kış adada yaşamaktadır. Adada mülk sahibidir.

yaz mevsimlerinde var olan ve şehirle olan ilişkinin kesintiye uğramadan devam edebilmesini sağlayan bir ikincil mekândır. ‘Kışlıkçılar’ içinse şehirle kurulan kontrollü bir ilişki dâhilinde yeni türden bir yaşamın kurulmaya çalışıldığı ‘ana’ ve ‘birincil’ mekândır.

“O kesim için lüks denebilir yazlık ev. Kışlık ev çünkü üç ay kapatılıyor, üstü örtülüyor eşyaların ve buraya geçiliyor. O yüzden ada lüks. Yazlık ve ikinci ev çünkü. Ama eşler veya çocuklar İstanbul’a gitmeye devam ediyor iş için. O yüzden de hem yakın hem uzak olması güzel bir şey. Bir saatlik yolculukla yazlık bir yere geliyorsun. Kışın kimse gelmez. Çok eskiden bakkal bile açık değildi kışın. İn cin top oynardı.” (Senem Çelik, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Yaz mevsimi yani sezon, yaz - kış adada yaşayan esnaf için de yazlıkçılar için de büyük önem taşır. ‘Sezon’ iki sınıf arasındaki ilişkiyi güncel ve dinamik tutmaktadır.

“Yazlıkçılara göre ada, burada çalışanların onlara hizmet ettiği bir yer. Onları pek de adalı görmüyorlar aslında... Yaz - kış burada yaşıyor olmalarına rağmen, sayfiyecilerin ihtiyaçlarını gidermek için varlarmış gibi sadece... Bir yandan bunun gerçeklik payı da yok değil. Gerçekte sayfiyeciler olmasa burada olmayacaklardı. ‘Ada çok güzel adaya gideyim de orada yaşayayım’ diye gelmediler sonuçta... Biz öyle geldik.” (Ali Keşgin⁵⁸, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Adaya dışarıdan gelmiş olmanın bir statü problemi yarattığı açıktır. Ancak dışarıdan gelenler özellikle 2001 krizi sonrası adaya taşınmış olanlar, 12 ay adada kalan ve çoğunlukla gecekondü sahiplerinin kiracısı olan insanlardır. Muhtar Mustafa Biçer’in verdiği bilgilere göre, yazları 7000’i bulan ada nüfusu, kış mevsiminde 600’e kadar düşer. 600 kişinin 300’ünü Erzincanlı Aleviler oluşturmaktadır. Bu nüfusun büyük kısmı esnaf olarak faaliyetlerine kışın da devam etmektedirler. Kış aylarında adada birçok ev boş olarak durur. Gelir düzeyi yüksek olanlar kışın evlerini kiralamaktansa boş durmasını tercih ederler. Gelir düzeyi görece daha düşük olanlar ise çoğunlukla gecekondü olmak üzere evlerini sadece sezonluk kiralamaya yönelmektedir. Bu, adada kendine yer edinmeye

⁵⁸49 yaşında, fotoğrafçılık ve çeşitli el-ışi tasarımlar yapmaktadır. Taksim(96-96), Cihangir(96-98), Galata(98-2000) ve Tophane(2000-2005)’den sonra Burgazada’ya taşınmıştır. 2006’dan beri Burgazada’da yaz-kış yaşamaktadır. Adada gecekondüda kiracıdır.

çalışan ve mülk sahibi olmayanların varlığını hem tehdit eden hem de bu nüfusu sayısal olarak kontrol altında tutan bir etkidir. Adada çalışmıyor olmaya rağmen yaz - kış kalıyor olmak, aslında hem ada içinde ekonomik ilişkilere bağlı olarak gelişen sosyalliğe hem de şehre karşı bir karşıtlığı gerektirmektedir.

“Bence yazlıkların kirası çok belirleyici. Yazlıkçılar buraya İstanbul’dan kaçmak için gelmiyorlar. Eskiden olmayıp şimdi olan şu var: ‘hayır kardeşim senelik vermeyeceğim evimi yazlık vereceğim’ diyebiliyorlar. O yüzden bizim tutabileceğimiz az ev var. Bir yaz bir fiyata veriyor birine, bir sonraki yaz çat diye yepyeni fiyattan veriyor, oysa oturunca her sene %10 zam yapabilecek ancak.” (Sedef Özge, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Ben ilkokul döneminde yazlıkçı olarak geldim ailemle. Ailemleyken hep yazlıkçıydık ve o dönemler yaz boyunca hiç şehre inmezdim ben, kışın şehre dönüşlerde hep ağlardım. Sonra sonra ben yaz kış yaşamaya başladım. Şehirdeki insanlar bir şekilde burada adada yaz kış kalabileceğini anlamıyorlar, mesela İstanbul’da bulabilecekleri şeyleri adada bulamayacaklarını düşünüyorlar, doktor, eczane vs. Güvende hissetmiyorlar.” (Senem Çelik, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

‘Güvenlik’ duygusunun üst ve orta sınıflara ait daha belirleyici bir mekanizma olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla adada yaşama kararı modern dünyaya ait sınıf ilişkilerine dair bir reddi içerir. Adanın anakaradan kopukluğuna bağlı olarak, bir takım sağlık ve ulaşım hizmetlerinden yoksunluğu, burayı kendisi için sürekli bir yaşamın mekânı haline getirenleri doğal bir seçilime tâbi tutar. Ada içindeki sosyal yapıyı özgün kılan unsurlardan biri de, adada yaşama seçiminin daha çok adanın kendisi tarafından yönlendirilmiş olmasıdır.

“Adada herkes yaşayamaz bence. Ben yaşayamam mesela... Ada orada yaşayabilecekleri kendi seçiyor. Ada herkesi kabul etmez.” (Ayşe Cansu Çoban, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

4.3. KÖY MÜ ŞEHİR Mİ?

Bu sorunun muhatabı daha çok adanın yazını da kışını da yaşayan insanlardır. Neticede böyle bir soruya cevap verebilmek için burayı birincil dereceden mesken edinmiş olmak önemlidir. Üst sınıflar için, ‘ada köy müdür şehir midir?’ sorusu manâsızdır. Çünkü ortada böyle bir ikilik yoktur. Şehre ait her şey adaya taşınır. Yazlık ve lüks tüketim, şehrin bir parçası olarak ‘sayfiye’ formatında mekânda yeniden kurgulanır. Burada köy ya şehir arasındaki dinamik, sadece yazları geçerli olan mekânsal ve sosyal bir uyuma denk düşer. Ancak bu uyum yazlık mekânın ‘ada’ olmasından ötürü kimi zaman sekteye uğrayabilir. Yazlıkçılar için burayı kışın zor zamanlarında yaşanılmaz kılan nedenlerden biri de budur. Kış adası, kendisini burjuvaziye karşı doğal olarak korumaktadır.

“Bu ada ne köy ne kenttir. Akşamüstü saat beşten sonra devlet yoktur burada. Kent olabilmesi için sağlık hizmeti olması lazım, o da mevcut değil. Sağlık hizmeti olmaması büyük sıkıntı ben by-passlıyım. Geçen ay bir kriz geçirdim ve burada müdahale edemediler. İstanbul’a götürüldüm mecburen. Motor biraz geç kalsa ölecektim. Bunu bile bile de buraya geliyorum. Öleceksem burada öleyim.” (Metin Tüzün, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Çocukluğunun bir kısmını adada geçiren Oya Sırma’nın adadan ayrılış hikâyesi, sonradan adadaki varlığını yazlıkçı olarak sürdürmesi, adayla kurduğu ilişkinin de değişimine neden olmuştur. Başlangıçta adanın ne köye ne de şehre benzediğini söylerken, daha sonraki değerlendirmesi eski adaya ait bir nostaljiyi geri çağırmakta; yeni adaya ise sitem etmektedir:

“Ben ’65’ten beri buradayım. İlkokulu da 4.sınıfa kadar okudum sonra İstanbul’da ev aldık. Bu arada ilkokul da yatılı o zamanlar ve kalabalık tabii şimdiki gibi değil. Benim annem adalı, yani 10 - 12 yaşındayken dedemin tayini buraya çıkınca geliyorlar. Dedem buranın ilk öğretmenlerinden. Burada sonra arsa alıyor, ev yapıyor ve kalıyor. Annem de işte okuldu, çalışma hayatıydı derken adada yaşıyorlar. Bizim adadan inmemizin tek sebebi okul. Çünkü sırf ilkokul var burada ve o zamanlar ilkokul ayrı ortaokul ayrı tabii şimdiki gibi değil. Heybeliada’da, Büyükkada’da vardı ortaokul ama kışın misal kar olur fırtına olur vapur çalışmaz filan, bunun gibi nedenlerden anakaraya gittik okumaya. Burayla bağım kopmadı ama. Burası şehre göre çok sakin tabii, İstanbul artık aldı başını gidiyor, trafiği,

kalabalığı... Burada daha doğanın içindesin. Burası ne şehir gibi ne köy gibi, kasaba gibi diyelim. Zaten eskiden de balıkçı kasabası derlermiş (...) Şimdi köy gibi oldu ama eskiden daha kalabalıktı, şimdi kışın köyden bile daha az kalabalık. 7000 - 8000 nüfus olduğu oluyordu kışın burada eskiden. İki üç tane fırın, kasap, manav. Her evde insan vardı filan. Yani yaşamsal olarak hiç köy gibi değil, çok daha moderndi. Yazı kışı şehir gibiydi. Rahmetli annem 'burası' derdi, 'İstanbul'un Paris'i'. O zamanlar kendilerine elbise dikerler, çıkarlar piyasaya. O zaman böyle dakika başı oturacak yer yok, meşhur bir pastane var, Savoy Pastanesi'nden daha eski bir pastane var. İndos tarafında bir gazino varmış, Cennet Gazinosu vardı, millet de böyle tur atarmış. Çalışmaya İstanbul'a gidenler de vardı ama çoğu gene burada esnaf, balıkçıydılar. 80 ihtilâline kadar böyleydi, Rumlar filan çok vardı. Yani 80 ihtilalinden sonra ada bitti diyebilirim." (Oya Sırma, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

'Sonradan gelenler' kategorisinde yer alan ve 12 ayını adada geçirenler için "köy mü şehir mi?" sorusu çok temel yaşamsal bir sorun olarak karşılık bulmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi yaz-kış adada, ada içi bir ekonomik faaliyetten bağımsız olarak yaşamak ada mekânıyla başka türden bir ilişkinin kurulmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu kategoride yer alanlar, çoğunlukla *free-lance* çalışan, esnek çalışma saatlerine sahip olan ya da çalışmayan insanlardır. Azınlık olsalar da sabah 9 akşam 6 mesaisine tâbi bir grup insanın da bu grup içerisinde yer aldığını belirtmek gerekir. Burada belirleyici olan şehir-ada karşıtlığındaki 'ada'nın ya da 'şehir'in dozajının kişinin kendi seçimine bağlı olarak ayarlanabilir olmasıdır.

"Biz şehirle kırsal arasında arafta kaldık. O yüzden kırsala gitmeyi düşünüyoruz. Ama bazı her ikisini de denemiş insanlar adayı tercih ettiler." (Yunus Emre Aydın, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Sedef Özge'nin hikâyesi ada, şehir ve köy deneyimlerine ait önemli tespitler içermektedir. Sedef'in bu üçlü içinde kendini konumlandırma hâli, hem şehre hem de köye, başka bir deyişle modernite ve geleneksele ait olanın reddi olarak ortaya çıkmaktadır. Ada, mekânsal olarak bu hâlin tekil ve kimi zaman topluluk düzeyine varan biçimlerde inşa edilebildiği bir yer olarak anlam kazanır:

“Aslında Ankaralıyım ve üniversite için gelmişim İstanbul’a. 98’de yüksek lisansımı bitirdikten sonra Olimpos’un üstünde bir köye yerleştim. İki sene ful, sonra gitmeli gelmeli orada yaşadım beş sene. 2000’de tekrar İstanbul’a döndüm ve adaya 2012’de geldim. O zamana kadar tekrar İstanbullu olmuştum aslında. Zaten dönme sebebim, köydeki o yalıtılmışlık halinin bir yerden sonra fazla gelmesiydi ama adaya taşınınca, yeniden fiziksel bir yaşam sürme hâline tekrar adapte olmam gerekti. O ilk seneyi ben öyle görüyorum. Fiziksel yaşamın hiçbir karşılığı yok şehirde. Mesela Olimpos’tayken evde su yoktu, çeşmeden her gün kovalarla su taşıyordum, çamaşırı bulaşığı leğende yıkıyordum, musluk yoktu evde. Şimdi tamam burada musluk, çamaşır makinası filan var ama gene de bahçeyle uğraşmak var, yük taşımak var, odun kırmak gibi şeyler var. Buna çok alışık olmama rağmen tekrar adapte olmam bayağı sürdü İstanbul’dan sonra. Gene o aynı yalıtılmışlık hali. Yani tekrar sudan çıkmış balığa döndüm (...) İlk geldiğimde yaz zamanı çok güzeldi. Sonra kış geldi, buz gibi, kimse yok, bir anda bambaşka. İşte vapurdan in, çok soğuk, eve koş, koşarken kazandığın vücut ısıyla sobayı yak, yandı yandı, yanmadı bir anda dünyanın en korkunç olayı olmuş gibi beş dakika atıyor sobanın yanması filan... O bir sene içinde ben bir de plazada çalışıyordum ama gene buraya gelip bahçe yapıyordum. Mesela bir gün öğle yemeğinde oturuyorduk ‘aa Burgazada mı, biz oraya hafta sonu teknemizle geliyoruz’ dediler. Bayağı şizofrenik bir ortamdı ki çok düzgün bir şirkette çalışıyordum. Sonra ben dedim tamam işi bırakıyorum, yani bu hayatsa dibine kadar bu hayat. Bir süre de o işsizlik psikolojisi, bu kararı sorgulama durumu da oldu. Sonra o fiziksel hayata da alıştım ve her şey yerli yerine oturdu.” (Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Ada’nın yalıtılmışlığı, ne köydeki, ne de kentteki gibi bir yalıtılmışlığa benzemektedir. Bu, adanın aynı anda sahip olduğu iki özelliği tekrar hatırlatır: içe kapalı ve dışa açık olma halleri. Yine adaya 2000’lerde taşınmış olan Nesrin Ölmez bunu tersine çevirerek, açıklık ya da kapalılık durumlarının ‘ada’ gibi bir mekânda seçime bağlı olarak dönüşebileceği ipucunu da vermektedir:

“Bence tam tersi: içe açıklık dışa kapalılık. Hem kendimle, hem adayla, hem adadaki insanlarla ilişkimi düşünürsem böyle evet.” (Nesrin Ölmez, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Ada, bu türden bir ikiliğe ve bu ikiliği ters yüz etmeye uygundur. Dolayısıyla köyde ya da şehirde olmaya bağlı kapalılık ve açıklıklar adada çok daha özel halleriyle hissedilmektedir.

“Orası (Olimpos) bir köydü. Ki bence burası da bir köy, ahlaki olarak, insan ilişkileri olarak, kapalılık olarak gerçekten bir köy gibi davranıyor herkes. Ama o köyle bu köyün şöyle bir farkı var, burada yalıtılmışlığının dozajını kendin ayarlayabiliyorsun. Yani mesela Olimpos’taki köyde kış geldiğinde, dokuz gün boyunca yağmurda başımı evden çıkaramıyordum, bir süre sonra kahvaltıda makarna yemeye başlıyordum çünkü bir saat yürümen gerekiyor bakkala. Burada öyle değil tabi. Bakkal yirmi dakika, şehir git gel iki saat filan. Yani benim için gerçekten çok başa çıkılabilir bir mesafe, o yüzden tercih meselesi diye bakıyorum.” (Sedef Özge, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Yalıtılmışlığın dozajını ayarlamak” ifadesi ile adada yaşamın bir şekilde bir tercihe dayalı olması Sedef’in ada anlatısında öne çıkmaktadır. Burada, adada her kişinin kendi koşullarına uygun bir yaşamı seçme seçenekleri olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ancak elbette bu seçimler adanın kendi sınırlarının dâhilinde şekillendirilmektedir. Hem yakın hem uzak olmak, köy ve şehir olma halleriyle birleşmekte; bir anlamda seçimi kişinin kendisine bırakmaktadır.

“Mesela köydeyken paket program almak gibiydi: ‘sen eğer köyde, bu kadar güzel ağaçların, bitkilerin, denizin, ortamın içinde yaşamak, bunun karşılığında şundan şundan vazgeçeceksin!’ Burada paket program almıyorsun. Burada yaşam biçimini bir şekilde istediğin gibi ayarlayabiliyorsun, mesela odun sobasıyla değil de doğal gazla ısınan bir ev tutabilirsin, orada öyle bir şey yok. Ya da bahçıvan tutabilirsin mesela. Hani ben tutmadım ama bir takım şeylerin etrafından dolaşma olasılığı var burada. Yani bazı şeyleri zorunluluktan değil de tercih ettiğim için yapıyor olma fikri iyi geliyor. Şehirde olduğu kadar olmasa da, şu adada da ben şunu söyleyebilirim: benim tercih ettiğim için bahçem var, ben tercih ettiğim için böyle bir hayat yaşıyorum, bu yüzden hayvanlarım var vs. Bu adada da herkes aynı şekilde yaşamıyor. Tabi köyde de herkes aynı şekilde yaşamıyor. Ama neticede herkesin aynı yerden alış veriş etmesi, her gün yaklaşık olarak aynı şeyleri yapması gerekiyordu. Burada hayat çoktan seçmeli. Şehirde yaşayan biri baktığında, bir sürü zorunluluğu olduğunu görür, mesela gece istediğin saatte eve dönemezsin, her durumda şehre gitmen en az bir saat filan. Ama mesela her gün kulübe takılan bir insan da olabilirsin ya da deniz taksiiyle işe gidip gelen bir insan olabilirsin.” (Sedef Özge, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Şehre karşıtlık temelinde tüm kırsıkçılar uzlaşmaktadırlar. Modern şehrin yabancılaştırıcılığına karşın ada, mevsimlerin, mesafelerin yeniden fark edilir hale geldiği,

öte yandan kentle ilişkinin kişinin kendi kontrolü dahilinde dinamik kalabildiği yeni bir yerdir.

“Şehirle kıyasladığında ada, mesela mevsimleri görebildiğin, gün doğumu gün batımı gibi aslında yaşamsal, hayvanların ağaçların olduğu, ayağının yere bastığı, seni dünyayla bağlayan o ritme yakın bir yer. Şehirde mevsimlerin ne geldiğini ne gittiğini anlamıyorsun ve aslında insana ait olmayan, arabası, kalabalığı, trafiği, dikkatini dağıtan bir sürü şey var. Dolayısıyla burada olmak, insanı doğasına yaklaştırıyor, aklını da temizliyor, daha görünür kılıyor duygularını, ihtiyaçlarını. Şehir tüm bunları dışlayan ve kendi kozmosunu yaratan bir yer, dolayısıyla insana ait olmayan bir sürü şey var aslında. Bütün bunlar da bir şekilde seni kendine yabancılaştırıyor. Hayatına giren çıkan bir sürü insan var mesela, kafanı bulandıran milyon tane şey var, bu da seni kendinden uzaklaştırıyor bence. Oysa burada, bu coğrafyanın, bu adanın kendisi sana kendine yaklaşmanın yolunu açıyor, sana izin veriyor (...) Şehir yabancılaşmayla eşleşiyorsa, ada doğaya, kendime yaklaştığım, kendimi tanıdığım yer oldu diyebilirim. Yani bir yakınlaşma var ama uzaklaşarak yakınlaşma var sanki... Adada, kavramsal olanla mekânsal olan şeyler ayrışmıyor şehirde olduğu gibi. Burada bir uyumdan bahsedebiliriz, kendi doğanla, dünyayla olan ilişkisinde... Ve benim burada çevremde olan tipler de daha uyumlu, kendini daha iyi tanıyan, ihtiyaçlarını bilen insanlar.” (Nesrin Ölmez, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Anadolu'dan göçenler için, adanın köy olma hali, geldikleri yeri hatırlattığı ölçüde öne çıkarken; şehir olma hali, barındırdığı farklarla yani farklılıklara açık olma haliyle öne çıkmaktadır.

“Adayla köy benim için aynı derecede. Köy gibi ama tabi burada her çeşit insan var. Alevisi, Kürdü, Rumu, Almanı...” (Fatma Doğan, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Ailesi 1984 yılında adaya yerleştğinde 7,5 aylık olan ve tüm hayatını adada geçirmiş olan Tolga Demir⁵⁹ için ada, ‘memleket’ tanımı içinde ve şehre karşıtlık üzerinden kurulmaktadır:

“Ben hayatımı adada sürdürmek istiyorum. Burada gömülmek istiyorum. Benim toprağım, köyüm burası. İstanbul’la hiç alakamız yok, yakın ama uzağız. Burayı köy gibi görüyorum.” (Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Tolga Demir, şehri ve şehre ait yaşamı adaya dönük bir tehdit olarak algılamakta ve buna karşıt olarak adanın ‘köy’ olabilme potansiyeline vurgu yapmaktadır. Tüketime yaslanan ekonomik ilişkilerin üretime dönüştürülmesi gerektiğine dikkat çekerken, şehirli ve köylü olmaya dair mekânsal çelişkiyi, şehirle hiç ilişki kurmasa dahi ada içindeki bölünmüşlüğü ile yaşamaktadır:

“Ada insanı şehir insanına ayak uydurdu. Biz burada yazlıkçıya hizmet eden bir toplum olduk. Yazlıkçılar gelir burada keyif yaparlar biz de onlara hizmet ederiz. Böyle bir ortam burası. Üretim kısıtlı, üretecek alan var aslında, ama kullanmıyoruz. Bu sakıncalı bir durum, dışarıya bağımlıyız. Kendimize bir şeyler üretmemiz lazım. Ben ineklerle bu konuda bir adım attım. Bunu yapmak bana çok iyi geliyor ama bir türlü sistemimi oturtamıyorum. Apartmanda oturuyorum, köpeklerim var onlar bir yerde, ineklerim bir yerde. Bu dağınıklık beni biraz yoruyor. Hayvanlarımı bir araya toplayabileceğim daha rahat, üretebileceğim bir yere geçme isteğim var. Aya Nikola’daki gecekonduyu bu yüzden kiraladık. Ben de yoruldum artık. Dayanabilirsem ileride böyle bir şey yapmaya çalışacağım.” (Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Adanın köy ya da şehir olma hallerinden bambaşka bir karaktere sahip olduğu, bu nedenle burada yaşayan insanların ne köylü ne de kentli kategorisi içinde değerlendirilemeyeceği açıktır. Ada, kendi başına bir mekânsal bütündür. Adalı da bu türden bir bütünlükle ilişki dâhilinde kendini inşa eden başka bir toplumsal kategori olarak düşünülmelidir. Adanın,

⁵⁹ 32 yaşında, adada sütçülük yapmakta ve yaz-kış yaşamaktadır. Ailesinin 1980’li yıllarda Sivas’tan İstanbul’a göçünü “terör olaylarının artması” ile ilişkilendirmektedir. Adada ailesine ait tapusu olmayan bir gecekondu ve eşine ait tapulu bir apartman daireleri vardır.

bir tür özerkliğe sahip olmasının yanında, şehrin ya da köyün pratiklerini aynı mekânda içerebilme potansiyeli taşıması, onun başka bir mekânsal kategori olarak düşünülmesini gerektirmektedir. Burgazada metropole olan yakınlığı ve onunla kurduğu güncel ilişki nedeniyle ondan bağımsız düşünülemez. Adalının⁶⁰ adayı tahayyül etme biçiminde güncel olana ve şehre dönük bir karşıtlık inşa edilmektedir.

Erzincanlı bir ailenin çocuğu olarak, adada doğmuş büyümüş olan Güney Bakır⁶¹ için şehir ve şehrin sembolize halleri açık bir şekilde ‘kötülük’ olarak tanımlanmaktadır. Şehirle karşılaşması yazlıkçılarla (“zenginlerle”) kurduğu ilişkide belirlemektedir:

“Şehir insanı kötüleştiren bir şey. Şehirde durmak için kötü olmak lazım. Çünkü bütün herkes kötü. Siz şu an kadın halinizle bir ara sokağa, karanlık bölgelere giremiyorsunuz. Ne bileyim bir çocuk oralarda gezemez. Yani çocuğunu dışarı salamazsın oralarda. Bir köpeğin peşinde koşamaz, bir araba çıkar vurur gider arkasına bakmaz. Yani böyle kötülükleri var... Çocuğumu şehirde büyütmek istemem... Bakacak görececek hep kötü örnekler var, kötü olacak yani. Mesela ben ufakken yazlıkçı çocuklar vardı çok zenginler, hepsinde akülü arabalar var. Biz çocukken bile örgütlendik dedik hadi tahtadan arabalar yapalım beş altı kişi. Bir güzel arabalar çıkardık. İşte Pazar tekerleğinden yapıyoruz, tahtadan ne bileyim arkada rüzgârlığı falan filan onlarla çarşıya indiğimizde o akülü arabası olan çocuklar hemen onları bırakıp bizi de gezdir derlerdi. Baba bende böyle istiyorum falan...” (Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Kentle kurulan ilişkinin mevsimsel olarak dönüşümü yersel bir aidiyet olarak ‘adallılık’ kimliğinin inşasında önemli bir yer edinmektedir. Ada, idari ve siyasal bir bütünde kente tabi kılınmış olmasına karşın, tek başına özerk bir bütün olarak adalının yaşamsal faaliyetlerinde içkinleşmiştir. Yaz-kış adada yaşayan kişi, adanın fiziki ve sosyal dönüşümlerine tanıklığı ve tecrübesine dayanarak adaya ‘daha çok’ sahip kişidir. Aynı

⁶⁰ Burada ‘adalı’ tanımı, mevsimsel olarak göçe tabi olmayan (yazlıkçı olmayan) sürekli olarak adada yaşayan insanları kapsamaktadır.

⁶¹ 22 yaşında, adada yaz-kış ikamet etmekte ve geçimini faytonculukla sağlamaktadır. İlk olarak dedesi Erzincan’dan adaya 50’li yıllarda çalışma amacıyla gelmiştir. Ailesi üç kuşaktır adada yaşamaktadır. Aya Nikola bölgesinde Silahtarağa vakfına ait arazi üzerinde tapusu olmayan kendilerine ait bir gecekonuda eşi ve ailesiyle beraber yaşamaktadır.

şekilde ‘eski adalı’ adanın geçmişine sahip kişi olarak, adalılık temelinde inşa edilen kimlikte hiyerarşik olarak üstündür.

Sınıfsal ve sosyal kimlikler, ada temelinde kurulmuş olan kimliklerin altında okunurluk kazanır. Örneğin ‘yazlıkçı’ çoğunlukla üst ve orta sınıfları tariflerken, ‘kışıkçı’ hizmet sınıfı ve kentte tutunamamış olan kent işçilerini kapsayan alt sınıflar olarak belirginleşir. Ancak salt tercihe bağlı olarak adada kışın da yaşamakta olan nüfus son yıllarda giderek artmaktadır. Bunda kentsel hizmetlerin giderek daha kolay ulaşılabilir olmasının etkisi büyüktür. Doğalgaz, deniz taksi, elektrikli araçlar ile ada kentsel olana giderek daha entegre hale gelmektedir. Bu da adayı, kent içindeki keşmekeşe karşıt olarak sakin bir yaşam “seçeneği” olarak belirginleştirmektedir.

4.4. ADAYA GİDEN YOL: BİR MÜŞTEREK MEKÂN OLARAK ‘ADA VAPURU’

Ada, onu biricik hale getiren ‘uzaklık’ olmaksızın mekânlaşamaz; sadece bir tahayyül nesnesi olarak kalır. Adanın mekânlaşması onun deneyimi ile mümkündür. ‘Uzak’ olan adaya doğru ‘yolculuk’ etme hali tahayyülü mümkün kılar. ‘Ada’ uzaklığın aşıldığı yolculukla beraber düşünülmesi gereken bir ütopya mekânıdır. Kentle olan ikili ilişkide, ütöpik olan, yolculuğun içinde var olur.

“Ada vapuru şehirden kurtuluş... Böyle bir bindim mi 15 milyonu arkada bıraktığımı hissedip bir rahatlıyorum böyle bir gevşiyorum. Ondan sonra böyle ulan okunacak şeyler vardı galiba deyip varsa bir şeyler okuyorum yoksa denizi seyrediyorum. Ondan sonra vapurdan inince bir daha rahatlıyorum, eve gidince bir daha rahatlıyorum. Öyle bir şey...” (Yücel Sönmez⁶², Mayıs 2015, kişisel görüşme)

Aktarılanlar, sadece adada yaşamaktan ileri gelen ve her gün tekrar eden gündelik bir pratiği değil, bir hayat seçimini de ifade etmektedir. Şehirden adaya doğru yapılan yolculuk adaya taşınma kararının kendisiyle başlamıştır. Neticede ada ‘uzak’tır. Bu

⁶² 36 yaşında, gazeteci. 2004 yılından beri yaz-kış Burgazada’da yaşamaktadır. Gecekonuda kiracıdır.

uzaklık, şehre karşı ve şehrin içinde konumlanmanın yepyeni bir halidir. Kendilerini şehirle kurdukları güncel ilişki içinde “ada tayfası” olarak adlandıran ‘yeni adalılar’ın, burada kavramsallaştırdığımız haliyle ‘yeni kentliler’in, mekânla kurdukları ilişkide aramakta oldukları şeyin bir tür aidiyet olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim adaya giden yol, kademeli olarak ‘ev’e yaklaşmakta, aidiyet giderek artmaktadır. Burada vapur mekânı, ada-kent ikiliğinde aidiyet temelli bir anlam ve gerçeklik kazanmaktadır.

“Adayla şehri birbirine bağlayan bir şey. Bağlıyor ayırıyor ama daha çok buluşturuyor gibi geliyor. Sanki buradan gidiyorsun şehre ama daha çok dönmek için kullanıyorsun gibi geliyor bana. Mekânsal olarak da başka böyle toplu taşıma araçlarından çok çok farklı yani. Başka bir şeye benzemiyor yani otobüse ya da başka bir yerden giden bir motora bir vapura falan benzemiyor. Çok karakteristik. İçindeki insanlarla birlikte. Adaya gelip giden insanlar, adaya gzmeye gelen insanlar... Curcuna... Kışın çok güzel mesela. Ada vapuru adanın bir parçası gibi geliyor bana. Eli kolu gibi ya da çocuğu gibi. Yazın daha canlı daha kalabalık. Ada gibi... Kışın da aynı ada gibi sessiz... Tamamen yerliler kalıyor, yani yerliler yolculuk ediyor. Öyle herkes herkesi tanıyor vapurda tanımayan tanışıyor. Adanın parçası bir şekilde... Ben de şey oluyor mesela vapura bindim anda kendimi evde hissetme hali oluyor Kabataş’ta evime girmişim, salonuma girmişim gibi.” (Gülçin Kocabuğa⁶³, Mayıs 2015, kişisel görüşme)

“Vapura bindiğimde çok mutlu oluyorum. İnsanlara gülümsediğimde, şimdi buraya otururken sana gülümsediğimde... Çok tatlı bir kız ve onun karşısına oturuyorum ve kelek bir şey olmayacak, biliyorum. O his. Şimdi vapur sanki ev gibi geliyor bana. Vapurda ayakkabılarımı çıkarıp uyuyabiliyorum, makyaj yapıyorum, kitap okuyorum, maillerime cevap veriyorum, sohbet ediyorum. Sanki böyle yarı ev, yarı şey gibi, hani şu Starbucks zihniyeti gibi bir şey burası. Buradaki ev hissini seviyorum. Kızım da aynı şeyi söylüyor; ‘ben vapura bindiğimde artık eve geldiğimi hissediyorum’ diyor. Burası da böyle asılı bir zaman gibi... Burada da bir zaman var, tam karşıda insanlar var, görülüyor ve görüyorsun ama aynı anda da yalnızsın. O güzel bir şey. Onu hissediyorum. Sonra adaya ayak bastığımda, tam vapurdan inerken insanların yüzündeki mutluluk... O ikinci, bir kademe daha eve

⁶³ 30 yaşında, dernek çalışanı. 2013-2016 yıllarında yaz-kış Burgazada’da yaşamıştır.

yakınlık gibi. Orada çok seviniyorum ama ondan sonra eve gitmek istiyorum.” (Ayşe Nazmiye Uça, Mayıs 2016, kişisel görüşme)⁶⁴

“Vapura bindiğimde daha eve girmeden güven hissi, huzur... Adaya geldiğim zaman kendimi evde hissediyorum” (Ali Kesgin, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Vapura binince eve geldiğimi hissediyorum” ifadesi kentle güncel ilişkiler içinde olan hemen herkesin, birbirlerinden habersiz bir şekilde “ada vapuru için ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri bir yanıt olarak ortaklaştı. Vapurun ‘ev’dekine benzeyen türden bir aidiyet hisseden insanlar için bir müşterek alan olduğu açıktır.

“Ben mesela adadaki neredeyse herkesle vapurda tanıştım. Bu bence önemli bir şey. İnsanlarla tanıştığın, bilhassa bir yaşam alanı. Günde iki saatini geçiriyorsun ama kendi fiziksel durumundan dolayı bir otobüs, bir metro gibi olmadığı için içinde çalışabiliyorsun. Bilgisayarında işini yapabilirsin, kitap okuyabilirsin, gazete okuyabilirsin, muhabbet edebilirsin, içki içebilirsin. Ben adaya taşındıktan sonra tekrar kitap okumaya başladım; o da ada vapuru sayesinde. Bir de sosyalleştiğim bir mekân aslında ada vapuru. Diğer adalardan insanlarla da tanıştığın, sosyalleştiğin bir yer olması da güzel bence: Bir de şöyle bir his oluyor gerçekten karşıdan vapura bindiğim anda bir güvenlik duygusu geliyor bana. Vapura bindiğim anda kurtulmuş hissediyorum kendimi bir el sallama ya da bir hareket çekme” (Mehmet Taşkın⁶⁵, Mayıs 2015, kişisel görüşme)

“Evim gibi... Öyle bir rahatlık yani ada vapuru bir de adadan tanıdık birilerini görünce ada eşittir ev... O bağlantı kafada kuruluyor biraz rahatlama da o yüzden... Biliyorsun işte arkadaşları göreceksin eşi dostu göreceksin muhabbetle felan gideceksin. Öyle zaten ‘ada kafası’ vapurda başlıyor yani... Güzel, çok keyifli... Sabahları başka bir güzel kahvaltı ede ede gazete okuya okuya, denizi seyrede seyrede... Dünyanın en güzel yolculuğu bence... Ada vapuru... Öyle...” (Yücel Sönmez, Mayıs 2015, kişisel görüşme)

“Şehirdekilerin büyük çoğunluğu, hatta belki tamamı toplu taşıma aracında, yabancılarla birlikte olmasa bile bir anlamda yabancılarla dolu bir ortamda

⁶⁴ Mülakat, vapurda gerçekleştirilmiştir.

⁶⁵ 41 yaşında, tekstilci. 2011 yılından beri yaz-kış Burgazada’da kiracı olarak yaşamaktadır.

seyahat ederken biz vapurda evimizdeki kadar rahat ediyoruz.” (Batu Boran, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Vapurun zamansal sabitesinin burada etkin bir belirleyici olduğunu söylemek gerekir. Ada vapuruna binilip şehre gidilen ve şehirden binilip adaya gidilen saatler, şehir-ada ilişkisinde belirleyicidir. Seçilen saat ve güzergâh bu ilişki biçimini ve bu seçime bağlı olarak ortaklaşan sosyal yapıyı oluşturur.

“Mesela ben sabah 7 vapurunu kullanıyorum son zamanlarda, o bambaşka bir karakter. Alt tarafta uyuyanlar, ondan sonra üst katta işe hazırlananlar var. Makyaj yapan kadınlar oluyor mesela işe giderken, kahvaltı edenler, gazetelerini okuyanlar, takım elbiseliler oluyor. 9 vapuru biraz daha ehlikeyf vapuru. Daha böyle bir rahat falan. Ondan sonrası daha free-lance çalışanların vapuru artık 11, ‘gidiyorum ama öylesine gidiyorum vapuru’. Dönüş de öyle her saati farklı. Gün içinde bindiğinde ada vapuruna binmiş gibi hissetmiyorsun kendini turistlerden dolayı. Daha böyle sanki bir faaliyetin içindeyim eve ya da adaya geliyormuş gibi değil de iş için Kadıköy’e geçiyormuş hissiyatı yaratıyor; pek hoş olmuyor (...) Tabi vapura binmenin en güzel yanı adaya geliyor olmak öte yandan. Yolculuk kadar güzel yani yolculuk sonunda ulaştığın yer de... Daha anlamlı kılıyor” (Yücel Sönmez, Mayıs 2015, kişisel görüşme)

“Vapurun en büyük olayı ne biliyor musun? Bana sorarsan şu: şimdi bu 4 ada birbirinden kopuk kopuk ya mesela Burgaz’dan Heybeli’ye gitmek imkânsız gibi Adalı insanlar birbirini ancak vapurda görüyor. Ben Heybelili bir arkadaşımı ancak vapurda görebiliyorum. Yani şeyi sağlıyor... Adalar arası ilişkiyi sağlıyor. Vapur olmasa ben belki bir sene Yorgo’yu hiç görmeyeceğim. Ama vapur sayesinde o hep sıcak kalıyor ya da Adalar savunması tayfasıyla da öyle...” (Yunus Emre Aydın, Mayıs 2015, kişisel görüşme)

Ada vapuru, kent - ada ilişkisinde kentlilik ve adalılığa ait bir süzgeç işlevi görür. Vapur, adaların birbirleriyle ve kentle olan ilişkisini dinamik tutan, bir aradalığı dolayısıyla politik olanı örgütleyen kurucu bir müşterek mekândır.

4.5. KENTİN VE KENTLİLİĞİN YENİ BİÇİMLERİ : “ADA KAFASI” VE“ADA TAYFASI”

Ada vapuru, adalıların neredeyse tamamının mutabık olduğu biçimde, ‘ev’in başka bir deyişle aidiyetin başladığı ‘yer’dir. Şehir-ada arasında kat edilen mesafenin ‘ait olunmayan’ yerin terki olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu hareketin her gün tekrar ediyor olması, şehir-ada ikiliğinin bir karşıtlık halinde güncelliğini korumasına, şehirli olmanın başka bir biçiminin bu karşıtlık içinde inşa ediliyor olmasına neden olur. Adanın anakaradan kopukluğu adalı için, vapur iskeleden hareket ettiği anda başlar. Vapurun hareketi, bir tür zihinsel kopuşla birleşir. Ada ve kent arasındaki mesafe ve bu mesafenin kat edilme biçimi, ‘terk’ halini her gün yinelenen bir pratik olarak dinamik tutar. Bu terkin ilk gerçekleştiği an/kırılma noktası 2001 krizidir. Taksim merkezli semtlilik ilişkileri içinde oradan oraya sürüklenmek durumunda kalan bir grup insan, kentliliğin kaybedilmiş bir biçimini adaya taşımakta ve bu harekette ‘yeni’ olanı inşa etme denemesi yapmaktadır. Kent merkezinden adaya göç, bu tarihi takiben yaklaşık on yıllık bir süre içinde gerçekleşir.

“2001 krizi beni bizzat etkiledi. Türkiye tarihine nakşolmuş bütün krizler beni fiilen etkileniyorum. Her şeyden önce insan olarak, bunu görüyor olmaktan dolayı etkileniyorum. Bir şey bir yerde kırıldığında bundan inciniyorum mesela. Birilerinin emeği gasp edildiğinde bundan inciniyorum. Eğer bir kriz varsa, sisteme eklenmek istemeyen benim gibi insanları da doğal olarak etkileyecektir. Böyle bir neden-sonuç ilişkisi vardır. Eğer sen kamusal sahayla ilgili insani faaliyetlere odaklanmışsan, eğer sen sanatçıysan, eğer sen kamunun tahvil ettiği ücretli işçi konumunda değilsen bu tür ekonomik krizlerden daha fazla etkileniyorsun. Bağımsız yaşamaya çalışan, özgürlükçü, anti-otoriteryan, bugünün Türkiye’sinde dinsiz, imansız ideolojiyi tamamen reddeden bir insansan, felsefi olarak bütün güncel olan akrabalıkları reddeden bir anlayışa, yapıya sahipsen, o zaman sen zaten iktisaden piramidin en altundasın. Böyle ilişkilere girmeyerek bütün bunları reddediyorsun.” (Olçayto Art⁶⁶, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

⁶⁶ 44 yaşında, müzisyen ve oyuncu. 2011’den beri Burgazada’da yaz-kış yaşamaktadır. Gecekonuda kiracıdır.

Olcayto Art'ın açık bir şekilde ifade ettiği gibi 'güncel akrabalık ilişkilerini' reddetmek insanları başta eski şehir olarak adlandırabileceğimiz Taksim ve civarında sonrasında yepyeni bir deneme olarak görülebilecek şekilde adada buluşturmaktadır.

“2000’lerden sonra adaya gelen kesimin geliş sebeplerinin başlıcasının o dönemdeki ekonomik kriz olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Hemen akabinde kentsel bir kapatılma durumu da baş gösterdi. Kentsel gaspa ve talana olan tepkinin Gezi’de patlak vermesi de bu sorulara direkt olarak yanıt veriyor. Biz bunları bizzat yaşadık ve hala da yaşıyoruz. Krizler krizlerle iç içe. Bu büyük bir fabrika! Hepimizi bu fabrikada bir yerlere yerleştirmek istiyorlar. Sistem bunun mühendisliğini yapıyor aynı zamanda. Kapitalizmin kendisi bir kriz üreticisi ve sürekli ‘mağdurlarını’ üretmek durumunda. Mağduru şöyle yorumluyorum; mağdurluk ifadesini kullanmak belki doğru değil, aslında bir tür kapatılmışlık, kuşatılmışlık içerisinde olma durumu daha açıklayıcı geliyor. Mağdurluk söylemek istediğim şeyin çok arkaik bir ifadesi.” (Olcayto Art, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

2000’lerden sonra gelenlerin “bir tür kapatılmışlık, kuşatılmışlık içerisinde olma” durumu ile adanın kapalılığı arasında doğrudan bir analogi kurulabilir. Olcayto Art, ada içindeki diğer insanlardan kendisini ve kendisi gibi olanlar arasındaki farkı, “kapatılmışlığın farkındalığına” dayandırmaktadır:

“Biz başka bir akrabalık kuruyoruz, o başka bir akrabalık kuruyor. Bizim akraba oluşumuzdaki, bir araya gelişimizdeki kriter, ölçü, çekici şey, o elektrik başka, ondaki başka. O sana kötü gözle bakıyor, direkt daha baştan sana kötü gözle bakıyor. Kapatılmış yani... Biz kapatılmışlığımızın farkındayız, diyoruz ki ‘abi kapatıldık bak, sen niye Türklük içerisinde kapatılıp hayatını ziyan edesin ki!’ dediğinde o adama ‘hööyt’ filan falan diyecek, onu gözünde görüyorsun yani adama hani dükkânına baktığında görüyorsun onu” (Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Benzer türden bir farka, yine kriz sonrası adaya taşınan, farklı bir sınıftan geliyor olmasına karşın Ayşe Nazmiye Uça dikkat çekmektedir. Esasında bu farkın sadece ada içi ilişkilerde değil dünyanın geri kalanına karşı önemli bir tepki olduğu açıktır:

“Biliyorsun adada yaşayanlar çok normal değiller yani. Daha risk alabilen tipler, -mainstreamin- dışında kalan tipler. Ben adalıları eski adalılar ve yeni adalılar

olarak ayırıyorum. Yeni adalılarda benim gibi 50 yaşının üstünde olan ve daha yavaş harekete geçenler olabilir ama hani asıl aktif grup çok genç, entelektüel, okuyan insanlar; böyle bir grup var. Onlar böyle kendi tarzlarını buraya koyan daha düzgün karakterler. Çevreye, hayvanlara, hani bu tür şeylere farkındalıkları olan, daha çok sol eğilimli genç bir kesim. Adaya çok uyumlular onlar (...) Onlar bir deneme yapmak istiyorlar. Daha doğrusu denemeden çok bir karar var, o kararı uygulamak istiyorlar. 'Ben' diyor mesela '30 yaşıma kadar burada kalayım da şurada da şunu yapayım.' Zaten onlar artık X kuşağı, Y kuşağı... Zaten iş tercihleri, yapıları da değişik onların. Belirli bir süre çalışabilirler ama her zaman için değil. Onların sevgilileri de değişir, biraz şeyler, daha farklı değişik yani... Çok fazla kariyerin de önemi yok, çok fazla paranın da önemi yok. Hani belki de bizi kurtaracak olan kuşaktır onlar” (Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Şehirden buraya gelenler, daha alternatif hayatlara sahip, yaşı görece genç olarak tanımlayabileceğim bir kitle. Parayla olan ilişkisinde de konvansiyonel olandan ayrılıyor bence. Bizim yakın çevremiz böyle denebilir. Peter Pan jenerasyonu dedikleri, evlenmek, çocuk doğurmak, ev satın almak gibi büyük sorumlulukları reddeden, aslında öğrenci yaşamı benzeri bir şeyi sürdürmeye çalışan tipler. Politik bir varoluş. Bunun dışında dışardan gelen daha üst sınıflar var. Yine alternatif hayatlara sahip ama kendi işini gücünü yapan, başka ekonomik seviyeye sahip bir ekip.” (Nesrin Ölmez, Nisan 2016, kişisel görüşme)

“Ada tayfası”nın varoluşunda sınıfsal aidiyetlerin belli ortaklıklar temelinde aşılabilirdiği söylenebilir. Ancak varoluşun ortaklaşma biçimi “kent işçisi” olmaktan kaynaklanmaktadır. Nitekim bu kavram, günümüzde işçi sınıfının değişen anlamını yerli yerine oturtmaktadır: “Yarın ne halde olacağını bilmeden yaşayan, güvencesiz, geleceksiz çalışan ‘prekarya’ geleneksel proleteryanın yerini almıştır.” (Harvey, 2013, s. 34)

“Ben kendimi işçi sınıfına koyuyorum, çalışmasam yaşayamam çünkü. Bu durum insanı işçi yapmaya yeter. Çalışan, kendisini çalışmak durumunda hisseden herkes öncelikle işçidir. Hepsi bir. Makinesel bir rol çünkü. Vatandaş ne yapsın? Az evvel doğdu bir zengin çocuğu olarak, biraz sonra Saint-Joseph Lisesine gidecek, biraz sonra bilmem ne üniversitesini bitirip, Amerika'da 'master'ını yapıp, gelip burada bir fabrikada, bir şirkette yönetici olarak, olması gerektiği yeri alacak. Ben durumu şöyle tanımlıyorum: nakarat. Tekrar yani. Tekrar da değil nakarat. Biz tarihin filozofik olarak nakarat kısmındayız, sürekli kendini tekrarlayan, biteviye devam eden ve de hep coşkulu gelen, hani öyle olması gerekiyor ya. Nakarat olayın patladığı, bittiği, mahşere giriş şarkısıdır. Biz aslında bitmiş bir şeyi oynuyoruz,

burjuva da bitmiş bir rolü oynuyor, bitmiş bir role giriyor yani bugünün devrimcisi ya da her kimse, onu amaç haline getirip hayatı oradan kurmaya çalışınca, tamamen oradan okuduğuna inanınca film kopuyor.” (Olçayto Art, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Kapatılmışlığın farkındalığının adaya taşınma kararında ortak bir hal olduğu ve bildik anlamda sınıfsal bir hiyerarşi içermediği rahatlıkla söylenebilir. Farklı gelir düzeylerine sahip olunmasına rağmen, tüketim ve yaşam tarzı temelinde bir ortaklık hali mevcuttur; bunun yeni türden bir sınıfsal ilişki biçimi olduğu söylenebilir. Fiziken, aynı anda mekânsal olarak kapatılmışlığın dışına çıkmak, ada gibi seçilmiş bir kapalılıkta kendi sosyal sınırlarını mekânla kurulan yeni bir tür aidiyette var etmek ‘ada tayfası’ni ortaklaştırır.

“Daha kendini açık eden, orada tanımlayan, burada tanımlayan, şu görüş içerisinde, bu frekans içerisinde, bu ideolojide, azcık daha bilgili ama ortak bir şeyimiz vardı, biz, bizler çağın mutsuzları ve muhalifleriydik. Çok açık... Bizim çok temel, bizi bir araya getiren bence iki önemli şey mutsuz ve muhalif olma... Buradaki kapsayıcılık mutsuz olmaları insanların ve de mutsuzluklarını muhtelif biçimlerden kaynaklanıyor olması ve de açık bir şekilde muhalif olmaları yani ‘neye muhalif olmaları?’ Çağa, çağın birçok göstergesine, birçok olgusuna, birçok durumuna, iktisadi, düşünsel varoluşumuza (...) Şöyle yani genelde etrafımızdaki olaylar ve olgular, güç ilişkileri, akrabalık ilişkilerinden kaynaklanan bir baskın bir rejim var, baskın bir yaşayış rejimi var. Mülkiyetsel olarak borçlanma ilişkileri içerisinde olmak dolayısıyla bir iktisadi bir şeyi, standardı korumak için belli ittifaklar içerisinde olmak ve önce bu ittifakların bekası için davranmak. Bunun etiği. Biz bu etikten, bu durumdan, bu yaklaşımdan, bu somut durumdan rahatsız olan insanlarız. Bizlerin ütopyaları, bizlerin durumun içerisinde nasıl çıkacağımıza dair önerileri/önerilerimiz değil bizi birleştiren, bu konudaki ortaklığımız”(Olçayto Art, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Çağın mutsuz ve muhalifleri”nin kentle ve hatta daha genel anlamda dünyayla olan ilişkilerinde bir tür köken arayışı olarak adaya yöneldikleri söylenebilir. Yersiz yurtsuzluğa son verme arzusu mekânda yeniden inşa olma haline dönüşür. Mekânla kurulan ilişki, ‘kentli’yi dönüştürmekte, yeniden var etmektedir. Mekân kelimesi “herhangi bir varlığın şu ya da bu biçimde var olması” anlamına gelen Arapça *kevn* kökünden türemiştir (Özpinar, 2014). Varoluşun kendisi kendini mekânsal bir dayanağı olmaksızın gerçekleştirilemez.

“Adaya taşınmak yeni bir sayfa gibi oldu aslında. Hatta beklemediğim kadar büyük ölçüde oldu. Gerçi o yaşlar, 25 27 filan, karakterimin, ihtiyaçlarımın kritik düzeyde değiştiği dönemler oldu. Adayla birlikte benim için genel olarak çok kritik bir değişiklik oldu hayatımda da kişiliğimde de, genel olarak daha sakin, daha huzurlu bir insana dönüştüm, kendimle ilişkimde de dünyayla ilişkimde de.” (Nesrin Ölmez, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“Adada diğer gruplardan farklı olarak ‘biz’ varız bir de, yani çok çok sonradan gelmiş, tam olarak dozajı farklı olmakla birlikte bir şekilde ‘alternatif’ yaşam peşinde olan, şehirden kaçacak ama fazla kaçamamış, ‘fazla uzağa gitmiş olamaz’ olan tayfa (...) Belli ki bir takım dertlerimiz var, şehirle, tüketimle, sürekli her şeyi alıp hiç vermemekle derdimiz var. Onun dışından tam çıkmak olmasa da, belki kenarına kenarına yanaşmak oluyor ‘ada’. Bayağı fiziksel olarak nasıl İstanbul’un kenarındaysa, yaşam tarzı olarak da öyle. Hem bir şekilde şehir yaşamının içinde, hem de en dibinde, tam sınırında gibi.” (Sedef Özge, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Bir kere şöyle bir konuşma geçmişti Kınalı'dan biriyle aramızda... Konuştuğum kişiler bir gece biz vapurda (kim vardı hatırlamıyorum Burgaz'dan benden başka) her zamanki gibi biralarımızı açmış tatlı tatlı muhabbet ederek evimize dönerken karşımıza oturdular ve şarapları açtılar... Biri epeydir Kınalı'da oturan biri de nispeten yeni taşınmış arkadaşlardı... Konu bir şekilde adalar arası karşılaştırma muhabbetine geldi... Kınalı'ya yeni taşınan hatunla arkadaşı şuna benzer bir şey dedi: ‘ya işte Büyükada var tamam, Heybeli var, Kınalı'yı da anladım fakat siz Burgazlılar ne ayaksınız? İlk defa Burgazlı biriyle içiyor, muhabbet ediyorum vapurda’ Ben de dedim ki ‘biz Burgazlılar fare gibiyizdir, ada bizim öyle bir evimiz/yuvamız olmuş ki İstanbul’a adeta deliğinden çıkan fareler gibi gider, mümkünse kimse fark etmeden işimiz bitince bir an önce adamıza döneriz...’ İkisi de çok gülmüştü bu tanıma... Burada tabii ‘fare’ benzetmesi boşu boşuna değil... Fare aslında çevresine müthiş adapte olan ve her tür zor koşulda hayatta kalmayı bilen bir hayvandır. Benim ada tayfamın aslında metropol hayatının gereklerini yerine getirmeyi çok iyi bilen, en azından uzun süre metropol hayatının sert koşullarına adapte olmayı başarmış ama bir süre sonra bunu reddetmiş olması gibi. Bizler Burgaz'da farenin deliği gibi bir bir ortam yarattık, şehirde kavga etmesini de, duygusuz olmayı da, hızla üstüne gelen arabaların arasından slalom

yapmayı da hepsini gayet iyi biliyoruz ama bu hayatı reddediyoruz... Dolayısıyla 'deliğimizde' güzel güzel takılıyorz... (Batu Boran⁶⁷, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Burgazada'ya bir karar sonrası taşınanların birçoğunun hikâyesinde kentin sıkışmışlığı, boğuculuğu öne çıkmaktadır. Hemen hepsi adayı İstanbul'dan kaçışın ilk mekânı olarak nitelendirmektedirler. Ancak kentteki hikâyeleri onların bu kaçış haline mahkûm olduklarını göstermektedir. Eski kentin muhtelif bölgelerinde yaşarlarken en sonunda kendilerini Burgazada'da bulmuşlardır. Geliş hikâyelerinde tahayyül ettikleri türden bir yaşam standardını şehir merkezinde tüketmiş olmalarının bu kararda etkisi büyüktür. Ancak yegâne sebebin bu olduğu söylenemez. Nitekim hala şehir merkezinde olabilme olanakları olsa bile adayı ve adada olmayı İstanbul'da olmanın tek koşulu olarak görmektedirler. İstanbul'daki kentsel dönüşümü kendi kişisel tarihiyle birleştiren Ali Kesgin kendisini ve çevresini, hem yerinden edilen hem de farkında olmadan soyulaştırmanın öncüsü olanlar olarak nitelendirmektedir.

"Benim için kentsel dönüşüm hikâyesi Taksim'de başladı. Ekipler amirliğinin karşı sokağı. Azeri bir emlakçının bize kiraladığı aslında vakfa ait olan bir apartmandı. Cihangire doğru. Biz yerleştiğimiz zaman Beyoğlu gece hayatında hala pavyonlar vardı... Oradan Cihangir'e, Galata sonra Tophane... Daha çok Beyoğlu ve çevresi (...) Alman hastanesinin civarında üç otuz paraya oturuyoruz, yıl 90'ların ortasıydı. Orada bir iki tane hostel açıldı, kafeler açıldı. O zaman bir otopark vardı, üst katında Nezaket teyze otururdu, alt katında kunduracı bir amca, şarapçı... Onun yanında bir sahaf, sokakta bir tane hamam ve travestilerin oturduğu birkaç apartman... Şimdi orası inanılmaz değişti (...) 98'de Galata'daydım. Bina satılınca kiracıları tasfiye ettiler. 5-6 yıl orada yaşadım. Ondan sonra aynı sokak üzerinde bir eve geçtim. Hemen yan tarafındaki başka bir binaya. Sonra orayı tiyatrocunun bir arkadaşıya yaptığım masraflar karşılığında devrettim. Tophaneye biraz daha yakın Lüğlecihan Hendek üzerinde bir yer kiraladım Saner'le... Ama işyeri olarak kullanılmış yıllarca. Hatta orayı hostel yapalım diye konuştuk... Baştan kafasına yattı ama sonra piyasa araştırması yapınca herifle ikinci görüşmemizde bu iş için 3000 lira az dedi. 8000 lira gibi bir kira istedi, teminat mektubuyla filan... Bizim şehir hikâyemiz böylece bitti. Kirayı ödeyemiyordum, işsizdim... Sonra bir öğretmen sevgilim vardı, onun ablasının

⁶⁷ 43 yaşında, çevirmen ve spor muhabiri. 2007 yılından beri Burgazada'da kiracı olarak yaz-kış yaşamaktadır.

resim atölyesi vardı. Bir süre orda takıldık. Bir akşam Saner'i gördüm, o da adaya yeni taşınmıştı. Hadi adaya gidelim dedi. O akşam adaya geldim, gelişim o geliş. Yıl 2005 veya 2006..." (Ali Kesgin, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

"Askerden döndüğüm 2003'te Taksim'de bir ev tuttum ve yüksek tavanlı cumbalı çift kapılı falan şahane bir evde üç seneden fazla oturdum. Ancak bir süre sonra ben 550 lira kira verirken üst ve alt katlar 700 euro gibi bir paraya kiralandığı için ev sahibim beni evden kelimenin tam anlamıyla attı. Çok kısa süreler içinde Galata, Teşvikiye ve ardından Kadıköy'e geçtim. Ancak gittiğim her yerde aynı sorunla karşılaştım. İnşaat gürültüsünden çalışamıyordum (o dönem evde yazılı çeviri yaparak geçimimi sağlıyordum). Tam İstanbul'dan ayrılmaya karar vermiştim ki ada ara çözümü aklıma geldi. İlanlara baktım ve Burgaz'da bir ev gördüm. Açıkçası daha evi görmeden Burgaz'a adımımı attığım anda bir ferahlama, tuhaf bir huzur hissettim ve evi tuttuktan sonra kendi kendime 'bir daha da buradan bir yere kimildamam' dedim... Eylül 2007 dediğim gibi... Buradan derken Burgaz'ı kastediyorum - yoksa ilk evimden sonra kısa sürede daha tepelerde, ücra ve izole bir yer tuttum ve sonrasında hep tepelerde kaldım..." (Batu Boran, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Bir tür entelektüel sermayeyi ellerinde tutan ve kentle olan ilişki içinde ekonomik ittifakların dışında kalanların (dışında bırakılanların), zaman içinde kentin ötekisi haline gelmelerinin açık politik nedenleri vardır. Bu nedenler, 'yeniden inşa'yı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla adaya doğru yaşanan hareket, salt bir itilme olarak değil, yeniden başlangıç olarak da görülmelidir.

"Burgazada'ya 2009'da geldim. 25 yaşındaydım. Üniversiteyi bitireli üç yıl filan olmuştu. Burada yaşayan, ziyaret ettiğim bir arkadaşım vardı, Ergin iki üç sene öncesinden başlayarak... Daha sonra şehir hayatı bastı ve buraya geldim. Şehirdeyken çok sosyal bir hayatım vardı. Üniversite döneminden itibaren Beşiktaş, Taksim gibi yerlerde yaşadım. Taksim'de 5 sene yaşadım mesela. Çalışıyordum saçma sapan işlerde. Garsonluk, ona buna asistanlık, kitapçıda alıştım, DJ'lik yaptım, afiş dağıttım, anketörlük yaptım her işte çalıştım. Bir süre sonra şehirde kontrolsüz bir sosyallik yaşadığımı düşünmeye başladım. Yani istemediğim zamanlarda bile insanlarla bir şekilde görüşmek durumunda kalıyordum. Bilirsin yani Beşiktaş, Taksim gibi yerlerde oturduğun zaman her an biri kapını çalabilir. Sen hep oradasındır ve çok ulaşılabilir yerdesindir. Bunu istemiyordum yani istemediğim zaman kimseyle görüşmek istemiyordum. Ada hem çok yakındı şehre hem de çok uzaktı bir yandan. Yani biriyle görüşmek için hep önceden bir ayarlama

gerekir adadayken. Dolayısıyla biraz kendimi muhafaza isteğinden kaynaklandı diyebilirim.” (Nesrin Ölmez, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

“İstanbul’a geldikten sonra bir büyük kısmı Cihangir’de olmak üzere bir yıl Okmeydanı’nda yaşadım. Sırasıyla Tarlabası, Beşiktaş, Okmeydanı, sonra Cihangir. Tarlabası’nda 2 yıl, Beşiktaş’ta 2.5 yıl, Okmeydanı’nda 6-7 ay kadar, sonra Cihangir’de neredeyse 15-20 yıl arası. Bir ara İsviçre, Fransa ve Almanya’ya gittim sadece. Adaya gelişim Sine’nin (eşim) Sorbonne Üniversite’sine kabulünden sonra evimizi boşaltıp daha ekonomik, eşyalarımızı koyabileceğimiz bir ev arayışına girmemizle birlikte oldu. Eşyalarımızı koyarız, birilerine kiralarız ya da arkadaşlarımız istifade eder diye düşündük. Fransa bize vize vermeyince, geçici olarak tuttuğumuz evde yaşamaya başladık. Cihangir de o dönem ticarileşti, bozuldu. Kiralar arttı. Oranın yaşam kalitesi ile ilgili şikâyetlerimiz oluştu. Cihangir’de kafamıza uygun bir sosyal çevremiz vardı, kendimizi güvende hissediyorduk. Bir sürü arkadaşımız vardı mahallede. Bir tane bile kalmadı. Orada hala yaşamaya devam eden üç beş arkadaşım var. Orada evleri olduğundan o da. Annelerinden babalarından kalmış ya da bir iki tanesi ev alabildi. Son yıllarda hızlı kentleşmenin olumsuz sonuçlarını da tartışır olduk. Hareket etme ihtiyacı zuhur oldu.” (Olcayto Art, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Adada üretilen yeni sosyallik biçiminin şehirden farklılığı, bir tür ‘yeni mahalle’ arayışı olarak görülebilir. Çocukluğunu bir gecekondu mahallesinde geçirmiş olan Nesrin Ölmez, geleneksel mahalleyle, oluşmakta olan ‘yeni mahalle’ arasındaki farkları ve benzerlikleri ortaya koymaktadır ve her iki mahalle de bugünün şehrine karşıdır:

“Ben çocukken, İstanbul’da bir gecekondu mahallesinde yaşıyorduk, Kaynarca’da, Pendik’te. İstanbul sınırları içinde ama İstanbul diyebileceğin bir yer değildi. Bana göre İstanbul, Londra gibi, Paris gibi, aradığın her şeyi bulabileceğin, kültür, sanat, her konuda kendini doyurabileceğin, her köşesinde bir şeylerin olduğu bir şehirdir. Ama benim olduğum yer öyle bir yer değildi; muhafazakâr ve kısır bir yerdi ama sıkıcı değildi. Çocukluğum çok güzeldi, sokakta oyun oynayarak geçti ve sokak kültürü vardı. Kimse kapısını kilitlemezdi, komşuluk ilişkileri çok iyiydi. Herkes birbirinin evine girer çıkardı, birlikte yemek yenirdi. Kolektif olarak üretim yapılırdı, erişte kesilirdi, turşu konurdu vs. Hani beraber bir hayata tutunma ve birbirine destek olma vardı. Dolayısıyla böyle bir ortam güvenli bir ortamdır, çocuğunu sokağa salabilirsin ve merak etmezsin. Mahalledir çünkü ve mahalle de büyük bir ailedir. En azından o zamanlar öyleydi (...) Ben lise dönemine filan geldiğimde artık orada yaşamak istemiyordum. Ama mesela oradan tanıştığım

arkadaşlarımın nerdeyse hepsi hala oradadır, orada değilse 2 kilometre ötesindedir. Çok konvansiyonel hayatlar seçtiler hepsi, evli çocuklu filan (...) Düşününce aslında o zamanki mahallele şimdiki ada arasında benzerlik olabilir. Örneğin o zamanlarda da, atıyorum bir yere gideceksem ve param yoksa isteyebileceğim bir sürü insan vardı. Tabi hep bir ihtiyaç temeli üzerinden değil ama bu, insanı çok güvende hissettiren bir şeydir. Yakınında arayabileceğin insanların olması. Neye ihtiyacın varsa. Bu maddi bir şey de olur, psikolojik destek de olur vs. Adada da zamanla öyle dostlarım oldu. Burada da mesela çarşıda filan yürüdüğüm zaman gördüğüm insanları tanırım. Dolayısıyla ufak bir aidiyet hissi temelinde bir benzerlik olabilir çocukluğumun mahallesiyse ada arasında. Mahallede çünkü ben herkesi tanurdım, herkes beni tanırdı. Şehirde olmayan bir şey bu aslında.” (Nesrin Ölmez, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

Burgazada’da ise ne adada ne de şehirde olan yeni bir şey inşa edilmiştir. Buraya taşınma nedeni yeni mahallenin arayışı olarak nitelenebilir. Nitekim aranan şeyin en azından on sene yayılan bir periyotta kendini gösterdiğini söyleyebiliriz.

“Buranın sosyalliğiyle şehrin sosyalliği bir değil. Benim burada çok sıkı ilişkilerimin olduğu arkadaşlarımla benzer geçmişlerimiz var. Benzer sıkıntılar ve benzer ihtiyaçlar, benzer duygular bizi buralara getirdi bence. Kendine ait bir alanın kıymeti, bir özel hayat ve onu muhafaza etmek istemek. Belli ihtiyaçlar bağlamında benzer haklar da diyebiliriz, örneğin bir insan yalnız kalmak istiyorsa yalnız kalmak onun hakkıdır. Bunu genelleyemem, bu ifade bazı durumlarda çalışmayabilir ama bu konuda çalışıyor (...) Burada seçilmiş bir yalnızlık var. Seçtiğin vakit yalnızsın. Kıymetli olan da o zaten ve buradaki insanların bu kadar iyi anlaşmasının sebebi önce de dediğim gibi, farklı şeyler yaşamış olmamıza rağmen benzer ihtiyaçların bizi buraya getirmesi bence. Dolayısıyla bu kadar küçük bir yerde, bu kadar kalabalık bir arkadaş grubunun, görece sorunsuz bir akışta hayat sürmeleri bu sebeplerle. Birbirlerini anlayan insanlar. Belli bir olgunluk seviyesinde insanlar” (Nesrin Ölmez, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

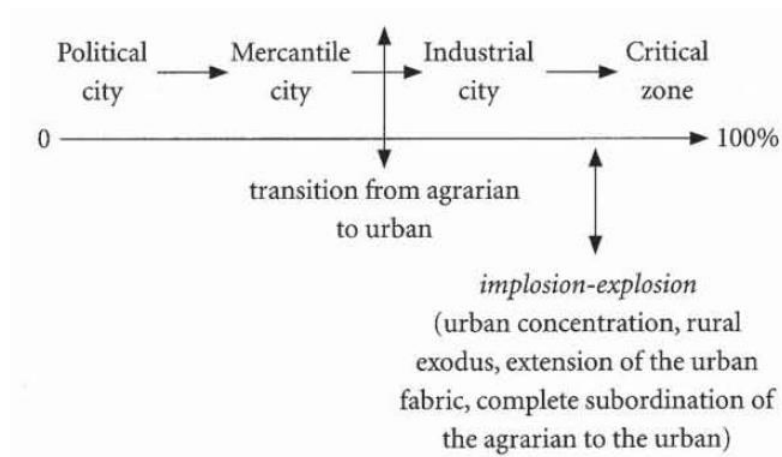
“Ada kafası bir yandan İstanbul’da yaşayanların günlük hayat deneyiminin dışında, adaya mahsus rutinler/ilişki biçimleri diyebilirim (...) Öte yandan ada kafasını şehirde yaşamla bir karşıtlık üzerinden, burada olmamıza ve kalmamıza neden olan pratik veya deneyimlerin tümü olarak da tarif edebiliriz. Örneğin metropol hayatının 'yabancılığı' ile karşılaştırırsak, adada kelimenin tam anlamıyla "biz bizyiz". Birimizin yemeği yoksa diğerimize rahatlıkla yemeğe gideriz; kılığımıza kıyafetimize takılmayız (mesela ben yırtılan ayakkabılarımı atmaz ve adada

giymeye devam ederim ama İstanbul'a giderken istisnai durumlar haricinde sağlam ayakkabılarımı giyerim). Buradan yola çıkarak 'ada kafasını' şöyle tarif edebilirim, ada kafası bir toplum içinde olmakla beraber evinin dışında da evindeki kadar rahat hareket ettiğin, metropoldeki ortak yaşam kurallarının yerini çok daha (bana göre) insanca yaşam kurallarının aldığı bir, bir arada yaşam hali." (Batu Boran, Mayıs 2016, kişisel görüşme)

'Yeni mahalle'nin, mahallelileri olarak "ada tayfası" yeni bir kentlilik biçimini ada-vapur-şehir üçlüsü içinde kurmayı denemektedir. Adalık'ın kendisi kente ait sorunları görünür hale getirmekte, adadan şehre bakış ile perspektifi değiştirerek cevaplar üretmektedir. Bu bakışın adalık'a içkin yolculuk hali ile her daim perspektif değişimine tâbi tutulabilme ihtimali, güncel ve politik olana dair bir uyanıklığa neden olmakta, yeniden inşanın önünü açmaktadır.

4.6. ENDÜSTRİYEL ŞEHİR VE 'ISSIZ ADA'

Lefebvre'in kentleşmenin kendisini bir eksen üzerinde bir 'yol' olarak tanımlayan şemasıyla, 'yeni adalılar' ya da burada kavramsallaştıracığımız haliyle 'yeni kentliler'in güncel varoluşuyla kentten adaya yönelen hareketi ortaklaştırılabilir.

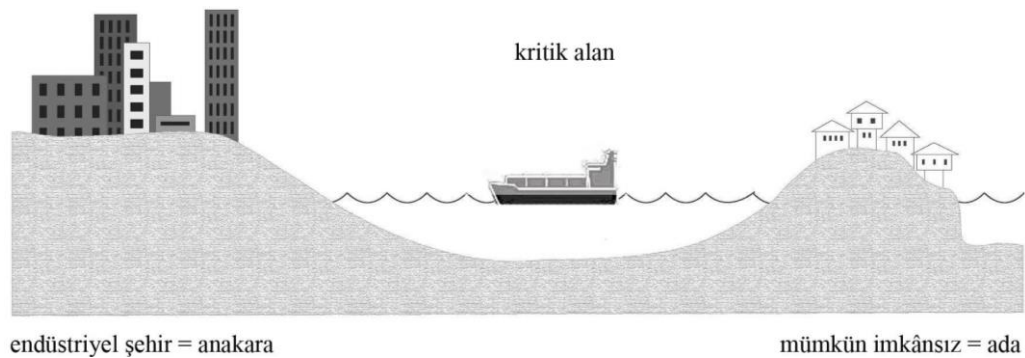

Şekil 4.1. Kentleşme eksenini

Kaynak: The Urban Revolution

Lefebvre endüstriyel olanla kentsel olan arasındaki bir kör alandan bahseder. Körlük, endüstriyel pratiğin oluşturduğu gözlerle ve kavramlarla, oluşmakta olan bir gerçekliğe bakılmasından ileri gelir. “*Bu noktada gerçeklik görülmez, ona direnilir, gerçeklikten uzaklaşılır, onunla mücadele edilir; doğmasına ve gelişmesine izin verilmez*” (Lefebvre, 2014, s. 32) Böyle bir durumda Lefebvre, düşünce yaklaşımının değiştirilmesini önerir: *Transdüksiyon* mümkün bir nesne hakkında düşünme pratiği üzerine kurulu bir yöntem bilimdir. Mümkün nesne gerçeğe gönderme yaparak ve gerçeğin ortaya çıkardığı sorunsaldan yola çıkarak inşa edilir. Az önceki şemada, içinde bulunduğumuz kritik noktanın ilerisinde, eksenin sonunda yani %100 noktasında bulunan, bir virtüel nesne olarak kenttir. Burada kent toplumunun kısaltması olarak ele alınan kent, şimdiki zamanın gerisinde kalmış tamamlanmış bir gerçeklik değil; “*kendisine doğru giden bir yolun sonunda olan, mümkün olan şeydir.*” (Lefebvre, 2014, s. 21)

Adaya doğru hareketin yeni bir tür kentliliğin arayışı, yeni bir başlangıç yapma arzusu olduğunu daha önce belirtmiştik. Aynı şema endüstriyel şehrin bir temsili olarak anakara (şehir) ve mümkün nesnenin bir temsili olarak ada için kullanılabilir. Endüstriyel şehir (anakara) ve mümkün nesnenin (ada) arasında kritik alan olarak deniz bulunmaktadır. Deniz, ada vapuru vasıtası ve yolculuğun süresi ile mekânlaşan bir müşterek alandır. Mümkün-nesneye doğru hareket etmek Lefebvre’in eksenine uyarlandığında eksenin sonunda yer alan kente doğru hareket etmek anlamına gelir. Burada ‘yeni kentlilerin’ hareketi endüstriyel şehirle mümkün-şehir arasında gidip gelmektedir. Deniz ortasında tekrar eden bir pratik halinde bir mekânı paylaşmak her seferinde endüstriyel şehrin yarattığı kör alanın dışına çıkmaktır.

Şekil 4.2. Endüstriyel şehir ve mümkün-imbânsız olarak ada

Lefebvre'in şematize ettiği haliyle bu yol (eksen), tüm kritik aşamalarıyla ve oluşmakta olan bir virtüel nesnenin varlığı ile kentleşmeyi ifade eder. Kentleşme üzerine yeniden düşünmek için, çift yönlü bir hareketi anlamak gerekir: “*geriye doğru (virtüel olandan güncel olana, güncelden geçmişe) ve ileriye doğru (geride kalmış ve tamamlanmış olandan bu sonu ifade eden, yeni bir şeyleri ilan eden ve dünyaya getiren harekete doğru)*” (Lefebvre, 2014, s. 27)

Transdüksiyon bir yöntem olarak ‘yeni kentli’nin ada-anakara ikilisinde her gün tekrar eden yolculuk dâhilinde uygulanır. Kentleşme üzerine düşünmek ve bu yolda çeşitli inşa denemelerinin yapıldığı bir hareket olarak düşünülmesi gereken mekân-zaman ada-deniz-anakara üçlüsünü kapsamaktadır. Askıda bir zaman-mekân olarak ada vapurunun bu ilişki içinde önemi büyüktür.

Akşit Göktürk, Daniel Defoe'nin Robinson Crusoe romanını bir anlatı olarak şöyle değerlendirir: “*Zaman çizgisi boyunca ileri geri kayarak işleyen bakış açısı, anlatılmışa başvurularak anlatılmakta olanın, dünyada yaşanmış durumlara başvurarak adada yaşamakta olan değerlendirilmesini sağlar*” (2012, s. 107).

Lefebvre'in kentleşmeyi anlamak adına önerdiği çift yönlü hareket, Robinson Cruose romanı için Göktürk'ün yaptığı arasındaki benzerlik oldukça dikkat çekicidir. Bir tanesi kentleşmeyi, aynı anda oluşmakta olan kent toplumunu anlamaya ve anlatmaya dönük bir şematizasyona yaklaşımı aktarır. Bir diğeri ise ıssız yani bilinmeyen bir adaya düşmüş bir roman kahramanının serüveninin kurgulanma stratejisini. Ancak ikisi arasında önemli bir fark vardır. Robinson dünyada yaşanmış olanlara başvurarak adadaki yaşamını kurgulamaktadır. Bu süreci, olmuş bitmiş (anlatılmış ve yaşanmış) bir şey olarak dünyada yaşanmış olanlara ait pratikle tahayyül ediyor ve kurguluyor olması (ki burada anakaradan bahsediliyor) Lefebvre'in bahsettiği biçimde bir kör alana işaret etmektedir. Adada onunla beraber oluşmakta olan gerçekliğe, anakaraya (dünyanın kavranabilir pratiğine) ait kavramlar ile bakmaktadır. Bunun bir sonucu olarak “*dünyanın ıssız adaya dayalı mitsel yeniden yaratımı, yerini burjuva gündelik yaşamının sermayeye dayalı yeniden düzenlenişine bırakmıştır*” (Deleuze, 2009, s. 22)

Burada ‘yeni adalı’ ya da ‘yeni kentli’nin varoluşsal durumu, kritik noktanın üzerinde yer almaktadır. Tehlike, Robinson’un yaptığı gibi bir kör alanda kalınması ve “*ıssız adanın mitsel yaratımının*” imkânsız kılınmasıdır. Hâlbuki endüstriyel kente ve ona ait her türlü değere bir muhalefet olarak mümkün-imkânsıza doğru yol alanlar yeni bir kentlilik arayışı içindedirler. Bu kentlilik, başta öznelliğin, yalnızlığın ve ortaklığın sınırlarının yeniden inşa edilmesine dair mesajı taşımaktadır. *İssız adanın mitsel yaratımı* bu sınırların adalık temelinde inşasıyla mümkün olabilecektir.

5. SONUÇ

Deleuze (2009) için, ‘ıssız ada’yı kolektif ruhun prototipi olarak hayal edebilmek mümkündür. Bu kolektif ruh, ‘ıssız ada’da yeni bir politik özneyi kurma denemesi gerçekleştirir. İnsanları adaya taşıyan hareketin, aynı adaları oluşturan hareket gibi bir kırılmanın, erozyonun ya da çözünmenin sonucu olduğunu daha önce de belirtmiştik. İstanbul Adaları özelinde bu kırılmanın yaşandığı eşik 2001 krizi ile başlar. Neo-liberal kentin *kent işçileri(prekarya)* üzerindeki baskısının giderek artan bir biçimde şiddete dönüşmesi ile kent merkezinden Adalar’a taşınarak, yaz-kış yaşamayı ekonomik bir sabiteye bağlı olmaksızın tercih edenler bir yeniden başlangıç güdüsü ile hareket etmişlerdir.

Kentin halka halka büyüyerek, kentsel alanı nicel ölçütlerle tanımlayan; kültürel, ekolojik ve etik değerleri ortadan kaldıran ölçsüz genişlemesi ile kentlilik yitirilmektedir. Ada ise, “*değişimin kurbanı olan, neo-sömürgeci zihniyetin elinde tahrif edilen, yine de bu tehditler karşısında bile kendi çaresini bulabilen becerikli, eşsiz bir kaynaktır*”⁶⁸ (Hay, 2006, s. 20).

Bu kaynağa doğru yönelen kentli nüfusun hareketi, Deleuze’ün belirttiği biçimiyle adaları meydana getiren hareketle örtüşür: *kıttadan kopmak ve yeniden doğmak*. Adalar’da yaşayanlarla yapılan mülakatlar bu bakışla birebir örtüşmektedir. Hatta birçok kişi kişisel yaşam öyküsünü adalık olgusuyla bütünleştirmektedir. Aynı şekilde, Weale (1991), “*birçok adalının temel ve içlerine işleyen şüphenin ‘adalık’ olgusunun kimlikleri üzerinde hem bireysel hem de toplumsal olarak bir etkiye sahip olup olmadığı meselesi*” olduğunu söyler (aktaran Hay, 2006).

“*Kültürel ve biyolojik özelliklerin silindiği bir dönemde, küresel sermaye ve ileri-sanayi teknolojilerinin birbiriyle bağlantılı saldırıları altında, hayatlarındaki coğrafi kesinliklerin*

⁶⁸ İngilizcesinden çeviri yazara aittir.

ve evin /yerin yasını tutan -genellikle neyin yasını tuttuklarını bilmeden- pek çok kişiye adaların keskin çizgileri duygusal bakımdan çekici gelmektedir (Hay, 2006)”

Ortak bir politik varoluş etrafında kümelenen ve ekonomik olarak herhangi bir yerde kök salacak düzenli gelire ve güvenceye sahip olmayan “yeni adalılar” başka bir adaya doğru yol almak üzere yeniden hazırlanmaktadır. Bu noktada Deleuze’ün önerisi yeniden düşünülmelidir: *“insanın onu adaya getiren harekete, yani adayı üretmiş olana atılımı sürdüren ve ileri götüren harekete geri dönmesi gerek”* (2009, s.19). Yeniden başlamak yeniden üretmenin imkânlarını aramak gerekir. Hak kavramı, maddi dünyanın belirleyiciliği ile ütopyanın kesişiminde ‘ada’ özelinde yeniden düşünülmelidir. Ada Deleuze’ün dediği gibi (2009) ikinci kökendir; bu, adaya bütün anlamını verir:

“Yeniden başlamakta geciken bir dünyada, kutsal adanın hayatta kalması. Yeniden başlama idealinde, başlangıcın kendisini önceleyen, derinleştirmek için onu yeniden ele alan ve zamanda geriletken bir şeyler vardır. Issız ada, hatırlanamayacak kadar eski olanın ya da en derinde olanın maddesidir.”

Bookchin’e göre (1999) mekân, toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilerden doğmuş yarı mistik bir kategoridir; bir değerler bütünü ve kutsalın bir simgesidir. Deleuze (2009), adaya gelen insanların adanın ıssızlığını kesintiye uğratmadıklarını, onu kutsallaştırdıklarını söyler. Bu, mekânla kurulan yarı mistik ve etik değerlere sahip yenilenen bir ilişki biçiminde belirir. Adaya taşınan herkes adalılığı yeniden üretecek ve kendini kaçınılmaz olarak bu kimlik üzerinden var edecektir. Adalı her zaman bir diğer adalı ile ‘adalı’ kimliği üzerinde ilişki kurmak durumunda kalır. Bu, onlar arasındaki etik birlikteliğin temelini oluşturur. Yere ilişkin anlam oluşumu, ütopyik, hatta, kutsallaşan bir kapsamda ‘adalık’ı yeniden üreterek var olmaktadır. Ada dışından gelen etik aidiyetler, adalılar arasında gerçeklik kazanamaz ve parodiye dönüşür. *“Çağın mutsuz ve muhalifleri”*ni adaya taşıyan ve yeniden doğuşu güdüleyen hareketin, ‘prekaryalığın terki’ olduğunu söylemek gerekir. Issız adada, bu türden bir kentliliğin terk edilmiş yeni bir biçimi, yer üzerinden kurulan etik birliktelik üzerinde kendini göstermiştir. Adaları üreten ve insanları adalara taşıyan hareketin kendisi, bugünün kentleşme pratiklerinin esas hedefinde yer alan en derindeki varlığa işaret etmektedir: Issızlık

Ada mekânı, kentte yığına dönüşen ve nesneleşen insanın, ıssızlığını / tekilliğini adalık ile birleşerek bunun bir imkânını yaratmıştır. Kentlinin ve adalının kullanımına kapalı, gerçek anlamda ıssız bir ada olan Yassıada'nın kentsel bir alan olarak rant değerine dönüştürülmesinin ardından, adalıları topyekun bir eyleme yönelten talep aynıdır: "Bırak İssız Kalsın!" Ada Hakkı, bir ıssızlık talebidir.

KAYNAKLAR

- Ada, E. (2014). *İstanbul Adaları Peyzajında Kültürel Dinamiklerin Etkisiyle Oluşan Değişimlerin Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Peyzaj Mimarlığı Programı.
- Adalar Müzesi . (2016, Eylül). "*Adalıların Tanıklığıyla, 6-7 Eylül*" Sergisi. İstanbul, Adalar.
- Adalar Müzesi. (2016). *Adalıların Tanıklığıyla 6-7 Eylül*. Mayıs 10, 2016 tarihinde Adalar Müzesi Web Sitesi: <http://www.adalarmuzesi.org/cms/adalarmuzesi/haberler/490-adalilarin-tanikligiyla-6-7-eylul-sergisi> adresinden alındı
- Adalar Savunması. (2016). *Bir Doğa, Tarih ve Kültür Katliamı: Yassıada ve Sivriada Raporu*. Mayıs 27, 2016 tarihinde <http://dokuzadabirdeniz.com> adresinden alındı
- Agos Gazetesi. (2012, Ekim 24). *Rum yetimhanesi yıkılmaktan kurtuluyor*. Mayıs 17, 2016 tarihinde Agos Gazetesi Web Sitesi: <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/2991/rum-yetimhanesi-yikilmaktan-kurtuluyor> adresinden alındı
- Agos Gazetesi. (2013, Ocak 10). *Heybeliada Ruhban Okulu'nun arazisi iade edildi*. Mayıs 26, 2016 tarihinde Agos Gazetesi Web Sitesi: <http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=heybeliada-ruhban-okulunun-arazisi-iade-edildi&haberid=3981> adresinden alındı
- Akar, R. (1998, Haziran). Bir Resmî Metinden Planlı Türkleştirme Dönemi. *Birikim Dergisi*(110). <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3831/bir-resm%C3%AE-metinden-planli-turklestirme-donemi#.V1HjCGiLTSE> adresinden alındı
- Akçura, G. (2010). *Ada Sahillerinde Bekliyorum*. İstanbul: Adalı Yayınları.

- Akgönül, S. (2007). *Türkiye Rumları Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akpınar, S. (1984). Adaların Tarihi. *Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri* (s. 3-17). İstanbul: Burgazada Lioness Kulübü Derneği.
- Altınok, E. (2012). *Kentsel Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası Ve Mülkiyete Müdahale: 2000 Sonrası Dönemde İstanbul Toki Örneği*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Şehir Planlama Programı, İstanbul.
- Altınok, E. (2016).) Neoliberalleşme Sürecinde TOKİ ve Toplu Konut Biçiminde Kentleşmenin Ekonomi Politikası. *Arredamento Mimarlık Dergisi*(300), 54-112.
- Anadolu Ajansı. (2015, Mayıs 14). *Yassıada projesinde temel atıldı*. Mayıs 31, 2016 tarihinde NTV Web Sitesi: <http://www.ntv.com.tr/> adresinden alındı
- Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi. (2016). *Yassıada(Plateia/Plati/Plate) ve Sivriada(Okseia) Arkeolojik Rapor*. Mayıs 27, 2016 tarihinde <http://dokuzadabirdeniz.com> adresinden alındı
- Atayurt, U., & Morgül, T. (2006). Burgazada Alevi Cemaati. *İstanbul Dergisi*, 88-93.
- Avcı, Ü. (2013, Mart 31). *"Adalar'a köprü yapalım" Kaymakamdan ilginç öneri*. Mayıs 30, 2016 tarihinde Habertürk Web Sitesi: <http://www.haberturk.com/> adresinden alındı
- Aysun Koca. (2014, Ocak 2). *2013 Yılında Kent Mücadeleleri*. Mayıs 25, 2016 tarihinde Yapı Sektörünün Haber Portalı: http://www.yapi.com.tr/haberler/2013-yilinda-kent-mucadeleleri_115471.html adresinden alındı

- Babil Bağımsız Araştırma Bilgi ve İletişim Derneği. (2014). *20 Dolar 20 Kilo Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikayelerinden Biri*. İstanbul: Babil-der .
- Bali, R. (2009, Eylül). Tek Parti Dönemi Mizah Dergilerinde Adalar İmgesi. *Toplumsal Tarih Dergisi*(189).
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme*. (B. Özyalçın, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Brinklow, L. (2010). Book Review: Peter Conrad (2009), *Islands: A Trip through Time and Space*. *Island Studies Journal*(5), s. 130-132. <http://www.islandstudies.ca/sites/vre2.upei.ca.islandstudies.ca/files/ISJ-5-1-2010-BOOK-REVIEWS.pdf> adresinden alındı
- Brinklow, L. (2010). Book Review: Peter Conrad (2009), *Islands: A Trip through Time and Space*. *Island Studies Journal*(5), s. 130-132. <http://www.islandstudies.ca/> adresinden alındı
- Burgazada Lioness Kulübü Derneği. (1984). *Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi*. İstanbul: Burgazada Lioness Kulübü Derneği .
- Cansever, T. (1984). Adalar'da Mimari Çevrenin Tarihi ve Geleceği. *Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi* (s. 73-90). İstanbul: Burgazada Lioness Kulübü Derneği.

- Coşkun, F. (2011). *Metropol'ün Adası: Heybeliada'nın Değişen Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerinden Sosyolojik Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı.
- Çalışkan, Ç. O. (2016). *Yassıada ve Sivriada: Planlama Bu Değil!* TMMOB Şehir Plancılar Odası İstanbul Şubesi . Mayıs 27, 2016 tarihinde Dokuz Ada Bir Deniz Web Sitesi: <http://dokuzadabirdeniz.com> adresinden alındı
- Deleuze, G. (2009). Issız Adalar. D. Lapoujade içinde, *Issız Ada ve Diğer Metinler* (F. Taylan, & H. Yücefer, Çev., s. 17-24). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demirel, I. (2014, Nisan 17). *Vatandaş Türkçe Konuş!* Eylül 1, 2014 tarihinde Şalom Haftalık Siyasal ve Kültürel Gazete: <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=90735> adresinden alındı
- Demiroğlu, O. C. (2009). Ada. P. Derviş , B. Tanju, & U. Tanyeli içinde, *İstanbullaşmak Olgular, Sorunsallar, Metaforlar* (s. 12-16). İstanbul: Garanti Galeri.
- Duru, N. D. (2013). *Coexistence And Conviviality In Multi-Faith, Multi-Ethnic Burgazadası, The Princes' Islands Of Istanbul*. Doktora Tezi, Sussex Üniversitesi, Sosyal Antropoloji.
- Eldem, N. (1984). Doç Dr. Turgut Cansever'in Bildirisine İlişkin Yorum. *Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi* (s. 91-94). İstanbul: Burgazada Lioness Kulübü Derneği Yayınları.
- Emlak Ansiklopedisi. (2013, Ekim). *Azinlık Vakıflarının Sahip Olduğu Malların İadesi*. Mayıs 26, 2016 tarihinde Emlak Ansiklopedisi Web Sitesi: <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/azinlik-vakiflarinin-sahip-oldugu-mallar-in-iadesi> adresinden alındı

Erdenen, O. (1999, Mart 15). Hayırsız Ada. *İstanbul Yazıları*. İs: Taha Toros Arşivi, Dosya No: 1-Adalar. Nisan 4, 2016 tarihinde <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/444?show=full> adresinden alındı

Erdenen, O. (2014). *İstanbul Adaları*. İstanbul: Adalı Yayınları.

Ergut, E. A., & Erkmen, A. (2011). Adalar'da Mimarlık. H. Kuruyazıcı içinde, *Adalar Binalar Mimarlar*. İstanbul: Adalı Yayınları.

Ertani, E. (2012, Aralık 7). *Heybeliada'daki Rum Kurumları Deniz Kuvvetleri'nin Elinde*. Eylül 1, 2014 tarihinde Agos Gazetesi Web Sitesi: <http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=heybeliadadaki-rum-kurumlari-deniz-kuvvetlerinin-elinde&haberid=3644> adresinden alındı

Eryalçın, N. E. (2016, Mayıs). *Yassıada ve Sivriada'nın mercanları yok oluyor*. Mayıs 27, 2016 tarihinde Dokuz Ada Bir Deniz Web Sitesi: <http://dokuzadabirdeniz.com/> adresinden alındı

Eryalçın, N. E. (2016, Mayıs). *Yassıada ve Sivriada'nın Mercanları Yok Oluyor*. Mayıs 27, 2016 tarihinde Dokuz Ada Bir Deniz Web Sitesi: <http://dokuzadabirdeniz.com/> adresinden alındı

Evren, B. (2010). *Seyyahların Gözüyle Semt Semt İstanbul*. İstanbul: Novartis Kültür Yayınları.

Freely, J. (2015). *Prens Adaları*. İstanbul: Adalı Yayınları.

Gel, S. (2006). *Heybeliada Konut Mimarlığı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı , İstanbul.

- Genim, S. (1997). İstanbul'un Üç Kulübü. *Liderler(V)*, s. 132-138.
<http://www.sinangenim.com/tr/articles.asp?ID=7&Y=1997> adresinden alındı
- Göktürk, A. (2012). *Ada İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Göktürk, A. (2012). *Ada: İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gülen, N. (2015). *Resimlerle Heybeliada*. İstanbul: Adalı Yayınları.
- Günel, M. (2006). *Marmara Takım Adalarından Kınalıada'nın Tarihsel ve Kültürel Değerlerinin İncelenmesi Ve Koruma Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı.
- Günel, M. (2006). *Marmara Takım Adalarından Kınalıada'nın Tarihsel Ve Kültürel Değerlerinin İncelenmesi Ve Koruma Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı.
- Güven, D. (2012). 6-7 Eylül Olaylarına Bugünkü Türk ve Yunan Toplumlarının Bakış Açıları. *İstanbul Rumları Bugün ve Yarın* (s. 159-164). İstanbul: İstos Yayınları.
- Harvey, D. (2004). "Yeni" Emperyalizm: Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim. (E. M. Dinçer, Dü.) *Praksis 4 Aylık*(11), 23-48.
- Harvey, D. (2004). "Yeni" Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim. (E. M. Dinçer, Dü.) *Praksis 4 Aylık*(11), 23-48.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler*. (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hay, P. (2006). A Phenomenology of Islands. *Island Studies Journal*(1), s. 19-42.

Hay, P. (2009, Sonbahar). Adaların Şiirini Yazmak. (N. Eruysal, Dü.) *Söyleşi Üç Aylık Şiir Dergisi*(1), 7.

Heybeliada Forumu. (2013, Eylül 20). *Recep Tayyip Erdoğan Bize Sormuş: "Sen Kimsin Ya?"*. Dokuz Ada Bir Deniz: <http://dokuzadabirdeniz.com/?p=1529> adresinden alındı

Heybeliada Forumu. (2014, Mart). *Adalarda Marina İstemiyoruz*. Mayıs 27, 2016 tarihinde Heybeliada Forumu Web Sitesi: <http://heybeliadaforumu.tumblr.com> adresinden alındı

Hürriyet Gazetesi. (2013, Ekim 9). *Yunanistan'dan Erdoğan'a Heybeliada Ruhban Okulu yanıtı*. Mayıs 23, 2016 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/yunanistandan-erdogana-heybeliada-ruhban-okulu-yaniti-24884319> adresinden alındı

Hürriyet Gazetesi. (2013, Ekim 9). *Yunanistan'dan Erdoğan'a Heybeliada Ruhban Okulu Yanıtı*. Mayıs 23, 2016 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/yunanistandan-erdogana-heybeliada-ruhban-okulu-yaniti-24884319> adresinden alındı

İstanbul, T. (1984). Adaların Peyzaj Bütünlüğü ve Turistik Gelişme Önerileri Ve Turizm İşletmeciliği Açısından Ada Turizmi ve İstanbul Adaları Adlı Konuşmalara (Zekai Bayer ve İsmet Barutçugil'in Konuşmaları) İlişkin Yorum. *Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi* (s. 145-148). İstanbul: Burgazada Lioness Kulübü Derneği.

Kabaoğlu, P. (2012). *Kültür ve Kentsel Mekan Bağlamında Ada Yerleşmelerinin İncelenmesi: İstanbul Prens Adaları Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Programı.

- Karsan, S. (2007). *Burgazada Kentsel Sit Koruma Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı Restorasyon Programı.
- Kayaal, T. (2011, Eylül 13). *Azınlık Vakıf Malları: Özel Mülkiyet ya da Ayrımcılık Meselesi*. Mayıs 27, 2016 tarihinde Nor Zartonk Web Sitesi: <http://www.norzartonk.org/azinlik-vakif-mallari-ozel-mulkiyet-ya-da-ayrimcilik-meselesi/> adresinden alındı
- Keyder, Ç. (2000). Arka Plan. Ç. Keyder (Dü.) içinde, *İstanbul, Küresel ile Yerel Arasında* (s. 9-40). İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyder, Ç. (2013). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıray, M. (1984). Göç ve Gecekondu Adalar'da da Var. *Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi Semineri* (s. 151-163). İstanbul: Burgazada Lioness Kulübü Derneği.
- Koçu, R. E. (1958). *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Kömürciyan, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi VII. Asırda İstanbul*. (K. Pamukciyan, Dü., & H. Andreasyan, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). *Kentsel Devrim*. (S. Sezer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2016). *Şehir Hakkı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Librairie Larousse. (1992). *Büyük Larousse*. İstanbul: Interpress Yayıncılık.

Macar, E., & Gökaçtı, M. (2009). *Heybeliada Ruhban Okulu'nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler*. İstanbul: Tesev Yayınları.

Millas, A. (2013). *Hala Hatırlıyorum Sergisi*. Nisan 26, 2016 tarihinde Sanal Adalar Müzesi Web Sitesi: <http://sanal.adalarmuzesi.org/tr/2013/hala-hatirliyorum-sergisi> adresinden alındı

Milliyet Gazetesi. (2016, Nisan 19). *Milliyet Gazetesi Web Sitesi*. Mayıs 26, 2016 tarihinde Tapu İptal Davasına Rağmen Patrikhane Süreçten Umutlu: <http://www.milliyet.com.tr/tapu-iptal-davasina-ragmen-gundem-2229922/> adresinden alındı

Muhavere, D. (2011, Mayıs 4). *Varlık Vergisi Tartışmaları-3*. Eylül 1, 2014 tarihinde Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete: <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=78306> adresinden alındı

Oran, B. (2012). Gayrimüslüm Vakıfları ve Beyanamesi. *İstanbul Rumları Bugün ve Yarın* (s. 113-126). İstanbul: İstos Yayınları.

Özpınar, C. (2014). Sunuş. L. Henri içinde, *Mekanın Üretimi* (s. 7). İstanbul: Sel Yayınları.

Raczynski, E. (1980). *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*. (K. Turan, Çev.) İstanbul: Tercüman Yayınları.

Schlumberger, G. (1996). *Prens Adaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Shell, M. (2014). *Islandology : Geography, Rhetoric, Politics*. Stanford: Stanford University Press.

- Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Theodorides, A. (2014). İlk Sürgünler: Geri Dönüşsüz Bir Yolculuğun Hikayeleri. *20 Dolar 20 Kilo Cumhuriyet Tarihinin En Sürgün Hikayelerinden Biri* (s. 33-45). içinde İstanbul: Babil Bağımsız Araştırma Bilgi ve İletişim Derneği.
- Tsitselikis, K. (2012). Türkiye'deki Rum Ortodoks Cemaatlerinin Vakıfları: Siyasal Bir Sorunun Hukuki Veçheleri. *İstanbul Rumları Bugün ve Yarın* (s. 127-149). İstanbul: İstos Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1995). *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*. İstanbul: Say Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Web sitesi: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden alındı
- Türker, O. (2003). *Halki''den Heybeli''ye Bir Ada Hikayesi*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. (1994). Adalar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Türkün, A., & Kurtuluş, H. (2005). Giriş. H. Kurtuluş (Dü.) içinde, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma : Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar* (s. 9-23). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Uras, G. (2011, Ağustos 28). Büyükada "bambaşka". *Milliyet Gazetesi*. <http://www.milliyet.com.tr/buyukada-bambaska-/ekonomi/ekonomiyazardetay/28.08.2011/1432122/default.htm> adresinden alındı
- Urry, J. (2015). *Mekanları Tüketmek*. (R. G. Ögdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Vakıflar Genel Müdürlüğü . (2011). *Mazbut Vakıflar*. Mayıs 17, 2016 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü Web Sitesi: <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=36> adresinden alındı

Yalçın, E. (2008, Mayıs). Heybeliada Ruhban Okulu'nun Yeniden Açılması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(41), 125-158.

Yalçın, E. (2012). Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 479-514.

Yılmaz, K. (2008). *Cumhuriyet Dönemi'nde Büyükada'nın İktisadi Ve Sosyal Tarihi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.